

БЕЗБЕДНОСТ

ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД
ГОДИНА I

1-2
2008

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Помоћник министра, **Предрај Марић**
Саветник министра, доц. др **Горан Милошевић**
Начелник Управе полиције, **Младен Курибак**, генерал полиције
Начелник Управе саобраћајне полиције, **Стојадин Јовановић**,
генерал полиције
Пензионисани радник Министарства, **Мијодрај Гуйић**,
Заменик начелника Управе за стручно образовање, оспособљавање,
усавршавање и науку, проф. др **Бобан Милојковић**, полицијски саветник
Унапређење организације и функционисања стручног оспособљавања
и усавршавања, **Снежана Нововић**, саветник
Заменик начелника Одељења за границу Управе граничне полиције,
Небојша Пурић, главни полицијски саветник
Секретар Министарства омладине и спорта, **Сузана Шулејић**
Проф. др **Ђорђе Ићковић**, Правни факултет, Београд
Проф. др **Андреја Савић**, Академија за дипломатију и безбедност, Београд
Проф. др **Ђорђе Ђорђевић**, Криминалистичко-полицијска академија, Београд
Доц. др **Драјан Васиљевић**, Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др **Бобан Милојковић**

УРЕДНИК

Снежана Ковачевић

ЛЕКТОР И КОРЕКТОР

Мирјана Губеринић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николецић

ГРАФИЧКИ УРЕДНИК

Звезда Јовановић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА:

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3008-205
телефакс: 011/3148-749

e-mail: upobr@mup.sr.gov.yu

mguberinic@mup.sr.gov.yu

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРОМЕСЕЧНО

ТИРАЖ: 1.000 примерака

ШТАМПА: Војна штампарија,

Ресавска 40б, Београд

САДРЖАЈ

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Проф. др Радослав Гаћиновић	5	БЕЗБЕДНОСТ КАО НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА
Доц. др Предраг Илић	22	ПОЛИЦИЈА И МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО
Доц. др Желимир Кешетовић, проф. др Срђан Милашиновић	37	КРИЗНИ МЕНАџМЕНТ И СЛИЧНИ КОНЦЕПТИ – ПОКУШАЈ РАЗГРАНИЧЕЊА
Марија Мијалковић, доц. др Саша Мијалковић	59	МЕТОДИ И СРЕДСТВА ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА МЛАДИХ У ФУНКЦИЈИ РАЗВИЈАЊА БЕЗБЕДНОСНЕ КУЛТУРЕ И ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛА
Мр Драган Милидраговић	71	КРИМИНАЛИСТИЧКИ И КРИВИЧНО-ПРОЦЕСНИ АСПЕКТИ У ВРШЕЊУ УВИЂАЈА НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА НОВОГ САДА

СТРУЧНИ РАДОВИ

Доц. др Жељко Никач, Дејан Јоксимовић	89	СРЕДСТВА ПРИНУДЕ – НОВА ЗАКОНСКА И ПОДЗАКОНСКА РЕШЕЊА МУП-а РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Мр Благоје Милинић	119	ПОЛИЦИЈСКИ МЕНАџМЕНТ У БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА
Др Божидар Бановић, мр Оливер Лајић, Милан Милошевић	130	КРАЂА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ, КАО ПОЈАВНИ ОБЛИК КРИВИЧНОГ ДЕЛА КРАЂЕ
Мр Божидар Оташевић	146	ПРОДАЈА ДРОГЕ НА ЛОКАЛНОМ НИВОУ – СА ОСВРТОМ НА СУЗБИЈАЊЕ НАРКОМАНИЈЕ НА ПОДРУЧЈУ ПУ ЗА ГРАД БЕОГРАД
Вељко Попара	161	ТАКТИКА ТАЈНОГ ПРАЂЕЊА
Мр Небојша Пантелић	181	СПРЕЧАВАЊЕ МУЧЕЊА, НЕЧОВЕЧНИХ ИЛИ ПОНИЖАВАЈУЋИХ КАЗНИ ИЛИ ПОСТУПАКА

ПРИКАЗИ

Доц. др Драган Млађан	209	ДРАГАН ВИЋОВИЋ, ЗОРАН ХАЦИЋ – „ЕЛЕКТРИЧНЕ ИНСТАЛАЦИЈЕ НИСКОГ НАПОНА“
-----------------------	-----	--

CONTENTS

THEORETICAL WORKS

Radoslav Gaćinović, Ph. D	5	SECURITY AS A SCIENTIFIC DISCIPLINE
Predrag Ilić, LLD	22	POLICE AND INTERNATIONAL LAW
Želimir Kešetović, Ph.D. Srđan Milašinović, Ph. D.	37	CRISIS MANAGEMENT AND SIMILAR CONCEPTS – Attempt of demarcation
Marija Mijalković, Saša Mijalković, Ph.D.	59	METHODS AND MEANS USED IN EDUCATIONAL PROCESS OF THE YOUNG IN ORDER TO DEVELOP THEIR SAFETY AWARENESS AND CRIME PREVENTION
Dragan Milidragović, MA	71	CRIME SCENE INVESTIGATION IN THE TERRITORY OF NOVI SAD SEEN FROM THE ASPEKT OF CRIMINALISTICS

PROFESSIONAL REPORTS

Željko Nikač, LLD Dejan Joksimović	89	POLICE POWERS – NEW LEGAL PROVISIONS IN MINISTRY OF INTERIOR OF REPUBLIC OF SERBIA
Blagoje Milinić, M. Sci.	119	POLICE MANAGEMENT IN TRAFFIC SAFETY
Božidar Banović, LLD Oliver Lajić, LLM Milan Milošević	130	STEALING ELECTRICAL ENERGY AS MANIFESTATION OF LARCENY
Božidar Otašević, MA	146	DRUG TRAFFICING ON A LOCAL LEVEL – KNOWLEDGE OF BELGRADE POLICE DEPARTMENT
Veljko Popara	161	SURVEILLANCE TACTICS
Nebojša Pantelić, LLM	181	MONITORING THE IMPLEMENTATION OF EUROPEAN CONVENTION FOR PREVENTION OF TORTURE, INHUMAN AND DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT IN SERBIA

REVIEWS

Dragan Mladan, D. Sci.	209	DRAGAN VIĆOVIĆ, ZORAN HADŽIĆ – „ELECTRICITY INSTALLS HIGH TENSION“
------------------------	-----	--

Проф. др Радолав ГАЋИНОВИЋ
Институт за политичке студије, Београд

Безбедност као научна дисциплина

УДК-168.522

Апстракт: Појам безбедности је веома комплексан и сложен друштвени феномен. Кроз историју, под појмом безбедности су се подразумевали разни садржаји. Етимолошки посматрано, израз безбедности потиче од латинске речи *securitas* – *atis*, што значи безбедности, одсуство, опасности, извесности, самопоуздање, неусигуривост, заштићеност (*securus* лат. - сигуран, безбедан, поуздан, неусигурив, уверен, сигалан, чврст, одан, истинит, итд.).

Назначени термин је послужио као фундамент за употребу у теоретском изучавању проблема безбедности у многим земљама. Тако да се у енглеском језику користе два израза: *security* и *safety*. Термин *security* се користи у смислу „националне безбедности“ (*secure* – сигуран, осигуран) – *national security*, што имплицира осигурање и чување државној националној интереса, док термин *safety* означава способност деловања, како не би дошло до нежељене безбедносне ситуације, или таквих прилика које могу да угрозе и безбедносне импликације.

Тумачењем безбедности као истинске људске вредности, потребе и интереса, долазимо до слободe, као најзвишеније идеала и универзалне одређнице савременог развоја човека. Тако схваћена слобода, још од античке Грчке, подразумева политичко право грађана да одлучују о свим јавним питањима, а самим тим о питањима из области безбедности.

Кључне речи: безбедности, наука, политика.

Уводна разматрања

Безбедност је научна дисциплина у развоју, која припада групи друштвених наука. Одређивање припадности једном од комплекса наука на основу класификација наука, не служи њеном раздвајању и изолацији од осталих наука, већ тачном и прецизном утврђивању предмета, метода и циља нове научно-наставне дисциплине.

Безбедност је појам са вишеструким значењем. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља. Међутим, безбедност укључује и моралне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало његову прецизну дефиницију. У

питању је друштвено конструисан концепт, који стиче специфично значење унутар датог социјалног контекста.

Реч безбедност је вишезначна, и у теорији, доктрини и у пракси се користи да се њоме именују (означе) разноврсни елементи и односи.

Један од основних мотива делатности човека и друштва посматран кроз историју и, несумњиво, један од глобалних проблема савремене епохе, је безбедност. Све до недавно, проблем безбедности је подразумевао разматрање, првенствено војног аспекта. Све време наука је настојала да свет представи као јединствену целину, у којој значајну улогу има и безбедност, као наставно-научна дисциплина.

Међутим, тек крајем 20. века сазрели су услови за формирање интегрисаних и интердисциплинарних наука, које омогућавају развој фундаменталног схватања јединства и интегрисаности светског знања. Поред насталих интердисциплинарних наука (*информациологија* – наука о јединственом информационом пољу Свемира, *ноокосмологија* – наука о јединствености Свемира, *еџиологија* – наука о енергетско-информационој размени између живе и неживе природе, *соционика* – наука о јединственом информационо енергетском организму), као очигледна, појавила се потреба формирања нове научне дисциплине повезане са човеком, његовом делатношћу и његовим местом у свету – *наука о безбедности човека* као индивидуе и његове безбедности у светском окружењу, укључујући и безбедност средине у којој човек живи.

Развој доктрине безбедности повезан је са решењем низа филозофско-методолошких и теоретских проблема. Један од њих је *појам безбедности*, као интегративни појам који подразумева све видове безбедности (економску, војну, геополитичку, политичку, информациону, социјалну, демографску, еколошку, генетичку и друге), али који се не своди на њихов прост збир. Држава је најодговорнија за постојање безбедности. Њена безбедносна функција је уједно и услужна функција, јер се друштву унутар државе: обезбеђују – пружају „услуге“ сигурности; развијена економија је материјална база материјално-техничке опремљености и стручне оспособљености органа и служби безбедности; с правом се дефинишу виталне вредности друштва, друштвено опасни догађаји, којима се угрожавају вредности и правни основи дужности и овлашћења органа безбедности на њиховом спречавању и сузбијању; добром социјалном политиком спречавају се сукоби социјалних групација са различитим стандардима живљења, а идеологија је основа за изградњу кодекса понашања који не трпи никакве небезбедносне појаве.

Безбедносна функција¹ државе се може идентификовати и са принудном функцијом државе, која је везана за очување виталних вред-

¹ Поред безбедносне функције веома важне су и следеће функције државе: **услужна функција** – држава, као произвођач јавних добара (школе, болнице, полиција, војска, цивилна заштита, комуналне и поштанске услуге и др.) од којих зависи моде-

ности друштва: суверенитета, територијалног интегритета и независности, са борбом против криминала.

Теорија безбедности

Општа теорија безбедности је разрада оптималне структуре система безбедности, заснована на циљевима и задацима, месту и улози основних компонената и њихових међусобних утицаја. Уколико је безбедност једна од свеопштих, основних, примарних и водећих потреба и законитости развоја човека и човечанства, неоспорно је да у формирању њене теорије главну улогу би требало да има *социјална философија* – наука која се бави најопштијим законитостима развоја човека и друштва, водећи рачуна о томе да се човек у њој јавља и као субјекат и као објекат. Веома је значајна *уставно правна концепција безбедности*, која је садржана у Уставу и системским законима. Када су у питању норме из ових докумената које се непосредно примењују, тада између концепције и праксе нема разлике. Постоји и општи предмет уставно-правних норми који се односи на политичку структуру друштва (облик система политичке власти, државне институције, положај и слободе човека и грађанина). Предмет уставно-правних концепција све више се налази у структури друштва, али он није довршен ни историјски ни теоретски само је компактан и мења се у складу са друштвеним системом и системом безбедности.²

Безбедност се у практичном животу манифестује: као гарантована (конституционалним, законодавним и практичним мерама) *защитићеност* животно важних интереса личности, друштва и државе; као наука, искуство и култура; као животно важни интереси. Економска самосталност, правно и социјално благостање, интегритет и стабилно и

ран живот човека, без којих је незамислив. **Економска функција** – држава као регулатор и помагач. Држава оперише макроекономијом, регионалним и другим политикама за подршку економији унутар њене територије. Она такође производи физичку инфраструктуру за унапређење привреде – путеве, железнице, далеководе, телекомуникације и сл. **Правна функција** – држава као арбитар. Држава доноси законе – општеобавезујуће норме којима се и сама ограничава у поступању у друштву и којима регулише правила понашања својих грађана, и у исто време она је судија изнад свих конфликта у друштву и неутрална је у пресуђивању спорова. **Социјална функција** – држава као социјални инжењер. Држава има функцију изналажења баланса између социјалне неједнакости појединих друштвених група унутар друштва, и одржавања политике социјалног мира у друштву. **Идеолошка функција државе** – заснована на теорији односа између економске базе и идеолошке политичке надградње. Идеологија је један од основних чинилаца кохезије и хомогености у друштву, што је битан услов за успешну одбрану, односно безбедност земље. (Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Драганић, Београд, 2006, стр. 12–13).

² Савић, А., Стајић, Љ.: *Основи цивилне безбедности*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2006., стр. 18–21.

ефикасно функционисање, али и као свакодневни, тежак, рутински, али крајње важан *йосао*.

Анализирајући безбедност са интердисциплинарног аспекта, може се извести закључак да су најважнији елементи појма безбедности: **стање** потенцијалних жртава, објеката напада; **способност** објекта, појаве, процеса да сачува своју суштину и основну карактеристику у условима намерног, деструктивног деловања споља или у самом објекту, појави, процесу; безбедност је системска категорија, **својство система** изграђено на принципима стабилности, саморегулације, поузданости (безбедност је позвана да заштити свако од тих својстава система); безбедност се може разматрати као **решавајући услов** (гарант) животних делатности личности, друштва, државе што им омогућава да сачувају и повећају њихове материјалне и духовне вредности; безбедност је **одсуство** претњи и напада.

Дакле, суштина безбедности је: *стање заштитљивости личности, друштва, државе, стање заштитљивости животних интереса, стање заштитљивости националних интереса, указатељ о стању система у односу на невољна дејства.*

У оквиру студија многих факултета друштвених наука, проблематиком безбедности се бави низ дисциплина друштвених наука, као и друге научне дисциплине које се баве проблематиком угрожавања безбедности. Свака од тих дисциплина успоставља своје методе у оквирима науке за изучавање проблема безбедности, полазећи од неких општих принципа сазнања друштвене стварности и узрочно-последичних веза успостављених друштвених односа. Међутим, без обзира на релативно велики број научних дисциплина које се њоме баве, са сигурношћу се може рећи да област безбедности у прошлости није довољно научно и теоретски изучавана.

На наставак и дефинисање ове научне дисциплине утицао је велики број фактора, од којих су свакако најзначајнији:

- све бројнији и деструктивнији облици угрожавања безбедности, који морају да се проучавају на највишем научном нивоу;
- динамичност и сложеност већег броја друштвених односа, природних и техничких догађаја који су у узрочно-последичној вези са проблемима унутрашње и спољне безбедности грађана, државе и међународне заједнице;
- постигнут степен знања и информација, како о изворима и облицима угрожавања безбедности друштва, тако и о потреби успостављања ефикасног система интегралне заштите.³

Историјски одлучујући елемент у поимању безбедности била је војна сила. У другој половини 20. века безбедносна дилема нагло се помера ка ширем подручју друштвеног живота, при чему невојни

³ Ibid., стр. 11–12.

фактори угрожавања безбедности заузимају све значајније место, *а извор моћи државе помера се са сировој војних фактора и њених ира-ићећих елемената ка технологији, образовању људској популацији и контроли иржистиа*. Мењају се и услови за одржавање војног капацитета; оружје застарева невероватном брзином услед технолошких иновација, чиме научна сазнања добијају посебно место. **Безбедност сваке државе почива на елементима њене националне моћи, а то су првенствено: величина итеријорије, економска снага, географски положај, сировине, зависности од сировој иржистиа, иехнички и иехнолошки капацитети, национални карактер, ефикасности владе да сироведе одлуке, иродукцијона моћ, резерве, образовни ниво сивановни-ишва, национални морал и унуирашња солидарности.**

Током изучавања ове научне дисциплине требало би посебно имати у виду:

- интердисциплинарност, која указује на то да за проучавање безбедности требало користити знање и резултате истраживања других наука, односно неопходна је веза различитих дисциплина са циљем истраживања заједничких проблема;

- мултидисциплинарност, која означава да је нужна претпоставка њеног аутономног развоја обједињавање мноштва знања из различитих дисциплина.

Што се тиче историјског развоја комплекса безбедности, требало би уочити значајне чињенице. До буржоаских револуција, чија је кулминација крајем 18. века у лику велике француске буржоаске револуције епохално изменила свет, комплекс безбедности је обухватао *физичку силу, иоиребну да зашисти државу од сивојной најада*.

Данашње схватање комплекса безбедности излази из домена одбране земље и обухвата мноштво активности које су само посредно везане за поимање одбране у класичном значењу тог термина.

Безбедности у њејовом комплексном значењу иодразумева услове за несметани друштвено-иолиитички, економски и културни развој свих основних друштвених иишцеивилизацијских вредности које су, иначе, иримерене човеку као ишаквом.

Тек после Другог светског рата појављују се прва дела заснована на основним принципима и методама научноистраживачког рада у којима се саопштавају резултати тог рада из области безбедности. У то време, а нарочито почетком 21. века, јављају се идеје и потреба за новом научном дисциплином, која би се бавила истраживањима и теоретским уопштавањем феномена и институција из области безбедности.

Сажета теоријска разматрања, настала у оквиру ове научне дисциплине, створила би претпоставке за успешну теоретску анализу појава које подстичу угрожавање безбедности повезаних са објективном стварношћу, која их условљава. Успостављање нових уопштених зна-

ња у оквиру нове *безбедности* омогућило би сажимање до тада појединачних случајева изучавања проблематике безбедности у нове облике и видове научне активности, где би безбедност била посматрана у целини друштвено-економских, правно-политичких, војних и међународних односа.

На наставак научног разматрања и дефинисање безбедности, осим наведених, утицао је и већи број фактора од којих су свакако најзначајнији: друштвена и научна потреба, подела рада у области научног рада, постигнут степен знања и информација о изворима и облицима угрожавања безбедности друштва, и о потреби успостављања ефикасног система интегралне заштите; динамичност и сложеност већег броја друштвених односа који су у узрочно-последичној вези са проблемима унутрашње и спољне безбедности државе и све бројнији и деструктивнији облици угрожавања појединачне и колективне безбедности, који се морају проучавати на научном нивоу (тероризам, терор...).

Назив ове наставно-научне дисциплине је релативно нов и настао је у процесу конципирања наставних садржаја овог предмета. Одређивање припадности *безбедности* једном од комплекса наука, на основу класификација науке служи тачном и прецизном утврђивању подручја, предмета, метода и циља, што има своје теоријско, практично и педагошко оправдање.

По класификацији проф. др. Андрије Стојковића у делу *Основи науке о друштву* све науке се класификују на природне, друштвене и науке о психичким појавама, математичке науке, философске науке.

Међутим, као и остале научне дисциплине у развоју, *безбедности* карактеришу две тенденције. *Прва*, у периоду настанка која се изражавала у виду интеграције са сродним наукама, која је као таква последица њене неразвијености и неспособности да дефинише свој предмет, метод и циљ, и *друга*, која је карактеристична за данашњи период, а то је диференцијација знања једне групе од друге према њиховом даљем усвајању и објашњавању.

Ова научна дисциплина заснива се на одређеним претпоставкама од којих се полази у научног проучавању и утврђивању његове структуре. Ако интегрална безбедност захтева научну обраду у циљу откривања принципа, институција, и законитости, онда би ова област безбедности као њен део, у стварању научног система пошла од одређених принципа (претпоставки) као што су:

а) анализа политичко-правног система одређене државе, јер национална безбедност подразумева заштиту државног поретка и безбедности од стране специјализованих институција државе;

б) анализа међународних односа и места одређене државе у међународној заједници у оквиру интегралне и регионалне безбедности у ужем смислу;

в) интерпретација супротстављања појавама угрожавања (унутрашњих и спољних) у међународним и домаћим условима, као категорије која би требало да допринесе вишем теоретском уопштавању;

г) стварање научног система као теоретске основе у очувању безбедности и заштите легитимног и легалног поретка од стране специјализованих државних органа и као израз конкретних потреба грађана да организују заштитне снаге друштва као сопствене;

д) научни систем треба да има и педагошка својства и да, разрађујући сопствене појмове и категорије, врши поступно увођење у основне проблеме којима се бави.

Значај научног проучавања проблематике безбедности, с аспекта нове научне дисциплине може да буде вишеструк: *друштвени, теоријски и педагошки*.

Друштвени – произилази из друштвене стварности, улоге науке у друштву, потреба и развоја самог друштва. Имајући у виду радикалне промене у међународним односима, након полувековног биполарног хладноратовског периода, друштвени значај добија приоритет, јер се у условима глобализације међународних односа све чешће поставља питање суверенитета међународно признатих држава и личне безбедности њихових грађана. Практични значај проучавања огледа се у потреби једног друштва да стално унапређује практично деловање свих субјеката безбедности али и свих других друштвених субјеката, чинећи тако заштићеност државе универзалнијом. Формирање нове научне дисциплине убрзава друштвени значај, друштвену стварност, улогу науке у друштву и потребу друштва да безбедносну праксу подигне на оптимални ниво.

Теоријски – опредељен је синтетичким схватањем односа теорије и праксе: критичком анализом праксе остварује се виши ниво научног објашњења, уопштавања и откривања законитости, врши се усмеравање праксе, а потом даје емпиријску подлогу теорији. Значај теорије у концепцији ове наставно-научне дисциплине одређен је, свакако, и научном методологијом, која, полази од теорије сазнања, утврђује да су у научном мишљењу неопходне *две* фазе: **прва**, искуствена (сакупљање, описивање и класификовање) чињеница; и **друга**, теоријска (тумачење чињеница, утврђивање разних облика њихових веза и односа, које иду до формулисања научних закона, теорија и научних система).

Педагошки – подразумева да се, у оквиру образовних институција, усвоји не само научни поглед на свет од стране корисника, већ да се он састоји и у њиховом личном припремању за ангажовање у развоју друштва у условима безбедности.⁴

⁴ Стајић, Љ., Гађиновић, Р.: *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007., стр. 12–13.

Место безбедности у систему наука

Постоје додирне тачке између безбедности и других научних дисциплина, са обостраним преплитањем, до којих најчешће долази због тога што садржај више дисциплина може бити потпуно или делимично исти, а да при томе свака од њих изучава посебне аспекте тог садржаја, са становишта свог предмета. Исто тако различитост предмета не искључује могућност узајамног коришћења резултата других дисциплина у проучавању предмета једне дисциплине. Одређивање предмета је кључни критеријум у сагледавању места ове дисциплине у систему наука, то јест њеног разграничења од других дисциплина.

Дефинисање безбедности, као нове наставно-научне дисциплине међу другим наукама, уско је повезано са познавањем појма науке.

Реч наука употребљава се, углавном, у три значења. Према *првом схватању* наука представља систем знања у свету који нас окружује. Овакав систем обично подразумева уређен, повезан, обухватан, променљив скуп научних чињеница, искуствених генерализација, научних закона и теорија, заснованих на одређеним принципима.

Друго је схватање науке као нарочите форме човекове делатности, и то оне делатности која представља упорно и безобзирно критичко трагање за истином о свету који нас окружује.

Треће схватање под науком подразумева општи метод састављен од много значајних, али мање општих поступака. Уважавајући мишљења аутора ових и других дефиниција а из сопственог научног искуства аутор овог рада сматра да је *Наука мисаона интeрпретација објективне стварности која је заснована на чињеницама те стварности*. У том смислу велики филозоф Спиноза каже: „*Највиши задатак човека је знати и схватити објективни свет и његове законе*“.

Предмет опште науке о безбедности је безбедност човека, друштва, државе, цивилизације у свој различитости претњи – напада, у различитим условима, ситуацијама, у развоју, у простору и времену.

Главни циљ опште науке о безбедности је откривање законитости безбедног развоја биосфере, изучавање, упоређивање, класификација и систематизација сложених догађаја, процеса, у области безбедности животних делатности човека, човечанства и израда одговарајућих мера за њихово предупређење, локализацију и отклањање.

Општа наука о безбедности је наука о законитостима и механизмима безбедности човека, друштва, државе и човечанства од спољашњих и унутрашњих напада.

Примена научних метода обезбеђује научној мисли интересубјективну проверљивост, јер: све што се у науци тврди мора бити јасно, прецизно и друштвено разумљиво; научни судови морају бити образложени и кохерентни тако да се једни судови морају логички извести из других и научна мисао мора бити практично проверена, јер је науч-

но мишљење „стална критика аргумената“ на којима су њени закључци засновани.

Научни рад је сложена активност која мора бити заснована на принципима логике. Мора се темељити на научној теорији и мора укључивати поступке емпиријске верификације.

Зато научни рад мора укључивати и логички повезивати нивое научног мишљења и то:

1) *Најједноставнији ниво научног мишљења*. Свака је наука тражење логике унутар предмета који истражује, на шта нас упозорава и сам изазов науке. Социологија трага за логиком друштвених процеса, политикологија за логиком унутар политичких процеса, а безбедност за логиком безбедности друштва у најширем смислу;

2) *Ниво теоријске оријентације*. Тај ниво се обично зове ниво опште теоријске оријентације, па се ту разрађују основне научне теорије и њихова употреба у објашњавању предмета неке науке као што су функционализам, историјско-компаративна метода, идеални тип и сл. Научна теорија је циљ и средство у научном истраживању. Истакнута је њена важност на подручју открића. **Међутим, научна мисао не остаје само на идеји открића, већ иде у њену верификацију.**

3) *Ниво емпиријско-методолошких процедура*. Избор и разрада метода за прикупљање података зависи о обележјима процеса који се истражују. Због тога се научна мисао на овом нивоу заснива на теоретском познавању предмета и проблема који се истражује као и на познавању емпиријских метода и поступака.⁵

Извори и облици угрожавања безбедности савремених држава најчешће су друштвене појаве настале као резултат понашања људи. Томе свакако доприноси и сложеност друштва и друштвених појава, што је последица деловања великог броја чинилаца не само природних и техничко-технолошких него и друштвених, на друштво као целину, или поједине његове делове.

Проблемима друштва и разних друштвених појава с аспекта безбедности, бави се више научних дисциплина у мањем или већем обиму (Теорија државе и права, Политички систем, Уставно право, Социологија...).

Ако пођемо од чињенице да је циљ науке утврђивање објективне стварности, јасно је да се одређене науке и научне дисциплине разликују не само по научним методама, средствима и циљевима, већ и према томе који део стварности, односно друштвених, природних, техничких или психичких појава проучавају.

Наука о управи, као емпиријска дисциплина која се бави ванправним проучавањем управе, а у време свог настанка у другој половини

⁵ Ibid., стр. 15.

20. века бавила се претежно полицијом, као делом унутрашње управе, има велику блискост са нашим предметом, јер у неким деловима као што су безбедносне институције и друге управне организације, долази до преклапања предмета. Безбедност и *кривично право*, као различите научне дисциплине имају функционално јединство: предмет прве дисциплине је одређен оним антиуставним понашањима (као реалним појавама) које кривично право третира као нормативне појаве (кривична дела).

Кривично-процесно право дефинише поступак у коме се утврђује постојање кривичног дела и одговорност извршиоца, начин поступања органа откривања, гоњења и пресуђивања. У нашем предмету изучавају се организације, установе и категорије које организују и спроводе антиуставну делатност, која се најчешће манифестује у вршењу ткз. политичких кривичних дела.

Однос са *криминалистиком* је однос двеју сродних дисциплина, чији предмети имају значајне додирне тачке на подручју криминалистике, односно истражне полиције, као дела полицијског система, не само на спречавању и сузбијању криминалитета, него и других комплексних садржаја из оквира националне безбедности. Компатибилност њихових садржаја је несумњива, јер се обе дисциплине интересују за начин извршења (*modus operandi*), средства извршења и начин расветљавања кривичних дела.

Ако је *криминологија*, наука чије је подручје основног интересовања етимологија и феноменологија криминалитета, у могућности да укључи проучавање институција система националне безбедности, онда је за изучавање нашег предмета битна типологија кривичних дела, али су важни и спољни и унутрашњи фактори који доводе до антиуставног понашања, као и деловања свих учесника у безбедности земље.

Општа социологија и различите социолошке дисциплине представљају изворе општих ставова заснованих на емпиријским сазнањима, који могу бити примењени у обради појединих питања из оквира националне безбедности (на пример нивои безбедности – друштвени, људски и сл.).

Општа психологија и њене дисциплине су, такође, извори значајних општих или конкретних сазнања, чијом се применом целовитије осветљавају мултидисциплинарни проблеми безбедности (на пример теорије обавештајне делатности).

Политичке науке, нарочито наука о међународним односима, имају посебну важност у изучавању националне безбедности због изражених политичких значења бројних феномена и категорија (политички системи, институције, политичко насиље и сл.). Исто тако у оквиру савремених студија безбедности, све је више укључивања области безбедности у политичке науке.

Економске науке су, појавом глобализма и процеса глобализације у последњих петнаестак година, постале изузетно важне у осветљавању политичких процеса, које диктирају мултинационалне компаније водећих држава, јер од тога зависе и сви нивои безбедности, почев од личне, националне до интегралне безбедности.

Веза са предметима друштвено-политичких, економских и међународних односа, заснива се на чињеници што оне представљају основу из које проистиче организација и функција безбедности.

Свако друштво има своје основне вредности и интересе на којима почива његов опстанак и развитак. Те вредности су условљене карактером друштвено-економских односа, односно правном и политичком надградњом. Отуда свако угрожавање тих вредности и интереса, појединачно или укупно, представља истовремено и угрожавање датог друштва, његове *стабилности, суверенитета и просперитета*.

Заштита од спољног угрожавања, као и заштита суверенитета и територијалног интегритета, основ је за везу безбедности са војним наукама, геополитиком и геостратегијом.

Веза безбедности са геополитиком може да се сагледа кроз њен предмет: држава и њени структурни елементи, становништво у свим аспектима и територија са свим природним и антропогеним објектима.

Држава обавља више функција од којих је једна безбедоносна, а становништво и територија су елементи моћи државе, могу да се појаве и као извори угрожавања безбедности.

Геополитика је у свом традиционалном значењу превазиђена, а њено место је заузела *неокласична геополитика*. Веза са неокласичном геополитиком огледа се у три аналитичке димензије ове науке: политичку и војностратешку, економску и културно-историјску.

Геостратегија је продужетак геополитике и везана је с идејом контроле простора или промене његових параметара кроз разне форме: политичке, војне цивилизацијске, комуникацијске, демографске и информационе.

Политичка географија је научна дисциплина која проучава везе и односе између елемената и фактора политичке стварности и фактора средине који их условљавају. Простор и моћ државе, територија, географски положај, становништво, култура, религија, економија државе само су неке заједничке теме, које се са аспекта безбедности сматрају елементима моћи или изворима угрожавања безбедности државе.

Најдиректнија веза постоји са научним областима из криминалистике и криминологије, чији теоријски фундамент за квалификовано обављање послова, представља управо увод у студије безбедности.

Практични значај изучавања безбедности јесте у свестранијем и прецизнијем сагледавању узрока и последица настанка и одвијања одређених друштвених појава са становишта безбедности.

Са становишта изучавања савремене безбедности требало би обратити пажњу на политичку и уставно-правну концепцију безбед-

ности, као једном од методолошких приступа у појмовном одређењу безбедности, схваћеног као интегрална безбедност. Из вишезначности интегралне безбедности произилази да науке о теорији безбедности, осим што припадају групи друштвених наука у ширем смислу, садрже и одређене елементе политичко-правних дисциплина. Резултати теоријских истраживања, према томе, били би и теоријска, политичка и уставно-правна концепција безбедности. Ови методолошки приступи, који се у реалним односима постојања налазе у темпоралном јединству, отклањају оспоравање самосталности науке о безбедности и потврђују валидност заснивања посебне научне дисциплине. Политичка концепција безбедности далеко је ужа од опште (теоријске) концепције, а знатно је шира од уставно-правне концепције безбедности. Њен задатак је да послужи остварењу политичких циљева, тј. усмеравању заштите друштва у одређеном правцу, чиме се омогућава његов опстанак и развој. Исто тако, она би требало, с једне стране, да објасни оно што се у спољној и унутрашњој политици безбедности већ догодило, а, с друге стране, да пружи одговоре на то шта би требало учинити да би се остварили одређени циљеви. Пошто је безбедност атрибут сваке државе, онда се политичка концепција утемељује на научном учењу о функцијама државе, јер је безбедност једна од њених многобројних функција. Држава се, као сложена појава, испољава и као правна и као политичка организација.

Уставно-правна концепција безбедности садржана је у Уставу и системским законима (материјалним и облигационим). Када су у питању норме из ових докумената које се непосредно примењују, тада између концепције и праксе нема разлике. Постоји и општи предмет уставно-правних норми, који се односи на политичку структуру друштва (облик система политичке власти, државне институције, положај и слободе човека и грађанина). Предмет уставно-правне концепције све више се налази у структури друштва. Тако одређен, он није довршен ни историјски ни теоријски, само је конкретан и мења се у складу са друштвеним и системом безбедности.

Место и улога политичко-правне концепције безбедности у заснивању научне дисциплине је, по свему судећи, очита, јер се у духу ове концепције, као предмет изучавања, теоријски разрађују појавни облици и актери угрожавања уставног поретка и безбедности државе, као и заштита државног поретка и безбедности.

Основне методе науке безбедности

Основни конституенси сваке науке, па и науке безбедности су: предмет, теорија, језик и метод науке. Око предмета теорије и језика безбедности, наука нема већих проблема међу теоретичарима, док се за методологију изучавања безбедносних појава то не може рећи.

Свакако, ова научна дисциплина, као и све друге, полази од сопствених научних принципа и законитости, а уочене проблеме, решава у оквирима и методама дате научне дисциплине. Међутим, требало би напоменути да пут конституисања методологије нових научних дисциплина никако није једноставан и кратак, већ захтева квалификован рад више научних радника и институција. Као млада наука, безбедност још увек нема сопствену, целовиту и у потпуности изграђену и завршену методологију за изучавање овог предмета.

Неки теоретичари сматрају да се безбедносне науке користе методологијом друштвених наука, зато што су најчешће небезбедносне појаве: извори, облици и носиоци угрожавања безбедности, заправо друштвене појаве.

Насупрот томе, постоје мишљења да између методологије природних и друштвених наука заправо уопште и не постоји разлика.⁶

Наиме, према том схватању, постоје разлике природних и друштвених наука, али не постоје разлике између њихових методологија истраживања, јер је у основи њихових истраживања најопштији методолошки поступак који представља испитивање пробних решења почетних проблема.

Дакле, под методом се подразумева начин помоћу којег се стиче, проверава и развија научно сазнање.

Методологија је наука која проучава настанак, развој и сазнајне вредности метода сазнања и техничких поступака научног истраживања и структуре научног знања: научни проблем, научном хипотезом, теоријом, научним објашњењем и предвиђањем.⁷

Свако научно истраживање има мање-више сличну структуру: одређење предмета и проблема истраживања, постављање хипотеза, дефинисање промењивих (варијабли), избор истраживачке стратегије, избор нацрта истраживања, развијање мерних инструмената, обезбеђење потребних техничких средстава, одређење популације и узорка, прикупљање података, обрада и анализа података, тумачење резултата истраживања и извођење закључака, научна верификација резултата истраживања и др.

У истраживању се користе општеприхваћене посебне методе природних и друштвених наука, с тим што је њихова употреба прилагођена специфичностима самих појава (не)безбедности.

Статистички метод је незаобилазни метод за проучавање масовних појава изражених на већим подручјима. Уводом у статистичке

⁶ Новаковић, С.: *Увод у општи методологију и историја методолошке мисли*, Филозофски факултет, Београд, 1994.

⁷ Ристић, Ж.: *Увод у методологију истраживања*, Факултет народне одбране, Београд, 1983, стр. 99.

евиденције, може се стећи релативно реална слика о безбедносној проблематици, дистрибуцијама одређених појава и основ за израду безбедоносних процеса и прогноза.

Помоћу *анализе садржаја* најлакше се изучавају нормативно-правна решења у теорији и пракси безбедности, којима се ближе регулишу послови и активности система безбедности. Садржаји информација, извештаја, планова, пропаганде носиоца угрожавања безбедности изучавају се овом методом.

Историјско-компаративни метод најподеснији је за проучавање развоја појава. Компаративном методом се добијају сазнања о таквим појавама у садашњем времену, али за различите просторе, системе безбедности итд. Грађански нереди, штрајкови, а некад и терористичке активности, оружане побуне и оружане агресије, сложени безбедносни задаци (лишења слободе опасних криминалаца) у зависности од могућности, могу да се проучавају посматрањем.

Метод испитивања и интервјуа служи за добијање података непосредно од учесника у неком догађају или лица која о таквим појавама имају сазнања. Најбољи извор сазнања, под условом да је истинит и објективан, потиче од самих учесника догађаја.

Анкета се примењује када је о нечему потребно мишљење већег броја лица.

Социометријски метод је потребан за израду психолошког профила носиоца угрожавања безбедности. Методом *скалирања* може се доћи до изгледа поретка и хијерархије у приоритетности заштите одређених добара и вредности.

Студијом случаја може да се утврди склоп свих унутрашњих и спољашњих фактора који су довели до конкретне појаве угрожавања као што је, на пример, развој појединих елемената и фаза у примени психолошко-пропагандних активности против одређене земље.

Социолошким методом објашњавају се друштвени узроци који доводе до настојања одређених појава у области безбедности итд.

Поред ових, веома су значајне и следеће методе научно-истраживачког рада: дијалектичко-логичка метода, компаративно-историјска, метода посматрања (опажања), експериментална метода, метода индукције и дедукције, метода научне класификације, метода научне дескрипције, метода анализе садржаја, метода анализе и синтезе итд. Најпознатије истраживачке технике за прикупљање података су: тестови, упитници, анкете, скале процене, социограми, интервју и др.

Тешкоће успостављања аутономне методолошке технике у области безбедности везане су и за сложеност друштва и друштвених појава. У друштву, више него у природи, постоји *повраћено дејство* последице на узрок, тако да једном настала друштвена појава или дру-

штвени однос, утиче повратно на свој узрок и мења га, па је тешко утврдити која је појава узрок, а која последица.

Даља тешкоћа при дефинисању метода јесте у чињеници да не постоји *ајсолућна йоновљивосћ* друштвених појава у истим условима – механичка узрочност (као код природних појава), па се донекле искључује експеримент као метод изучавања. То значи да се друштвене појаве морају изучавати у току самог настојања или са мањом или већом дистанцом и не могу се вештачки изазивати ради проучавања. Све то отежава утврђивање законитости настанка безбедоносних појава, јер се људи, као субјекти друштвених односа због многих разлога (свест, карактер, здравствено стање) увек понашају другачије.⁸

Наука о безбедносћи је у свету установљена још пре неколико деценија, пратећи захтеве стварности, превазишла је ограничења ратоводства и војне стратегије – као таква изучава се и предаје на стотинама специјализованих института, катедри и универзитета.

Уместо закључка

Мноштво је теоретских размишљања употребе самог термина и различитих научних погледа на безбедност, посебно ако знамо да се овај термин користи у свим областима живота и рада.

Отуда многострукоост његове употребе, али с основним циљем – очување и остваривање безбедности грађана. У том смислу, можемо с правом истаћи да безбедност има функцију служења. **Међутим, у једном друштву се не може остварити ни максимална безбедност, нити апсолутна слобода.** Ради се о потреби обезбеђења равнотеже између безбедносне заштите и основних права и слобода грађана и интереса друштвене заједнице. У том смислу, слобода и безбедност требало би првенствено схватити као варијабилне величине, с обзиром на дивергентне конфликтне и непомирљиве интересе појединаца и група у сваком друштву.

Уколико држава не обезбеди потребан ниво безбедности, не може се апсолутно говорити о индивидуалним слободама у једном друштву. Према томе, садашњи проблем демократског друштва јесте како одржати ниво пропорционалности између слободе и безбедности.

Разлике које су кроз историју постојале и данас постоје између друштава, условиле су нужност одмеравања снага на политичком, војном, идеолошком и економском плану, ради промене односа снага и намета-

⁸ Стајић, Љ.: *Основи безбедносћи*, Полицијска академија, Београд, 2004, стр. 8.

ња одговарајућих система вредности. У том смислу, наука о безбедности је пред великим изазовима, посебно у време великих политичких, националних, економских, безбедносних и других процеса са дивергентним погледима на решавање питања која су од животног значаја за човека. У том процесу, долази до конфликта, безбедносне турбуленције, сукоба и опасности са применом силе и разних облика насиља, који доводе у питање основе хуманизма. Данас „нема хуманизма без идентитета“, интегритета и суверености појединца и заједнице.

Различита виђења појма безбедности, од индивидуалне до глобалне, указују на дивергентна гледишта теоријског одређења овог појма, али у исто време пружају избор и преглед заједничких елемената на основу којих се верује да се у будућности може општеприхватљиво дефинисати национална безбедност.

С обзиром на актуелна кретања и основне тенденције у развоју индивидуалне, националне и међународне безбедности, неопходно је потражити одговор на кључно питање: **да ли ће државе, као основни субјект међународног права, опстати или ће уступити место недржавним актерима? Да ли ће геостратегија уступити место геоекономији?** То су питања на која није лако дати једноставан одговор, и то је изазов за светску науку и политику.

Литература:

1. Aldrich, R. J.: *Dangerous Liaisons Post-September 11 Intelligence Alliances*, Harvard International review Vol. XXIV, No. 3, fall 2002.
2. Amos, J. A., Taylor, J. W. Jr., Mararr, J. M.: *American national Security: (Fifth Edition)*, John Hopkins University, Press Baltimore, 1999.
3. Аврамов, С.: *Безбедности у 21. веку* – Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије, Зборник радова, Институт ратне вештине, Београд, 2001.
4. Christopher, A.: *For the President's Eyes only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush*, New York, Harper Collins, 1995.
5. Lewis, G. J.: *Surprise, Security, and the American Experience*, Cambridge, Harvard University Press, 2004.
6. Маслеша, Р.: *Теорије и системи сигурности*, Магистрат, Сарајево, 2001.
7. Савић, А., Стајић, Љ.: *Основи цивилне безбедности*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2006., стр. 18–21.
8. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Драганић, Београд, 2006, стр. 12–13,
9. Симић, Д.: *Наука о безбедности – Савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.
10. Стајић, Љ., Гафиновић, Р.: *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007.
11. Видојевић, З.: *Глобализација као неминовност, појачавање и шанса*, Зборник – Глобализација и транзиција, Институт друштвених наука, Београд, 2001.

Abstract: *Security is a very complex social phenomenon. It used to concern different subjects throughout the history. Etymologically, the term „security“ came from the Latin word „**securitas, -atis**“, which means: security, absence, danger, certainty, self-confidence, fearlessness, protection (the Latin word „**securus**“ – safe, secure, reliable, fearless, certain, constant, firm, devoted, authentic, etc.).*

The above mentioned term became a foundation for theoretical research of the security issue in many countries. For example, there are two words in the English language: security and safety. The term security is used in the sense of „national security“ (secure), meaning achieving and preserving state/national interest, while the term „safety“ means the ability for action, in order to avoid undesirable security situations, or the situations which might endanger security.

Thinking of security as a true human value, the need and the interest, we came to the freedom as the highest ideal and universal definition of contemporary progress of humanity. Thus defined since the ancient times, freedom has included political rights of citizens to make decisions about all public issues, as well as the security issues.

Key words: *security, science, politics.*

Доц. др *Предраг ИЛИЋ*
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Полиција и међународно јавно право

УДК: 351.74:341.1

***Апстракт:** У овом раду аутор се осврће на питање да ли је полицајцима потребно познавање међународног јавног права за успешно обављање њихових послова и задатака. Уверен да им је оно једним делом неопходно, а другим веома корисно, он наводи низ аргумената који доказују потребу постојања предмета „Међународно јавно право“ у судијским програмима високошколских установа које школују полицијске кадрове, као и у програмима појединих облика стручног осposобљавања и усавршавања полицијских службеника, посебно у обуци руководећих кадрова Министарства унутрашњих послова Републике Србије.*

***Кључне речи:** полиција, образовање, стручно осposобљавање и усавршавање, међународно јавно право.*

Увод

Већ је далеко за нама време када се сматрало да полицајци не морају да буду ни нарочито интелигентни ни нарочито образовани људи. Данас је скоро свуда у свету, па тако и код нас, подељено мишљење да полицајци и припадници других служби безбедности, морају да буду бар просечно, ако не и натпросечно, интелигентни и исто толико образовани људи. Прво, зато што морају да се боре са често натпросечно интелигентним и препреденим криминалцима и да, уз то, познају сва техничка и друга достигнућа која могу да користе различите врсте криминалаца. Поред тога, они морају боље од обичних грађана да познају кривичноправне и друге прописе којима се друштво штити од криминалаца, као и неке елементе уставног и друштвено-политичког система чији су део. Због свега тога, нема више никакве дилеме око тога да сви полицајци, а посебно они који раде на оперативним и аналитичким пословима, морају да буду солидно образовани из читавог низа правних наука и дисциплина, као и из области социологије, психологије, криминологије, информатике, специјалних физичких вештина и других предмета.

Када су у питању такве правне области и науке као што су уставно, управно, кривично и прекршајно право, као и неке друге њима

блиске правне и неправне дисциплине (нпр. криминалистика, безбедност саобраћаја, одржавање јавног реда и мира и сл.), ствар је прилично јасна и неспорна. Свест о томе да су оне неопходне сваком полицијцу је општа, па њихово увођење у наставне планове наших полицијских школа ниједног тренутка није било спорно.

Када је, међутим, у питању међународно јавно право, ситуација је нешто другачија.

Приликом увођења предмета „Међународно јавно право“ у Наставни план и програм новоосноване Више школе унутрашњих послова у Земуну, 1972. године, било је доста неразумевања за ту одлуку, па чак и противљења. Једном броју старијих полицајаца, који су одлучивали о томе, чинило се, наиме да су полиција и међународно јавно право међусобно јако удаљени, скоро без икаквих додирних тачака и веза. Они су, углавном, полазили од чињенице да је полиција део државне управе који се бави унутрашњим пословима, односно унутрашњим аспектима јавне и државне безбедности, па им се чинило да њеним припадницима није неопходно познавање једне такве области права, какво је међународно јавно право. Ако су и признавали неке везе између полицијских послова и тог права, они нису налазили да је неопходно проучавање целог његовог корпуса и увођење тог предмета у Наставни план и програм и Више и других школа за припаднике унутрашњих послова, односно полиције.

Срећом по српску, али и целокупну ондашњу југословенску полицију и државну управу, а још више по грађане којима та полиција служи, заступници овог мишљења на ово питање остали су у мањини. Предмет „Међународно јавно право“ уведен је најпре у Наставни план и програм Више школе унутрашњих послова у Земуну, касније и на друге сличне школе у ондашњој Југославији, а затим и на Полицијску академију у Београду, па чак и у Средњу школу унутрашњих послова у Сремској Каменици и курсеве за стручно оспособљавање будућих полицајаца. Вишедеценијско искуство са наставом из овог предмета и са знањима која су будући полицајци и њихове старешине стицали захваљујући њој, потврдило је у потпуности оправданост овог увођења.

Како се 20. век примицао крају, у међународној заједници је долазило до све тешњег прожимања међународног и унутрашњег права, са све очигледнијим порастом утицаја међународног права на унутрашње. Та тенденција се, између осталог, може лако уочити увидом у уставе доскорашње југословенске државе и у актуелни Устав Републике Србије.¹ Због тога се свим познаваоцима не само међународног

¹ Устав Савезне Републике Југославије, из 1992. постављао је на исти ниво међународно и унутрашње право, што се види из 16. члана: „**Међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са Уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни су део унутрашњег правног поретка**“. („Устав Савезне Републике Југославије“, Службени лист СРЈ, Београд, 1992, стр. 8). Уставна

јавног права, већ и нашег уставног и осталог права, чинило да се питање заступљености међународног јавног права у наставним плановима и програмима полицијских школа никада више неће ни постављати. Било је, додуше, неких не баш вредних и амбициозних студената и њихових необјективних родитеља који су повремено покретали то питање, али то нико није сматрао озбиљним, јер је било евидентно да су они углавном били незадовољни чињеницом да се и тај, по њима, непотребан предмет, мора учити као и сви остали. Због тога се поновно озбиљно покретање тог питања, данас, на почетку 21. века, сматра у најмању руку чудним и анахроним. А да је то покретање итекако озбиљно, сведочи чињеница да је предмет „Међународно јавно право“ није (као до сада) у довољној мери, односно на прави начин, заступљен у најновијем Студијском програму основних струковних студија Криминалистичко-полицијске академије (из 2007).

Како, дакле, још увек има оних који постављају питање шта ће лицајцима и другим радницима унутрашњих послова и служби безбедности познавање међународног јавног права, у даљем тексту ће бити наведени неки најважнији аргументи у прилог позитивног одговора на то питање.

Пре преласка на те аргументе неће бити на одмет да се подсети на неке дефиниције међународног јавног права из познатих уџбеника наших аутора. Тако Смиља Аврамов и Миленко Крећа, у свом заједничком уџбенику, дефинишу међународно право као „специфичан нормативни поредак, који регулише одређене друштвене односе и процесе у међународној заједници, а санкционисано је од стране држава и међународних организација“.² А Војин Димитријевић, Обрад Рачић и други аутори „Основа међународног јавног права“ пишу да „модерно међународно јавно право уређује односе између држава, односе између држава и међународних организација, међусобне односе међународних организација и оно понашање физичких и правних лица које државе и међународне организације сматрају битним за међународну заједницу“.³

повеља Државне заједнице Србија и Црне Гора давала је примат међународном праву. У чл. 16. пише следеће: „**Ратификовани међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права имају примат над правом Србије и Црне Горе и правом држава чланица**“ (Службени лист СЦГ, 1/03, с). У члану 16. Устава Републике Србије пише: „**Општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни су део правног поретка Републике Србије и непосредно се примењују. Потврђени међународни уговори морају бити у складу са Уставом**“ („Устав Републике Србије“, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 15).

² Аврамов, С., Крећа, М.: „*Међународно јавно право*“, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 13.

³ Димитријевић, В., и др.: „*Основи међународног јавног права*“, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, стр. 22.

По мишљењу аутора овог текста, постоје бар две групе разлога због којих је полицајцима потребно познавање основних института и појединих грана међународног јавног права. То им је познавање, најпре, **неопходно** због директне везе једног броја полицијских послова са међународним јавним правом. С друге стране, оно им може да буде **корисно**, због проширења општег фонда знања, које би требало да поседују да би успешно испуњавали своје одговорне послове и задатке.

Директне везе полицајских послова са међународним јавним правом

Било ко, ко познаје и полицију и међународно јавно право не тврди да су сви делови и гране међународног јавног права подједнако важни за полицајце и да се сви они морају подједнако проучавати и познавати. Неки делови тог права су скоро потпуно непотребни полицајцима (нпр. историја и доктрина, односно теорије међународног јавног права, делови уговорног права, дипломатски методи мирног решавања спорова и сл.). Неки су им делови само делимично потребни (нпр. извори међународног права, административно право које се односи на специјализоване агенције и регионалне међународне организације, право мора, космичко право и др.). Али, постоје многи делови и гране међународног јавног права, чије је познавање, без икакве сумње, неопходно будућим полицајцима и њиховим руководиоцима, да би успешно извршавали своје послове и задатке. То се, пре свега, односи на део међународног права који се тиче субјеката тог права (државе, међународне јавне организације и појединац), затим на посебне гране тог права као што су дипломатско-конзуларно право, међународно право људских права, међународно речно и ваздухопловно право, међународно кривично право, право оружаних сукоба и међународно хуманитарно право.

Подразумева се да сви полицајци, без обзира на своју школску спрему и место у полицијској хијерархији, не морају да поседују исти фонд знања из међународног јавног права. Полицајци позорници и они са средњом школском спремом, морају да знају само најосновније појмове и институте тог права. Студенти Криминалистичко-полицијске академије, тј. будуће и актуелне старешине у полицији, морају да знају много више, и да се у том погледу не разликују од студената права и других студената који изучавају студије безбедности.

Већ из самог увида у оне делове било ког уџбеника међународног јавног права који се односе на субјекте тог права, јасно је да су многи полицијски послови и задаци у директној вези са правима, обавезама и овлашћењима свих тих субјеката – од државе, преко међународних организација, до појединца.

Полиција је значајан део апарата суверене власти сваке државе, а та власт је, као што је познато, један од конститутивних елемената државе, као субјекта међународног јавног права. У складу са тим, полиција игра значајну улогу у реализацији скоро свих основних и многих уговорних права и дужности држава – пре свега права на сувереност, права на самоодржање и права на поштовање.

Када је у питању надлежност државе у међународном праву, полиција је незаменљива институција у остваривању два најважнија облика те надлежности – територијалне и персоналне. То је јасно већ из неоспорне чињенице да се искључива власт државе над лицима и стварима на њеној територији обезбеђује, пре свега, монополом принуде. Притом би требало нагласити да је обављање полицијских послова везано за персоналну надлежност државе посебно деликатно у погледу оног дела њеног становништва које има статус странаца. Уз то, полиција има и веома значајну улогу у остваривању неких аспеката међународне правне помоћи, који проистичу из преклапања персоналне надлежности једне државе са територијалном надлежношћу друге, односно других држава.

За полицију, као део извршне власти сваке државе, посебно је значајно познавање оних одредби међународног јавног права које се односе на међународну одговорност државе. Уколико полицајци, вршећи своју надлежност, због непознавања или игнорисања одредби међународног јавног права, оштете неког странца или страну државу, они ће довести до тзв. директне међународне одговорности своје државе. Они своју државу могу учинити одговорном по међународном праву чак иако су нека своја дела учинили прекорачењем своје надлежности. На крају, они својим незаконитим поступањем могу да доведу и до тзв. викарне одговорности државе, тј. до одговорности за акте приватних лица којима се наносе штете страним државама и њиховим држављанима.

Ма колико изгледало да су далеко од сфере дипломатских и конзуларних односа између држава, полицијски послови и задаци су једним својим делом директно везани за ту сферу. Довољно је поменути међународно-правну обавезу сваке државе да страним дипломатско-конзуларним представницима и представништвима обезбеди неприкосновеност и највиши могући степен заштите. За ту заштиту, као и за заштиту страних шефова држава и влада, министара и других високих представника држава за време њихових посета одређеној држави, задужени су, пре свега, припадници полиције и других служби безбедности. С друге стране, они своје остале редовне послове и задатке морају обављати тако да ничим не наруше дипломатско-конзуларне имунитете и привилегије страних представника, које такође прописује и штити међународно јавно право. Сличне обавезе полиција сваке државе има и према учесницима мултилатералних скупова и према представницима, односно, службеницима бројних међународних организација – како универзалних, тако и регионалних.

Без познавања дипломатско-конзуларних имунитета и привилегија, као и имунитета међународних службеника, полицајци и њихове старешине неће знати шта би требало и шта смеју да предузму приликом многих деликатних ситуација у које их могу довести они који уживају те имунитете и привилегије. Како би се, рецимо, требало понашати ако страни дипломатски или конзуларни представник прође кроз црвено светло на семафору или вози кола погрешном страном улице, чак и ако то не доведе до саобраћајне незгоде? Шта учинити ако се такво лице напије и започне кафанску тучу? А шта ако украде неки производ у продавници или неки вредан експонат у музеју или на некој изложби? На крају, иако не и на последњем месту, како би полицајци требало да поступе ако неки дипломата убије свог колегу или члана своје породице, или неког држављанина државе у којој је акредитован? Смеју ли полицајци да хапсе и приводе таква лица и да подносе против њих кривичне и прекршајне пријаве, као за држављане своје земље или тзв. обичне странце? Смеју ли да улазе у просторије дипломатско-конзуларних представништава? И тако даље. Из историје дипломатско-конзуларних односа као и из савремене праксе, познато је да нестручни и неодмерени потези полицајаца могу довести до озбиљних дипломатско-конзуларних инцидената између њихове и неке друге државе, као и до покретања питања грађанске одговорности њихове земље пред међународним судским институцијама.⁴

Полицији припада значајно место и у оквиру обавеза и права које њихове државе имају као чланице различитих међународних организација. То се односи како на спровођење бројних одредби Повеље Организације Уједињених Нација и оснивачких аката других међународних међувладиних организација, тако и одредби међународних уговора које оне иницирају или доносе. Неки од тих инструмената директно се односе на методе рада полицијских органа и на њихову етику.

⁴ Међу бројним примерима дипломатско-конзуларних инцидената због незаконитог или нетактичног поступања полицајаца према страним представницима овде наводимо само један из случаја под именом „Мален“. Мексички конзул у Тексасу био је у личном сукобу са локалним полицајцем, који га је два пута злостављао, а једном и затворио. Мексичко-америчка арбитражна комисија, оформљена поводом спора око тог случаја, стала је на становиште да је у првом случају напада, који се претворио у тучу, амерички полицајац поступао у својству приватног лица, без икакве везе са својом службеном функцијом. Зато се тај његов поступак није могао приписати влади САД-а. У другом случају, полицајац је конзулу показао службену значку, а потом га оптужио за недозвољено ношење оружја, ухапсио и спровео у затвор. Амерички суд је осудио полицајца на ниску новчану казну, коју он никада није платио. Арбитражна комисија је утврдила да је полицајац очигледно поступао у службеном својству, иначе не би могао конзула спровести у затвор. Тако је САД-а за други инцидент проглашена одговорном, без обзира на то што је полицајац злоупотребио свој положај и поступао без инструкција и што је, чак, прекршио закон који је дозвољавао конзулу ношење оружја. (Наведено према: Димитријевић, В., и др: „*Основи међународној јавној праву*“, стр. 282–283).

За нашу полицију, од посебног значаја је познавање циљева, структуре и метода рада неких европских регионалних организација – пре свега Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), Савета Европе (СЕ), Европске Уније (ЕУ) и Северноатлантског пакта (НАТО). С обзиром на чињеницу да је наша земља чланица прве две организације и кандидат за чланство у друге две, подразумева се да наши полицајци морају познавати и поштовати све њихове конвенције које се односе на послове из делокруга полиције.

О изузетном значају за актуелни и будући рад наше полиције довољно речито говори и податак да је ОЕБС, на основу уговора потписаног са нашом Владом, координатор реформи које се у последњих неколико година спроводе у нашој полицији. А о заступљености стандарда ОУН-а, ОЕБС-а, Савета Европе и Европске Уније у поступању наше полиције, сведочи и члан 12. недавно донетог Закона о полицији Србије, у коме се каже да се српска полиција придржава „националних стандарда полицијског поступања, захтева утврђених законима и другим прописима и актима Републике Србије, као и међународним уговорима и конвенцијама које је усвојила Република Србија“. У другом ставу истог члана пише: „При обављању полицијских послова, у складу са ставом 1. овог члана, полиција се придржава и међународних стандарда полицијског поступања, а нарочито захтева утврђених међународним актима“ ....⁵

И чињеница да је српска полиција чланица Међународне организације криминалистичке полиције (ИНТЕРПОЛ), да сарађује са Бироом европске полиције (ЕВРОПОЛОМ)⁶ и са полицијама многих држава (на билатералном плану) говори о потреби познавања и поштовања међународног јавног права у тој области.

У директној вези са остваривањем многих полицијских послова и задатака, налазе се и бројне одредбе међународног јавног права које се односе на улогу и место појединца у међународној заједници. Полиција има несумњиво значајну улогу у реализацији и заштити људских права и слобода, која су већ одавно изузета из тзв. искључиве надлежности држава и постале прворазредно међународноправно и политичко питање. А да се она, на жалост, може појавити и у сасвим супротној улози говори и чињеница да је Европска конвенција за спречавање мучења и нечовечних и понижавајућих казни или поступака (из 1987) донета после многобројних искустава да су лица лишена слободе посебно угрожена од тортуре и сличних поступака.⁷

⁵ Службени гласник, бр. 101/2005.

⁶ О припремама за потписивање Споразума о стратешкој сарадњи између МУП-а Републике Србије и Европола, видети интервју Дражена Маравића, шефа Бироа за међународну сарадњу МУП-а Србије, под насловом „Ускоро потписивање споразума са Европолом“ у листу „Данас“, од 6. 5. 2008. стр. 19.

⁷ Србија је, као чланица Савета Европе, прихватила и ову конвенцију, као и познату Европску конвенцију о људским правима и основним слободама из 1950.

Како би навођење осталих примера који говоре о значају познавања међународног јавног права за остваривање полицијских послова, макар и у најкраћим цртама, одузело доста простора, заинтересоване читаоце упућујемо на један мали регистар појмова из ове области које би полицијске старешине требало да упознају и усвоје, који је дат у прилогу овог чланка.

Посредне користи од познавања међународног јавног права

Нема професије или популације којој би познавање основних појмова и појава из области међународног јавног права могло да смета или штети. Ако је тако, онда то, сасвим логично, важи и за припаднике полиције. За њих, чак, посебно, због још увек доста присутног уверења наше јавности да су они, генерално гледано, слабо образовани људи, који мало шта знају о питањима изван њихових уско схваћених професионалних обавеза и интересовања.

Горњој констатацији би се могло приговорити питањем зашто би се посебно наглашавала улога баш међународног јавног права у проширивању фондова општег знања полицајаца и других, њима сличних професионалаца. Иако нема никакве сумње да би и познавање многих других наука могло имати сличан, позитиван, значај, овде се апострофира међународно јавно право пре свега због оног оспоравања његовог значаја за полицајце које је поменуто на почетку овог текста. Али и због тога што учбеници међународног јавног права садрже у себи велики број чињеница и сазнања из многих друштвених наука која су неопходна сваком академском грађанину и интелектуалцу. озбиљна анализа тих чињеница и сазнања упућује на закључак да су поменути учбеници својеврсни репетиторијуми науке о међународним односима, опште и националне историје, географије, социологије, уставног права, науке о безбедности и неких других наука.

Познато је да је наука међународног јавног права у једном дугом историјском периоду била једина научна дисциплина која је, поред историје, проучавала међународне односе. Пошто се та наука бави проучавањем правила којима се регулишу међународни односи, сасвим је природно да њени посленици морају да познају суштину тих односа као друштвених појава и да расправљају о њима. Зато се кроз садржаје међународног јавног права студенти, воленс-ноленс, упознају са скоро свим важнијим појмовима и питањима међународних односа. Пре свега са вечним питањем рата и мира и свим оним што је везано за политику силе у међународним односима (моћ, национални интерес, међународни сукоби, хладни рат, дипломатија, мировни покрети, коегзистенција итд.). Ту су и питања везана за односе између

развијеног севера и неразвијеног југа, између некадашњег комунистичког истока и капиталистичког запада, за различите чиниоце и облике међународних односа (светско тржиште, географски фактор, нацију, међународну заједницу итд.) за спољну политику и спољнополитичко одлучивање итд.

Иако је познавање бројних доктрина из области међународних политичких односа нешто што, на први поглед, изгледа сувишно не само за полицајце, него и за многе друге професије и интелектуалце, вреди напоменути да се међународно јавно право бави и неким доктринама које су далеко од појма некакве суве, досадне и непотребне теорије. Међу онима које су најинтересантније и са становишта међународних односа и са становишта међународног јавног права су оне чији су аутори били или су још увек актуелни политичари и државници (Џ. Монро, В. Вилсон, Џ. Буш, Б. Клинтон, Л. Брежњев, В. Халштајн и др.). Неке од тих доктрина имале су прворазредан политички значај не само за светска збивања и кретања, него и за југословенску и српску спољну политику и опредељења. А приликом разматрања питања мира и рата у међународним односима, у уџбеницима међународног јавног права се говори и о ставовима неких од најпознатијих филозофа света, чије се познавање сматра скоро обавезним делом културе сваког академског грађанина (Платон, Аристотел, Макијавели, Хобс, Кант и др.).

Настава из међународног јавног права, па, наравно, и уџбеници из те области, не могу да заобиђу многе значајне догађаје како из опште светске и европске историје, тј. историје међународних односа, тако и из наше националне историје. У њој се, рецимо, неизоставно помињу оба светска рата, као и многи локални и регионални ратови из прошлости и најновијих времена, Француска, Октобарска и друге револуција, Први и други српски устанак итд.

Упоредо са ратовима и другим међународним сукобима, у међународном јавном праву се проучавају и многобројни војни савези и блокови, од Свете алијансе до НАТО-а и Варшавског пакта, сви значајнији међународни конгреси (Бечки, Париски, Берлински и др.), мировне и друге конференције (Версајска, Јалтска, Конференција у Сан Франциску и др.), као и познати мировни уговори (Букурешки, Версајски, Вестфалски итд.). Ту су и подаци о стварању многих држава света, као и о стварању и деловању свих значајнијих универзалних и регионалних организација (Друштва народа, Уједињених Нација, Савета Европе, Европске Уније и др.) На крају по овом редоследу, али не и по значају, ту су и многобројни подаци и осврти на настанак модерне српске државе, на стварање и разбијање Југославије, на интернационализацију косовско-метохијског питања и признање, наводно, независне државе Косово, на конференције у Дејтону и Рамбујеу, на агресију НАТО-а на Савезну Републику Југославију итд.

Материја међународног јавног права нужно садржи и многе податке из светске и националне географије. У њој се помињу скоро све државе света, од оних највећих (Русија, САД, Кина) па до најмањих (Сан Марино, Лихтенштајн, Монако, Ватикан), као и главни и велики градови многих држава (Париз, Лондон, Москва, Пекинг, Вашингтон). Међународним правом се уређује положај међународних, а до некле и националних река, па се многе од њих такође помињу (Дунав, Рајна, Конго, Амазон). Исто важи и за све значајније међународне мореузе (Босфор и Дарданели, Гибралтарски, Магеланов и др.) и морске канале (Суецки, Панамски, Килски,) као и за некадашње и данашње интернационализоване територије (Краков, Тангер, Данциг, Трст...).

У материји међународног јавног права обрађени су многи појмови из социологије, уставног и управног права, науке о безбедности и њеним специјализованим дисциплинама (национална, међународна и глобална безбедност), па се студенти завршних година Криминалистичко-полицијске академије и сличних високих полицијских школа у иностранству, проучавајући ову материју, могу још једанпут (пред завршетак својих студија), подсетити тих појмова и коначно их унети у своје фондове знања и сазнања.

Познавање латинских израза и изрека није нешто што је неопходно полицијцима за обављање њихових послова и задатака. Али, после вишегодишњег изучавања увода у право, уставног, управног, кривичног и прекршајног права, а на крају, и међународног, некако се, као скоро природно, очекује и од студената полицијских школа да усвоје бар неке основне изразе и сентенце на латинском језику. То што многи од њих нису учили латински језик у средњој школи није довољно оправдање и непремостива препрека за савладавање тих израза и изрека. Саставни део образовања и нивоа академске културе, је познавање неколико латинских изрека.⁸ Ако се студенти са овим изразима и

⁸ „**Ad acta**“ – у акта, у (међу) списе; ставити „**ad acta**“ – ставити предмет, као завршен, односно закључен, у акта, тј. у архиву. „**Ad hoc**“ – од случаја до случаја (за ову прилику, за ову сврху). „**Ad interim**“ – привремено, за одређено време. „**Casus belli**“ – повод рату, формални повод за почетак рата у класичном међународном праву. „**Contra legem**“ – против закона, мимо закона. „**De jure**“ – по праву, у складу са правом. „**De facto**“ – стварно, фактички, на основу фактичког стања. „**Ex officio**“ – по службеној дужности. „**Res judicata**“ – пресуђена ствар, начело пресуђене ствари. „**Res nullius**“ – ничија ствар. „**Audiatur et altera pars**“ – Нека се чује и друга страна. „**Aut dedere aut judicare**“ – Или дај или суди; правило међународног јавног права према коме је држава под чијом се влашћу налази учинилац међународног кривичног дела дужна да га или изручи или да га сама кривично гони. „**Error (ignorantia) juris nocet, facti non nocet**“ – Заблуда о праву (незнање права) шкоди, а заблуда о чињеницама не шкоди. „**Lex posterior derogat legi priori**“ – Каснији закон укида ранији. „**Lex specialis derogat legi generali**“ – Посебан закон укида општи. „**Nemo dat quod non habet**“ – Што нема, нико не даје, тј. нико не може пренети на другог права која ни сам нема. „**Nemo contra se edere tenetur**“ – Нико није дужан да доказује против себе. „**Nemo iudex in sua causa**“ – Нико не може бити судија у спору у коме је и сам странка. „**Nulla poena sine processu**“ – Нема казне без поступка. „**Nullum crimen, nulla poena sine lege**“ – Нема злочина, нема казне без закона.

изрекама нису упознали пре преласка на изучавање међународног јавног права, онда им је његово проучавања скоро сигурно последња права прилика да то надокнаде.

Уз све поменуте чињенице, појмове и знања којима су студенти морали да овладају далеко пре него што се сретну са материјом међународног јавног права, та материја им пружа и многа нова сазнања, која им неће бити неопходна за обављање будућих полицијских послова и задатака, али ће им бити корисна као личностима, тј. као грађанима ове земље и савременог, све више глобализованог света. Иако то може да изгледа као превише захтевно за будуће полицијске старешине, сасвим нормално је очекивати да и они знају шта су то и како раде Савет безбедности и Генерална скупштина ОУН-а, кад се ти органи већ годинама континуирано баве југословенским и српским питањем. Исто важи и за парламентарне скупштине Савета Европе и ОЕБС-а, за Европски парламент, Европски савет, Комисију и друге органе ЕУ, као и за органе НАТО-а. А шта тек рећи за Међународни суд правде, пред којим је некадашња СРЈ и садашња Република Србија, већ више пута оптуживана за геноцид или за Међународни трибунал за бившу Југославију, пред којим је суђено или се још увек суди нашим највишим политичким, војним и полицијским функционерима и другим познатим личностима?

Уз оно што се непосредно односи на нашу судбину и перспективу у међународним односима, и полицајци би, као и сви остали грађани, могли да знају бар по нешто о космосу и о међународним морским водама и њиховом подземљу, јер они спадају у опште добро и заједничку баштину човечанства и тичу се свакога од нас појединачно, и свих народа овог света. Слично је и са тзв. интернационализованим територијама (пре свега са Арктиком и Антарктиком) и са међународном заштитом животне средине. Све очигледније топљење леда на половима и глобално загревање наше планете, затирање шума у сливу Амазона, нарушавање озонског омотача и уопште атмосфере, као и многа друга питања везана за живот на планети, одавно су проблем не само политичких елита држава и међународних организација, већ и свих људи, појединачно. Ако је то тачно, онда нас све то мора интересовати и нагонити на размишљање и деловање, за шта је прва претпоставка елементарно познавање чињеница и правила у вези са тим.

Уместо закључка

Недвосмислено можемо констатовати из наведених аргументација, да је познавање међународног јавног права не само корисно, него и неопходно, свим полицајцима, а поготову онима који се налазе на руководећим положајима или се спремају за њих. Одређени садржаји међународног јавног права требало би да буду заступљени у недавно заживелом концепту основне полицијске обуке, у програму стручног

усавршавања полицијских службеника (посебно у проблемској настави), као и у обуци руководиоца МУП-а свих нивоа. Њих би требало да буде и на специјалистичким студијама Криминалистичко-полицијске академије, као и у студијским програмима других високошколских установа које претендују да школују кадрове из сектора безбедности.

Литература:

1. Аврамов, С., Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2007.
2. Димитријевић, В., Стојановић, Р.: *Међународни односи*, Београд, Службени лист СРЈ, Београд, 1998.
3. Димитријевић, В., и др.: *Основи међународној јавној праву*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.
4. Етински, Р.: *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2004.
5. *Закон о полицији Републике Србије*, Службени гласник, бр. 101/2005.
6. *Устав Савезне Републике Југославије*, Службени лист СРЈ, Београд, 1992.
7. *Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора*, Службени лист Србије и Црне Горе, бр. 1/2003.
8. *Устав Републике Србије*, Службени гласник, Београд, 2006.

Abstract: *The paper addresses the issue of whether law enforcement officers should be acquainted with international law in order to perform their tasks and duties successfully. Being convinced that a portion of such knowledge is necessary and some of it is very useful, the author gives arguments in favour of including the subject of International Law in the curricula of higher education institutions educating police personnel and those providing in-service training for police officers, especially those in managerial positions within the Republic of Serbia Ministry of the Interior.*

Key Words: *police, education, in-service training, development, international law.*

П Р И Л О Г

Мали реџистар појмова међународној јавној праву директно везаних за одређене полицијске полове и задатке

Агресија, азил, амбасада, амбасадор, анексија, апатрид, аполит, астронаут, аташе, атентат (орска клаузула); **Бездржављанство**, бела застава, бело робље, бипатриди, бојни отрови, бомбардовање, борбена зона, борци (и неборци), бродоломници, бродске исправе, бродски

терет; **Ваздухоплови**, ваздушна област, ваздушна пиратерија, ваздушни рат, виза, вицеконзул(ат), влада, војна просторија, војна база, војна блокада, војна интервенција, војна потреба, војне луке, војни блокови, војни болнички брод, војни изасланик, војни објекти, војска; **Генерални конзул(ат)**, геноцид, грађанска одговорност државе, грађански рат, граница, гранична линија, гранични појас, гранични прелаз, гранични спор; **Двојно држављанство**, дебелација, декларација, демаркација, демилитаризација, демонстрација, депортација, диверзија, дипломата, дипломатија, дипломатска вализа, дипломатска листа, дипломатска мисија, дипломатска пошта, дипломатска преписка, дипломатске просторије, дипломатски азил, дипломатски имунитети и привилегије, дипломатски кор, дипломатски курир, дипломатски пасош, дипломатски представници, дипломатско особље, дискриминација, добровољци, држављани(н), држављанство, државна припадност брода (ваздухоплова), државна територија, државне границе, државни грб; **Експатријација**, експропријација, екстериторијалност, екстрадиција, емиграција, емисар, енклава (и ексклава), етничке мањине, етничко чишћење; **Женевске конвенције о заштити жртава рата**, женевски знаци, животна средина; **Заблуда**, забрањена средства ратовања, забрањени начини ратовања, запаљива оружја, заплена брода, заповест (виша), зарађена страна, заробљеници, заробљенички логор, застава, застава парламентарна, заштита жена, заштита културних добара у рату, заштита мањина, заштита природе, заштита становништва у рату, затворене луке, заустављање брода, злоупотреба права, злочиначке организације, злочини против међународно заштићених лица, злочини против мира, злочини против човечности, знак Црвеног крста, зона безбедности; **Идентификација брода**, избеглице, имиграција, имунитет, индивидуална кривична одговорност, инкогнито, инвазија, интегритет, интервенција, интернација, Интерпол, иредента, исељеници, искључива надлежност државе; **Јавна добра и имовина**, једностранни акти држава, јурисдикција; **Каботажа**, капитулација, карантин, каријерни конзули, командоси, конвенционално оружје, конвој, конзул(ат), конзуларна агенција, конзуларна архива, конзуларна вализа, конзуларна листа, конзуларне привилегије и имунитети, конзуларне просторије, конзуларни агент, конзуларни азил, конзуларни функционер, конзуларни кор, конзуларни курири, конзуларни службеник, конзуларно особље, конзуларно подручје, конзули, коридор, космонаут(и), криптографија; **Локални рат**; **Људска права**; **Мањине**, мародерство, међународна безбедност, међународна сарадња, међународне воде, међународне мировне снаге, међународне организације, међународне оружане снаге, међународне реке, међународне службености, међународни војни судови, Међународни кривични суд, међународни службеници, међународни стандарди, Међународни суд правде, међународни тероризам, Међународни трибунал за бившу Југославију, Међународни Црвени крст, међународна за-

штићена лица, међународно кривично право, међународноправна помоћ, међународно ратно право, међународно саобраћајно право, међународно хуманитарно право, мировне операције, мобилизација, мобилно стање, мучење; **Нагазне мине**, надлежност, Нансенов пасош, небрањена места, незараћена држава, неповредивост просторија и станова, непожељна особа, неприбрежна држава, непријатељски држављанин, непријатељска имовина, неприкосновеност личности, неселективан напад, неутрализација, неутрална држава, неутрални брод, неутралност, нешкодљив пролазак, нуклеарна енергија, нуклеарно оружје, нужда; **Обално море**, објава рата, објективна одговорност, обустава рата, ограничење рата, одговорност у међународном праву, однос међународног и унутрашњег права, одрицање од држављанства, одузимање држављанства, окупација, опојне дроге, опсадно стање, оружана интервенција, оружане снаге, оружани сукоб, оружје за масовно уништавање, ослободилачки рат, особље дипломатске мисије, особље конзулата, острва речна, отворене луке, отказ боравка, отказ гостопримства, отмица ваздухоплова, отпражник послова, отпуст из држављанства; **Падобранци**, пакт, парламентарни, партизан(и), партизански рат, пасош, персона (нон) грата, перфидија, пета колона, пиратерија, „плави шлемови“, плаћеници, пљачка у рату, повереник ратних заробљеника, погранична зона, подземље, подморје, подморнички рат, политички азил, поморски рат, помоћни ратни бродови, посланство, послужно особље, посматрачи, почасни конзули, права човека, правила ратовања, право азила, право заплена у поморском рату, право заустављања брода, право на опстанак, право на поштовање, право на самоодбрану, право на сувереност, право прелета, право прогона, право транзитног проласка, пратња шефа државе, превара, превентивни рат, приватна имовина, приватна послуга, привилегије, признање устаника, примирје, принудне мере, принудни рад, природжење, пропаганда, протекционизам, протеривање, психолошки рат, путна исправа, путни лист, пуч; **Размена становништва** (и територије), разоружање, рањеници и болесници, расељена лица, рат, ратиште, ратна окупација, ратни брод, ратни дописници, ратни заробљеници, ратни злочини, ратни плен, ратно стање, ратујућа страна, реквизиција, репарације, репатријација, репресалије, ропство; **Саботажа**, санитарне зоне, санитарске јединице, санитарске конвенције, санитарско особље, сателит, сегрегација, сецесија, сила заштитница, службени пасош, становништво, странци, субверзија, суверенитет; **Таоци**, територијална надлежност, територијални азил, територијални интегритет, територијално море, територијални мореузи, тероризам, тотални рат, транзитне државе, трговина оружјем, трговина робљем; **Узурпација**, унутрашња надлежност, унутрашње море, устаници; **Федерација**, фиктивна окупација, фрагментарно оружје, функционални имунитет; **Хашке конференције мира**, Хашки трибунал, хемијско оружје, химна, хладни рат, хуманитарно право; **Царине**, царинска

граница, царинска слободна зона, царинска унија, цивилна заштита, цивилно становништво у рату, Црвени крст, Црвени полумесец, црна листа; **Чланови породице чланова конзулата**, чланови породице чланова особља дипломатске мисије, човекова средина; **Шенгенски споразум**, шеф владе, шеф дипломатске мисије, шеф државе, шеф конзулата, шифра, шткодљив пролазак, шпијунажа, шпијуни.

Доц. др Желимир КЕШЕТОВИЋ,
Факултет безбедности Универзитета у Београду,
проф. др Срђан МИЛАШИНОВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија

Кризни менаџмент и слични концепти – покушај разграничења

УДК: 65.012.32.316.485.6

***Апстракт:** Кризни менаџмент као теоријска дисциплина и врста апликативне менаџмента интензивно се развија у свету у последње две деценије. С друге стране криза и кризни менаџмент су релативно нов концепти у Србији у теоријском и практичном смислу. Њихова имплементација праћена је терминолошком конфузијом која се односи на основне феномене – ванредну ситуацију, кризу, конфликт и катастрофу, али и различите врсте менаџмента које представљају покушај да се управља неизвесностима и опасностима. Рад представља покушај да се допринесе концептуалном и терминолошком разграничењу у овој области.*

***Кључне речи:** криза, ванредна ситуација, катастрофа, сукоб, кризни менаџмент, безбедносни менаџмент.*

Увод

Истраживање криза у свету данас је веома развијено. Кризни менаџмент је предмет истраживања на бројним факултетима и научним институтима у великом броју земаља. Издавачка делатност је изузетно развијена, а у оквиру богате међународне сарадње организују се бројне конференције, округли столови и симпозијуми. Постоје такође и међународне организације – мреже научно-истраживачких организација које се баве изучавањем криза. Такође, привредне компаније су одавно увиделе значај кризног менаџмента, тако да данас свака већа организација која се бави производњом роба и услуга посебну пажњу посвећује управљању кризама, препознајући то и као своју веома важну функцију и као део своје организације. Слична је ситуација и у јавним предузећима. Државе, такође, максимално развијају капацитете за управљање кризама путем оснивања посебних министарстава (нпр. Министарство за катастрофе у Русији) или државних агенција

(нпр. FEMA/Federal Emergency Management Agency/у САД) координационих тела за кризне ситуације на нивоу владе, или пак посебних кризних тимова у појединим министарствима (нпр. тим за кризне ситуације у Министарству спољних послова Италије). Најзад, решавањем криза као једом од својих веома важних делатности баве се и супранационалне творевине (УН, НАТО, ЕУ, ОЕБС). Нажалост, не увек успешно како су показали догађаји везани за распад СФРЈ.

Кризни менаџмент у Србији представља релативно нов концепт како у теоријском смислу као наставно-научна дисциплина и истраживачко поље, тако и као у смислу практичне делатности у привредним корпорацијама, државној управи, јавним предузећима и организацијама у непрофитном сектору. Његов, у односу на светске тенденције, релативно закасneo и спор улазак у академску и практично-управљачку сферу, праћен је термилошком конфузијом која се односи на основне феномене – ванредну ситуацију, кризу, конфликт и катастрофу, али и на различите врсте менаџмента који се односе да настојања да се проактивно или реактивно управља различитим врстама опасности и неизвесности који прете друштву и појединим организацијама и групама. Појмови се често буквално или неадекватно преводе из енглеског језика, а потом неконсеквентно употребљавају, без јасне свести о њиховом значењу и обиму. Текст који следи нема амбицију да потпуно елиминише нејасноће¹ већ да макар донекле допринесе концептуалном и термилошком разграничењу у овој области, будући да је то предуслов адекватне комуникације и разумевања теоретичара и практичара. У том циљу одредићемо основне појмове: кризу и кризни менаџмент и њима сродне појмове: ванредну ситуацију, конфликт и катастрофу, односно управљање опасностима у околини, ризик менаџмент, управљање ванредним (хитним) ситуацијама, безбедносни менаџмент, управљање катастрофама и управљање континуитетом пословања.

1. Појам кризе

Реч криза је данас вероватно једна од најчешће коришћених речи у свакодневном говору. Користи се и у описвању личне, односно приватне ситуације, али много чешће да се опише стање са потенцијалним негативним консеквенцама у коме се друштво као целина или поједине организације и системи у оквиру њега налазе. Но, упркос учесталој примени, нема јасног и једнозначног појмовног садржаја термина кризе, већ постоје многобројне и међусобно често различите интерпретације.

¹ То је заправо и немогуће учинити у потпуности. Познати амерички социолог катастрофе Enrico Quarantelli наводи да се безмало четрдесет година борио са покушајем концептуализације концепта катастрофе. Quarantelli, E., L., (ed.): *What is a Disaster?*, Routledge, NY/London, 1998, p. 1.

Етимолошки посматрано, реч криза потиче из грчког језика. У старој Грчкој реч криза (κρίσις) значила је „пресуду“ или „одлуку“, то јест пресудни тренутак који одлучује о даљем позитивном или негативном развоју неке ствари или ситуације. У суштини кризе је да би требало одлучити, али да није још одлучено.

У литератури се веома често понавља једна заблуда по којој на кинеском (мандаринском) језику симбол за кризу (wei-ji) укључује карактере који значе „опасност“ (wei) и „прилику“ (ji), услед чега се тумачи да је криза подједнако и добра и лоша. Синолози, експерти за кинески језик, указују да је тачан само први део, односно да логограф wei заиста значи опасност, али да други-ji, значи промену или тачку заокрета, па истичу да је много правилнији превод овог кинеског симбола „прилика да се догоди опасност“.

У савременом добу криза означава првенствено разликовање, или способност разликовања, избор, суд, одлуку, а такође и излаз, решење конфликта, појашњење.²

Модерни концепт кризе потиче из медицинске литературе у којој означава опасно стање здравља организма и кога он не може да се опорави без перманентног оштећења, спољашње интервенције или без базичног реструктурирања, с обзиром да самоодбрамбени (имунолошки) механизми организма нису довољни да га извуку из кризе. Научници у области друштвених наука позајмили су наведену основну медицинску метафору да опишу кризе у економским, политичким, социјалним и културним системима.

Иако нема сагласности о његовом значењу, криза је веома популаран и широко коришћен термин. Чак се наводи да популарност термина ствара тешкоће у његовом дефинисању. Ово не изненађује, с обзиром да и истраживачи који изучавају феномен криза не сматрају себе истраживачима криза. Област криза је лоше дефинисана, наликујући на галиматијас научника из различитих дисциплина (социологија катастрофе, јавна управа, политичке науке и међународни односи, политичка и организациона психологија, али и технички специјалисти као што су информатичари или епидемиолози). Ко је унутра, а ко изван зависи од особе која дефинише поље. Ствар усложњава и то што се за разне врсте негативних, односно опасних догађаја упоредно и често без јасне свести о међусобним односима и разграничењима значења, а неретко и као потпуни синоними за појам кризе, посебно у енглеском језику, користе термини:

- несрећа (adversity), односно ванредни догађај који је узрокован факторима који нису под контролом а има за последицу угрожавање живота или здравља људи или животиња и материјалну штету
- догађај који није био предвидив (contingency),

² Krummenacher, A.: *Krisenmanagement*, Industrielle Organisation, Zürich, 1981, 3.

- акцидент (accident) који означава несрећу узроковану људским фактором укључујући и технологију а која превазилази оквире техничко-технолошког постројења у коме је настала,

- ванредно стање (major incident – буквално велики инцидент) које представља сваки догађај који може узроковати смрт, повреде, оштећење имовине, промене у животној средини те поремећаје у нормалном функционисању друштва, а чије деловање и последице се не могу спречити, ублажити или санирати расположивим средствима и капацитетима заједнице, а нарочито термини

- катастрофа (disaster) који означава несрећу узроковану природним факторима, и

- ванредна (хитна) ситуација (emergency).

Шта ови термини значе и какав одговор (реакцију) подразумевају, остаје, међутим, проблематично.

О кризи постоји обимна литература, па тиме и много дефиниција које се делом поклапају, а делом разилазе. Криза је исувише комплексна појава да би се лако дефинисала. Несрећа (adversity) поремети нормалне услове и створи пометњу, а специјализоване организације (агенције) добијају задатак да све врате у нормално стање. Међутим, када несрећа превазилази нормалне границе улази се у свет кризе.

С обзиром да је феномен криза побудио пажњу већег броја истраживача из различитих научних дисциплина и области (економије, историје, политике, медицине, екологије, психологије итд.) то се често и појам кризе, поред извесних општих карактеристика (ситуације која је достигла критичну тачку и налази се на прекретници ка бољем или горем) често користи у сасвим специфичним значењима карактеристичним за различита истраживачка поља. Тако психологија говори о кризи личности, медицина о кризи као о врхунцу тешке болести (или кризи у систему здравства у земљи), а екологија мисли на критичну угроженост животне средине. Чак и у оквиру исте науке, на пример економије, постоје различитости у употреби појма, па тако, макроекономија говори о кризи као заокрету коњуктурног циклуса који је теко регуларно, а микроэкономија о кризи као стању угрожености предузећа, односно појединачног привредног субјекта.

У напорима да се ускладе различите перспективе, термин „криза“ се обично користи као „кутија за све“, тј. као концепт који обухвата све типове негативних догађаја. У још ширем видокругу термин криза се примењује на ситуације које су нежељене, неочекиване, непредвидиве и скоро незамисливе, а узрокују неверицу и несигурност.

Осврћући се на бројне дефиниције у Међународној енциклопедији друштвених наука, Džeјms Robiнson закључује да су оне или превише прецизне и специфичне, и, с тога нису широко применљиве на различите ситуације, организације и субјекте, или су пак исувише широке, односно неомеђене у значењима, па је у том случају тешко разликовати кризу од не-кризе.

Ketlin Fern-Benks дефинише кризу као „већи догађај са потенцијално негативним последицама које погађају организацију, компанију или индустрију, као и њену циљну јавност, производе, услуге или добро име“.³ За Hamblina криза је „ургентна ситуација у којој се сви чланови групе сусрећу са заједничком претњом“,⁴ док је Pauchant и Mitroff схватају као „поремећај који физички погађа систем као целину и угрожава његове темељне претпоставке, његову самобитност и суштину“.⁵ Fink тврди да је криза сваки догађај који може ескалирати у интензитету, доћи у жижу интересовања медија и владе, ометати нормалне пословне операције и погодити имиџ и профит компаније.⁶ Barton схвата кризу као „већи и непредвидив догађај који има потенцијално негативне резултате. Тај догађај и његове последице могу значајно оштетити организацију, запослене у њој, производе, услуге, финансијско стање и репутацију.“⁷ Најзад, Person и Kler кризу дефинишу као „догађај мале вероватноће и великих последица који угрожава живот организације, а карактеришу га нејасни узроци, ефекти и средства за решење, као и уверење да се одлуке морају доносити брзо“.⁸

Савремену дефиницију кризе даје Pol t'Hart, наводећи да је она „непријатан догађај, који представља изазов за доносиоце одлука, искушава их да поступају у условима угрожавања, временске стиске и неспремности“. Криза је „озбиљна претња основним структурама или фундаменталним вредностима и нормама социјалног система која, у условима временског притиска и веома несигурних околности, захтева доношење критичних одлука“. Ова дефиниција има две битне карактеристике. Као њена значајна предност наводи се да се може применити на све врсте поремећаја (еколошке претње, сломове информационо-комуникационих система, економске кризе, конфликте унутар држава, затворске побуне, регионалне ратове, експлозије фабрика и природне катастрофе). Сама ова карактеристика условљава мултидисциплинарни приступ у разумевању криза. Друго, ова дефиниција усмерава нашу пажњу на доношење одлука: кризе се посматрају као прилика за доношење критичних одлука.

Иако је предложена дефиниција релативно најприхватљивија, ни она није сасвим неупитна. Наиме, овако схваћена, криза је на одређе-

³ Fearn-Banks, K.: *Crisis Communications: A Casebook Approach*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers: Mahwah, NJ, 1996, p. 1.

⁴ Hamblin, R. L.: „Leadership and Crisis“, *Sociometry* 21, 1958, p. 322.

⁵ Pauchant, T. C., and Mitroff, I. I.: *Transforming the Crisis-Prone Organizations: Preventing Individual, Organizational, and Environmental Tragedies*, Jossey Bass Publishers: San Francisco, CA, 1992, p. 12.

⁶ Fink, S.: *Crisis Management: Planning for the Inevitable*, Amacom, New York, 1986.

⁷ Barton, L.: *Crisis in Organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos*, South-Western Publishing Company, Cincinnati, OH, 1993, p. 2.

⁸ Pearson, C. M., and Clair J. A.: *Reaffirming Crisis Management*, *Academy of Management Review* 23, 1998, p. 60.

ни начин елитистичка конструкција. Онај ко има ауторитет, односно власт, одлучује о томе да ли одређени процес или догађај представља напредак или пак поремећај нормалности. Следећи ову дефиницију можемо говорити о кризи само ако учесници догађаја који је у питању опажају дату ситуацију као кризну (тзв. Томасова теорема). Уколико рецимо, грађани или државне власти прогласе тежак положај у коме се налазе за кризу, то ће одлучујуће утицати на даљи ток догађаја. Ово субјективно схватање кризе чини немогућим прецизну демаркацију почетка и краја кризе, будући да различити учесници перципирају дату ситуацију као кризу у различитим временским тачкама. На пример, у случају озбиљног хемијског акцидента, он се као криза прво опажа у фабрици, затим у локалној заједници и на нивоу државе. Све док надлежни који би требало да предузму хитне мере када дође до кризне ситуације, нису свесни ситуације, аналитичар не може ту ситуацију дефинисати термином криза. Суштина ствари је у томе да криза дакле није само догађај по себи (*per se*), већ и догађај за нас (*Ding-fur-uns*), односно да подразумева субјект-објект однос.

2. Криза и повезани концепти

Криза се често брка са катастрофом, конфликтом и ванредним стањем, па је с тога потребно извршити разграничења између ових термина и концепата које они означавају.

2.2. Ванредна (кризна) ситуација

Ванредна ситуација (*emergency*) још увек није кризна, мада пред традиционалне структуре поставља ванредне захтеве.⁹ Ради се о томе да институционалне компоненте система предвиђеног за борбу против опасних ситуација могу да одговоре на ове ванредне захтеве помоћу већ устаљених механизма. То су сасвим разумљиве (схватљиве) оперативне ситуације које, уколико им се дозволи да се развију, могу за резултат да имају озбиљну деградацију капацитета и губитак

⁹ Требало би разликовати ванредну ситуацију од ванредног стања под којим се подразумева посебан правни режим релативно прецизно регулисан законом и који се најчешће успоставља посебном одлуком надлежног државног органа (влада, председник или парламент), којом се суспендује нормално функционисање владе и државне управе, односно грађани упозоравају да измене свој уобичајени начин живота или понашање, како би заштитили животе и имовину, док владине службе добијају налог да делују према плановима за ванредне ситуације, при чему се одређене слободе и права грађана могу ограничити. Узроци за увођење ванредног стања су обично природне катастрофе, масовни грађански нереди или објава, односно почетак рата, у ком случају се користи и израз ратно стање.

ресурса и/или људских живота. У оваквим ситуацијама службе за ванредне ситуације (полиција, ватрогасци, хитна помоћ и др.) су у стању да одговоре традиционалним средствима. Приликом оваквих догађаја, друге компоненте система нису узнемирене у већој мери. Дакле, дистинкција између појма кризе и ванредна ситуација је релативно прецизна и логична. Кључни елементи за разликовање су јасноћа природе, карактера и димензија догађаја који постоје код ванредне ситуације, али не и код кризе. За разлику од кризе ванредна ситуација се, углавном, решава рутинским оперативним процедурама у оквиру постојећих капацитета организације, односно заједнице. Друга дистинкција је довољност (достатност) ресурса за решавање ванредне ситуације, за разлику од кризе.

Ванредна (хитна) ситуација је шири појам појам од кризе, јер је свака криза уједно и одређена ситуација, док свака ванредна ситуација не мора да буде криза. Оно што је за неку друштвену групу или географску заједницу само ванредна ситуација (велики пожар, тешка саобраћајна незгода) за непосредне актере може да буде велика криза или катастрофа.

2.3. *Катастрофа*

Реч катастрофа потиче од грчке речи катастрофо (катастрофо) што значи окренути, обраћати, преврнути. Најчешће се употребљава у смислу пропасти, слома, изненадне велике несреће са веома озбиљним последицама у смислу губитка (или страдања) људских живота и материјалне штете.

Лаици, политичари, новинари и практичари термине криза и катастрофа често мешају и/или користе као синониме. У свету теорије, међутим, стално су присутна настојања да се успостави и одржи што прецизнија демаркациона линија између ових појмова који широко обухватају све врсте досадашњих и будућих несрећних догађаја. Област катастрофа је добро омеђено истраживачко поље групе истраживача (претежно социолога и геолога), одређених институција (или појединаца) које утврђују и спроводе политику (нпр. FEMA – Federal Emergency Management Agency – Федерална агенција за управљање ванредним ситуацијама и државна администрација у САД) и људи-практичара који непосредно раде на терену. Она укључује академске студијске програме, стручне часописе, скупове и конференције. Међутим, не сме се ипак заборавити да су криза и катастрофа два различита, али међусобно тесно повезана појма. Како запажа Arjen Bojn „не може се формулисати корисна дефиниција катастрофе без одговарајуће дефиниције кризе, пошто су два концепта нераздвојно повезана“.

Да бисмо то показали, презентираћемо покушаје одређења и мишљења катастрофе одвојено и независно од појма кризе. Као и кад је

реч о кризи, не постоји универзална дефиниција катастрофе, будући да и она зависи од дисциплине у оквиру које се употребљава. Понекад се као *differentia specifica* катастрофе наводе велике људске жртве, материјална разарања и девастација природне околине, који превазилазе способности погођене заједнице да их реши.

Концепту катастрофе се на општем нивоу приступа из четири главна угла:

- према извору, односно пореклу (природне или технолошке),
- према последицама (степен губитка и оштећења, интензитет и трајање),
- према току (интервенције различитих актера, капацитети за одговор, организације и заједнице),
- према степену ризика који укључује.

Denis катастрофу дефинише као „изненадни догађај мале вероватноће који, ако се догоди, има важне последице у смислу губитака (људских, материјалних, финансијских итд.) за дати колектив и изазива тензије у његовој социјалној структури“. За концепт је важна узрочно-последична веза катастрофичног догађаја и његових ефеката. Тако један сасвим сличан катастрофичан догађај као што је разоран земљотрес, ако се догоди на ненасељеним Алеутским острвима, није катастрофа, а ако погоди густо насељени центар неког града, јесте.

Класична дефиниција катастрофе којом се највише бавио Kvaran-*teli* (о)креће се око четири кључна елемента:

- описа извора,
- физичког оштећења,
- друштвеног поремећаја и
- негативне евалуације.

Старије варијанте дефиниције инсистирају на изворима и оштећењу, а новије на друштвено конструисаним димензијама и друштвеном поремећају који карактеришу или пак прате катастрофу.

Међутим, поставља се питање да ли је чак и дефиниција која укључује комбинацију наведених елемената адекватна да обухвати суштину катастрофе у данашњем „друштву ризика“ (Utlah Bek), за које је опсесивни страх за безбедност карактеристичан више него претња уништењем. У модерним западним друштвима, наиме, људи су толико навикнути на физичку безбедност да их веома узнемирава и најмањи знак рањивости. У друштву ризика и релативно мале грешке и кварови могу да изазову велике проблеме који се у контексту „нерањивости“ додатно повећавају. На пример, нестанак струје од свега неколико сати у великом граду, представља ризичну ситуацију, јер већина људи практично нема идеју како да се понаша у таквим околностима. Колико су критеријуми и схватања условљени друштвеним околностима, говори и то да су догађаји као што је пад авиона Боинг компаније „El Al“ у предграђу Амстердама 1992, експлозија у Еншедеу 2000. и инцидент у дискотеци Volendam 2001, који су сви заједно

имали за последицу смрт мање од сто људи, означени као катастрофе које су обележиле модерну историју Холандије. Ово се не слаже са критеријумима и дефиницијама модерних социолога катастрофе у САД-у, док би кинески новинари ове догађаје означили као нешто више од обичног акцидента. Слично томе, научници, политичари, новинари, јавност, жртве, друштвени активисти за један догађај нпр. трагедију хемијског тровања у Бопалу, користе различите термине, па га одговорна компанија „Junion Carbid“ зове инцидентом, индијска влада акцидентом, жртве катастрофом, а социјални активисти трагедијом, масакром, па чак и индустријским геноцидом.

Пошто се природа модерних катастрофа мења и постаје све више производ колективног резоновања него неког егзогеног агенса и дефиниција катастрофе се мора прилагодити, да би се слагала с феноменом који описује. Због тога данас аутори напуштају дефиниције које су усмерене на агенсе катастрофе и, суочени са модерним катастрофама, фокус истраживања померају ка „социјалној конструкцији катастрофа“ – мистериозном процесу кроз који људи означавају одређене одсечке времена или колективног искуства као катастрофе. Померање са објективних на субјективне димензије катастрофе представља нарочит изазов. Није довољно рећи „знам шта је катастрофа кад је видим“, што је својеврсна верзија Томасове теореме. Научно резоновање захтева објективизирање субјективног. Теоретичари катастрофе желе да знају када се и под којим условима одређени проценат људи слаже у карактерисању одређених услова, догађаја или временског периода као катастрофе. Овакав подухват захтева да теоретичари изуче како политичари, медији, корпорације, друштвене организације, научници и одређене друштвене групе постижу сагласност (која траје одређено време) да је „нешто“ катастрофа. Подухват није нимало лак, пошто се интерпретације катастрофе мењају кроз простор и време. Но, у сваком случају „легалистичка“ дефиниција која би правним критеријумима објективизирала катастрофу није адекватна. Дефинисање катастрофе у апсолутним терминима (број мртвих, рањених, оних који су осали без куће, воде итсл.) оставља сувише простора за бескрајне дискусије подстакнуте различитим интерпретацијама и културним разликама. Апсолутна дефиниција такође негира оно што се дешава у пракси. За јавну администрацију декларација о катастрофи је пре производ политике него апсолутне мере броја мртвих и величине разарања. Штавише, легалистичка дефиниција катастрофе са „објективним“ индикаторима, процентима и опсегом не може обухватити субјективни осећај губитка.

Док објективни део дефиниције катастрофе усмерава нашу пажњу на несумњиву и непорециву несрећу (земљотрес, ураган, цунами, поплава), субјективно значење нас упућује да се бавимо свим врстама колективног резоновања и давања смисла и значења догађају. Изазов се састоји у усклађивању ових перспектива на колективно дефинисане нежељене сломове система.

Као једино решење изложених проблема Peri и Kvaranteli наводе повезивање концепта катастрофе са концептом кризе. Наиме, концепт кризе помаже да се реши барем један проблем својствен класичним дефиницијама катастрофе: он не покрива само догађаје који су јасно и недвосмислено катастрофе, већ такође и широку лепезу различитих догађаја, процеса и периода времена који се не би могли уклопити у дефиниције катастрофе, али је њихова природа таква да свакако заслужују пажњу оних који изучавају катастрофе. Пошто он ублажава услов који се односи на колективну (пр)оцену и тиме отвара пут за ситуације које значе претњу и за проблеме успешне борбе са опасним догађајем, он се примењује на све процесе поремећаја који изискују акцију за поправљање стања. Наравно, овде се не смеју заборавити и сви они проблеми везани за одређење појма кризе, о којима је раније било речи.

Ако се под заједнички кров ставе концепти кризе и катастрофе, омогућава се разликовање између објективизираних процеса поремећаја и субјективних процеса колективног резоновања, а да се при том истраживач не усмери само на природне катастрофе, нити да се претвори у пуког посматрача друштвених трендова. У оваквом подељеном концепту, криза се односи на процес опажања поремећаја, а катастрофа на то када колективитет оцени тај процес негативним терминима. У оваквој перспективи, криза је катастрофа са лошим крајем. Може се рећи да катастрофа представља подкатегорију генеричког концепта кризе. У питању је семантичка реконструкција која социологе катастрофе ослобађа њиховог субјективног оклопа и позива их да деле своје налазе и увиде са све већим бројем практичара (укључујући и менаџере из области профитних и непрофитних организација) и научника (политиколога, социјалних психолога, инжињера организације и др.) који изучавају различите облике несрећа и негативних догађаја и размишљају о начинима борбе и поступања са њима. Социолози катастрофе могу да се врате изучавању узрока, услова и последица социјалних поремећаја, не бринући за питања која се односе на колективно означавање, односно етикетирање. Од њих нова парадигма захтева само да термин катастрофа резервишу за специфичну врсту криза, не ограничавајући их при том у изучавању свих других типова криза.

Оваква заједничка перспектива води динамичком приступу. Криза нема јасан почетак. Корен процеса поремећаја представља комбинацију егзогених и ендогених фактора. Последице кризе се осећају у будућности; дуго времена након што се сматрало да је криза угашена она се може разбуктати. Процеси резоновања и дефинисања имају веома различиту динамику. Она се некада преклапа са динамиком саме кризе, стварајући раширено осећање катастрофе које Barton означава појмом колективног стреса. Много чешће овај процес прати различи-

те временске путање које су фрагментирани кроз простор и време. Криза је некад проглашена без јасних знакова поремећаја, стварајући *ipso facto* кризу (па и катастрофу) по својим последицама. Или је криза формално завршена, иако се за неке субјекте ради заправо тек о њеном почетку. Кризна динамика и процеси резоновања и дефинисања утичу једни на друге на безброј начина.

Изложена нова перспектива захтева мултидисциплинарни приступ. Повезивањем концепата кризе и катастрофе можемо обухватити и класификовати бројне различите догађаје и процесе које су дуго времена биле предмет различитих области експертизе. Категорија катастрофе је проширена да укључи све типове криза са лошим крајем.

Катастрофа није криза у традиционалном значењу те речи (ситуација која у себе укључује претњу и могућност и у којој у кратком времену мора да се донесе важна одлука) већ она пре укључује менаџерске процедуре и проблеме у условима већих ванредних догађаја који укључују претње, повреде и губитак живота.

Катастрофа се, за разлику од кризе која садржи амбивалентну могућност развоја, схвата као одлучујући заокрет ка лошем са уништавајућим (смртним) исходом, чија су деловања усмерена против оних који су катастрофом погођени и нити су предвидљива нити отклоњива. Оне се могу схватити као крајњи (екстремни) израз кризе.

У сваком случају криза која се не решава ефикасно може водити у катастрофу. С друге стране, један исти догађај за једне актере може да буде катастрофа, а за друге може имати обележја кризе. Тако је, на пример, разорни ураган *Catrin* (2005.) који је однео велики број живота и нанео знатну материјалну штету, био је катастрофа за погођено становништво, а криза за америчку агенцију FEMA и владу САД-а, с обзиром да су доживели озбиљне критике и пад легитимитета због неадекватног реаговања на овај догађај.

Као заједничке карактеристике катастрофа наводе се:

- велики број жртава,
- разарања и оштећења материјалних ресурса која захватају и оне који су у службама за хитне интервенције и другим службама за одговор,
- несразмера између потреба и могућности за отклањање и санирање последица,
- појава разних психичких реакција које могу негативно утицати на активности заштите и спасавања,
- хитност интервенција које се обављају по аутоматизму,
- изазивање позитивних хуманих реакција у непогођеним и удаљеним подручјима у смислу пружања помоћи и солидарности.¹⁰

¹⁰ Toth, I.: *Управљање заштитом и спасавањем у катастрофама*, Мјере и средства за заштиту од тероризма – зборник радова ИПРОЗ, Загреб, 2001.

2.4. Сукоб (конфликт) и њоремећај

Друштвени (социјални) сукоби, односно конфликти представљају једну од основних друштвених појава. Они произилазе из разлика у потребама, интересима и циљевима између појединаца и група и с тога се срећу у свим друштвима на свим степенима њиховог историјског развоја. Уколико је једно друштво више и оштрије поларизовано на различите друштвене групе по битним елементима њиховог друштвеног положаја и животних шанси, онда је утолико и већа његова потенцијална конфликтност. Ако би постојало друштво у коме постоји потпуна једнакост свих чланова, у њему не би постојали друштвени сукоби. Међутим, чак ни људске заједнице у праисторији – хорде нису биле потпуно хомогене, јер је и у њима постојала неједнакост по полу и старости, па самим тим и основ за сукобе, па се закључити да је сукоб константа људских друштвених заједница, а стање бесконфликтности утопијски идеал. С обзиром да историјски развој друштва иде од једноставних и хомогених ка сложеним и диференцираним заједницама, то се и поље социјалних сукоба стално шири. Наравно, упоредо са сукобима у људским заједницама, постоје и сарадња и солидарност између појединаца и група, захваљујући којима је људски род историјски опстао.

Друштвени сукоби се могу одредити као борбе између и унутар друштвене групе за остваривање интереса и вредности који су међусобно опречни, при чему учесници у овој борби једни другима отежавају, односно онемогућавају постизање циљева.

Природа *интереса* који доводе до друштвеног сукоба може бити веома различита: прерасподела дохотка, националног богатства и моћи, остваривање (економске, политичке или друге) доминације или (историјске, националне, верске, културне) „мисије“, освајање туђе или одбрана своје територије, битна промена друштвених односа (нпр. приликом револуција) или очување постојећег стања. При томе ваља имати у виду да поред објективних, интереси могу бити и ирационални, као и да се у њима могу мешати објективни и фиктивни, то јест рационални и ирационални елементи. У сваком случају, реч је о супротним или непомирљивим интересима друштвених група или њихових делова, односно глобалних друштава – држава уколико је у питању рат као најтежи облик друштвеног сукоба.

Криза и конфликт представљају појмове који се у основи преклапају. Прави се разлика између кризе без конфликта и кризе условљене конфликтом. Кризе условљене конфликтом се могу схватити као последица дисфункционалних конфликта. Наиме, сукоб интереса појединаца и група лежи у основи многих кризних ситуација, као што су ратови, демонстрације, терористички напади, отмице, већина економских конфликта, кризе и конфликти изазвани културним разликама

итд. Често се о конфликтуалним кризама говори као о политичким кризама које могу бити унутрашње и спољашње.

Поремећај (сметња) се схвата као временски ограничена дисфункционалност у оквиру нормалних збивања које не захтевају претерани потенцијал за савладавање проблема. Догађају се практично свакодневно (нпр. кашњење у испоруци сировина, кварови, одсуства радника..) који не мора собом да носи опасност или немогућност остваривања циљева који су релевантни за опстанак, али утичу на ниво њихове реализације. Одстрањивање поремећаја је далеко лакши и мање захтеван посао од савладавања кризе. У раној фази и кризе се могу приказати као поремећаји и ностити у себи опасност по организацију, која у почетку није препозната.

2.5. (Не)могућности разграничења

Како се из изложеног види у пракси је често веома тешко, ако не и немогуће разграничити ванредну ситуацију, кризу и катастрофу. Када се догоди неки инцидент великих размера, он поставља различите захтеве за поједине агенције у појединим временским интервалима. Оно што ће једна агенција дефинисати као катастрофу, за другу ће бити текућа криза или ванредна ситуација. На пример, у случају авионске несреће, након збрињавања преживелих, у операцију опоравка укључују се полиција, истражни органи и службе цивилне авијације. Међутим, за поједине социјалне службе ова ситуација ће и даље представљати текућу кризу када је реч о управљању ресурсима (смештај и лечење повређених, поправке оштећења, успостављање нормалног саобраћаја итд.). Ова илустрација указује на то да је природа веза које се успостављају између социјалних радника, служби хитне медицинске помоћи, других служби за поступање у ванредним ситуацијама и волонтерских организација, које се ангажују у санирању последица великих инцидената динамичка и у стању узајамне конструкције. Она није унапред једнозначно дата у високо структурираним плановима одговора на кризу, већ свака криза представља јединствен догађај, који подразумева јединствен спој потреба и захтева, у смислу адекватног одговора.

Осим тога, кризе се догађају у сасвим различитим контекстима, чинећи покушаје поређења изузетно тешким. Да ли је могуће на исти начин направити модел терористичког акта, епидемије опасне заразне болести, привредне и политичке кризе? Очигледно је да успостављање упоредивог нивоа доношења одлука између различитих високо структурираних организација и агенција представља проблем, посебно ако су хијерархија и тачке на којима се доносе одлуке у њима различити. Ако би се ова врста поређења покушала између комерцијал-

них и политичких организација, могло би се испоставити да је свеопшти теоријски модел кризе донекле неухватљив.

У покушају да разграничи појмове ванредне ситуације, кризе и катастрофе, Borodžić сугерише моделовање ових концепата на основу одговора. Тако би ванредне ситуације могле бити дефинисане као ситуације које захтевају хитан и високо структуриран одговор и у којима се ризици везани за доношење критичких одлука могу релативно прецизно дефинисати. У концептуализацији (менталном моделовању) оваквих догађаја, надлежнима је јасно шта се догађа (обим и природа инцидента) и шта би требало да раде (ефективна стратегија). У организационом смислу, ванредна ситуација представља опасну ситуацију на коју се може одговорити расположивим средствима и у складу са процедурама које су прописане у одговарајућим плановима. На пример, у случају пожара у згради, људи се евакуишу и премештају на раније утврђену сигурну локацију. Ако одговор на ванредну ситуацију превазилази институционални капацитет дате организације у мери да настала ситуација може изазвати иреверзибилна озбиљна оштећења у битним секторима ванредна ситуација прелази у кризу.

Кризе су такође ситуације које захтевају хитан одговор, али је ризике са којима се суочавају доносиоци критичних одлука знатно теже дефинисати због нејасноће и/или сложености саме ситуације. За ове ситуације је типично да су ефекти одговора на њу нејасни, или се као такви накнадно испостављају. Наиме, није јасно да ли предузете мере утичу на смиривање кризе. За илустрацију кризе може се поново употребити први пример, односно пожар, али уз неки додатно компликујући (социјални или физички) фактор, који отежава структурирани одговор или чак чини његову примену опасном. На пример, приликом пожара ватра је захватила витално постројење од пресудног значаја за производњу свих врста поризвода компаније; или објекте који садрже опасне хемикалије, односно експлозивне материјале; или је пожар подметнут од стране поремећене особе која прети да ће убити људе у запаљеној згради или ватрогасце.

Катастрофе су иреверзибилни и поразни резултати лоше управљаних ванредних ситуација или криза. Како наводи Dombrovski „катастрофе не проузрокују ефекте, ефекти су оно што називамо катастрофама“. У том смислу они заправо и јесу социјална конструкција, односно културни мит коме је дат статус физичког феномена.¹¹ Ако се поново вратимо на наш пример, катастрофа би била последица пожара који је потпуно уништио витално постројење у фабрици, онемогућио даљу производњу и испуњење уговорних обавеза, чиме је довео у питање њен опстанак и проузроковао велику материјалну штету и један број људских жртава.

¹¹ Borodzicz, E.: *Risk, Crisis and Security Management*, John Wiley&Sons Ltd. Chichester, West Sussex, 2005, p. 68.

Назначено одређивање свих изнетих појмова има у виду заправо превасходно њихов статички део, док је динамичка компонента занемарена. Са становишта практичног деловања и поступања веома је тешко одредити јасне и прецизне границе између несреће, веће несреће, акцидента, инцидента, хитне ситуације, кризе и катастрофе, будући да је реч стањима и облицима деловања који су динамични, флексибилни, прожимајући интерактивна која се брзо мењају и прелазе из једног облика у други.

3. Појам кризног менаџмента

Појам кризе, као одступања од нормалног поретка ствари, настао је релативно касно у историји, односно тек онда кад су људи схватили да у природи и друштву постоји ред и законитост, односно космос, а не хаос. Криза као одступање од нормалности, односно нарушавање уобичајеног функционисања, дуго је схватана као производ више силе или резултат божје воље,¹² па су се људске активности у случајевима криза сводиле на магијске ритуале (мистичне покушаје кроћења или заповедања вишој сили) или религијске обреде (жртва или молитва да би се апсолутна и мистична моћ умилостивила или да би јој се исказала захвалност). Продором рационалног погледа на свет и развојем науке, јавила су се и прва настојања људи да опишу, класификују, разумеју и објасне кризе и изграде што адекватније начине за управљање кризама. Ипак, кризни менаџмент као научно-теоријска дисциплина и рационално осмишљена пракса, озбиљно ступа на историјску сцену тек у другој половини XX века.

Порекло термина *кризни менаџмент* налази се у политичкој сфери. Наиме, тврди се да је амерички председник Џ. Ф. Кенеди први употребио овај израз, током Кубанске кризе 1962. године када је конфронтација САД-у и СССР-у, услед инсталирања совјетских ракета са нуклеарним главама на Куби, довела свет на ивицу трећег светског рата. На тај начин Кенеди је описао управљање једном озбиљном, ванредном ситуацијом.

Кризни менаџмент као функција, односно делатности кризног менаџмента старији су од самог термина. Тако је управљање ванредним догађајима, као формална одговорност владе САД-а, настало са напорима да се одговори на растуће претње пожара у великим градовима у 19. веку.

Кризни менаџмент је врста апликативног (примењеног) менаџмента, као уосталом и менаџмент уопште, не представља неку егзактну науку, већ пре праксу руковођену теоријом. Постоје бројне дефиниције кризног менаџмента. Тако га Giglioti и Ronald одређују као способност

¹² Тако свети Августин у опширном делу *О држави Божјој* тумачи највећу кризу старог света – пропаст Римског царства, божјом вољом, односно чињеницом да је Рим био *civitas terrena* (земаљска држава која је дело ђавола), а не *civitas Dei* (божја држава).

организације да поступа брзо, ефикасно и ефективно у могућим операцијама, које имају за циљ смањивање претњи људском здрављу и безбедности, умањењу штете на јавној или имовини корпорације и смањењу негативног утицаја на наставак нормалног пословања или других операција.¹³ Сличне концептуалне приступе предложили су и други истраживачи¹⁴ изједначајући кризни менаџмент са поступањем у непредвиђеним ситуацијама (контингентним операцијама). Иако овакви приступи изгледају задовољавајући када је криза идентификована, они могу да буду неефективни, пошто не узимају у обзир многе друге важне аспекте интегрисаног плана за управљање кризама.

Кризни менаџмент може да се одреди као скуп функција или процеса који имају за циљ да идентификују, изуче и предвиде могуће кризне ситуације и успоставе посебне начине које ће организацији омогућити да спречи кризу или да се са њом избори и да је превазиђе, уз минимизирање последица њеног дејства и што бржи повратак у нормално стање. Дакле, кризни менаџмент је стенографски назив за све врсте активности усмерене на поступање са системом у стању поремећаја: превенцију, припрему, ублажавање и опоравак. Ради се о обликовању поступака, договора и одлука које утичу на ток кризе и обухвата организацију, припреме, мере и распоређивање ресурса за њено савладавање. Кризни менаџмент се обично одвија у условима организационог хаоса, под притиском бројних медија у стресним околностима и недостатку прецизних информација.¹⁵

Кризни менаџмент није јединствена струка, односно професија, већ је теоријски концепт који у истраживачком смислу обухвата поседну групу догађаја (кризе) које имају одређене заједничке законитости, али и велике међусобне разлике. Различите професије се баве монетарним кризама, војним тензијама, тероризмом, природним несрећама итд. и тешко да би ефикасно деловали у области за коју нису стручни. Међутим, на одређеној апстрактној равни, они могу међусобно да измењују искуства. Израз кризни менаџмент, дакле, није синоним за заштиту и спасавање, ни за обезбеђење од природних и других несрећа, ни за цивилну одбрану, ни за све то заједно. Он обухвата много ширу друштвену реалност која постоји као теоријски концепт у науци и истраживању, а не у реалном свету као систем, институција или центар за овладавање свим могућим кризним догађајима.

¹³ Gigliotti, R. and Ronald, J.: *Emergency Planning for Maximum Protection*, Butterworth-Heinemann, New York, NY, 1991.

¹⁴ Varcoe, B. J.: Not us surely? Disaster recovery planning for premises, *Property Management*, Vol. 11 No. 1/1993, pp. 11–16; Alexander, A. A., Muhlebach, R. F. and Phelps, J.: Emergency procedures for commercial buildings, *Journal of Property Management*, Institute of Real Estate Management, Chicago, Illinois, USA, Vol. 49 No. 3/1984, pp. 20–5; Berge, D. T.: *The First 24 Hours: a Comprehensive Guide to Successful Crisis Communications*, Basil Blackwell, London, 1990.

¹⁵ Boin, A. and Hart, P.: *Public Leadership in Times of Crisis: Mission Impossible*, working paper at Leiden University, 2001.

4. Кризни менаџмент и слични концепти

Кризни менаџмент је потребно разграничити од, са њим повезаних концепата, као што су управљање опасностима у околини, управљање ванредним (хитним) ситуацијама, ризик менаџмент, безбедносни менаџмент, менаџмент катастрофе, цивилна заштита и управљање континуитетом пословања.

*Issues management*¹⁶ означава управљање опасностима у околини, односно у друштвеном окружењу неке организације. У данашњим веома динамичним друштвима, свака организација у нормалним (некризним) околностима, прати и надгледа догађаје у својој околини, анализира и процењује све промене, одлучујући шта је то што се може искористити као потенцијална предност, а шта је то што би требало избећи. Концепт је у ствари, настао из настојања привредних корпорација да се боре са притисцима које су наметали њихови критичари (активисти за заштиту човекове околине, једнакост полова, заштиту потрошача итлс.). Он је продукт социјалног активизма и повећаних унутрашњих и спољашњих притисака на корпорације да дефинишу и имплементирају концепт корпоративне друштвене одговорности (*corporate social responsibility*). Ради се о алату који компаније користе да идентификују, анализирају и управљају проблемима, односно одговоре на њих у фази њиховог настајања и развоја, пре него што су они дошли у жижу јавности и постали део јавне свести. У случају да на новонастале теме и проблеме организација не реагује проактивно, биће принуђена да се пасивно покорава и прихвати нова правила и смернице које доноси влада, њена регулаторна тела или професионална удружења. Та правила неке организације могу да доведу у привилегован, а друге у подређен положај. Ако је циљ корпоративног менаџмента максимизација профита и минимизирање губитака, на друштвено одговоран начин, **issues** менаџмент би требало посматрати као кључни елемент целокупног управљања и планирања у организацији. Присутно је много сличности између *issues* менаџмента и кризног менаџмента, али постоји и разлика. **Issues** менаџмент је мање оријентисан ка акцији, а више ка антиципацији. **Issues** менаџмент је проактиван у својим настојањима да идентификује потенцијал за промене и утиче на доношење одговарајућих одлука, пре него што надолazeће промене остваре негативан утицај на корпорацију. Он укључује гле-

¹⁶ Од енглеске речи *issue* која означава врху тему или предмет расправе. *Issue* се најчешће дефинише као „јаз између праксе корпорације и очекивања стејхолдера“. Ради се о околности или догађају унутар или изван организације који, уколико потраје, може да има значајан ефекат на функционисање или перформансе организације и на њене будуће интересе. Он настаје када организација или група придаје значај перципираном проблему (или шанси, односно прилици) који је резултат политичких, правних, економских или социјалних трендова (нпр. повећање броја оболелих од неке болести или истраживање које открива нусефекте неког лека).

дање у будућност, да би се уочили потенцијални трендови и догађаји који могу негативно да се одразе на функционисање организације, при чему нема акутне реалне опасности ни осећаја хитности, карактеристичног за кризу. Пошто проблем може да се развије у озбиљну кризу, размишља се у правцу *како избећи*, а не како решити кризу, тако што се трага за проблемима који могу нарасти током одређеног периода – разматрање проблема. Кризни менаџмент пак представља више реактивну дисциплину која се бави ситуацијом и проблемима кад они већ дођу на јавну агенду и погоде организацију.¹⁷

Управљање ризицима (risk management) спада у најстарије забележене људске активности. Још је Аристотел говорио да „увек ви требало очекивати нешто неочекивано“, док кинеска Књига промена (*Ji-jing*) представља један од најстаријих алата за доношење одлука који је у употреби још и данас. У савременом смислу под управљањем ризиком се подразумева процес мерења, или процене ризика¹⁸ и развоја стратегија за излазак на крај са ризиком. Ради се о идентификовању тога колико је нека организација изложена потенцијалним губицима, и избора најадекватнијег начина поступања са оваквим изложеностима. Генерално, неке од стратегија које се примењују су пребацивање ризика другоме, избегавање ризика, смањење негативног ефекта ризика, или прихватање неких или свих последица одређеног ризика. Традиционални **risk менаџмент** фокусиран је на оне ризике који произилазе из физичких или правних извора (природне катастрофе, пожари, акциденти, смрт, судски процеси, итд). Са друге стране, финансијски **risk менаџмент** се фокусира на ризике које је могуће управљати помоћу размене финансијских инструмената. Без обзира на тип ризика, све велике корпорације имају тимове и мале групе за **risk менаџмент**, и практикују га неформално и формално.

У ширем смислу **risk менаџмент** представља део проактивног кризног менаџмента. Зависно од угла, кризни менаџмент се може посматрати као део ширег система организационог управљања ризиком. Сматра се да је **risk менаџмент** управљање неизвесностима. На другом екстрему су извесности и активности текућег менаџмента, а у средини су ризици. Како се иде од извесности према неизвесности, потенцијални ризици расту. У мери у којој се не управља (јер нема лошег управљања ризицима), неизвесности управљају нама, долази се на терен кризног менаџмента, а потом менаџмента катастрофа.

¹⁷ Regester, M. and Larkin J.: *Risk Issues and Crisis Management / A Casebook of Best Practice*, 3rd edition, Chartered Institute of Public Relations: London/Sterling, VA, 2005, p. 40–43.

¹⁸ Ризик је мера могућег неповољног исхода неког догађаја. Представља комбинацију вероватноће догађаја и његових последица. Разлика између ризика и неизвесности по Франку Хајту је следећа: Ако не знате сигурно шта ће се догодити, али познајете вероватноћу, то је ризик. Међутим, ако не познајете ни вероватноћу онда је то неизвесност. Frank Knight у Risk, Uncertainty and Profit, према Keitsch, D.: *Risikomanagement*, Schäffer-Poeschel, Stuttgart, 2000, 10.

Управљање катастрофама (disaster management) односи се на предузимање мере у циљу смањења, односно санирања последица насталих као резултат природних и других несрећа катастрофалних размера. Разликује се од кризног менаџмента утолико што се и катастрофа, као догађај којим у принципу није могуће управљати, разликује од кризе. Дакле управљање катастрофама не обухвата управљање самим догађајем који је узрок катастрофе, већ минимизирање његових разорних последица, тј. смањење броја људских жртава (погинулих и повређених) и материјалне штете. Обухвата активност пре, за време и после катастрофе.¹⁹ Најчешће подразумева спасилачке активности и „сакупљање комадића“ који су остали након што се десио нежељени догађај. Често се, и како наводи Borodžić, вероватно погрешно, као синоним користи термин управљање (или планирање у) ванредним ситуацијама (**emergency management/planning**). Најближи овом концепту су цивилна заштита и систем заштите и спасавања. Наиме, појам *цивилна заштита (civil protection)* се употребљава у два основна значења: а) делатност која се односи на заштиту и спасавање становништва и материјалних добара од ратних разарања, природних и других непогода и катастрофа и б) као систем (организација) која спроводи заштиту и спасавање. Веома близак појму цивилне заштите је појам социјеталне (друштвене) безбедности (**societal security**) која се односи на успостављање и унапређивање капацитета јавних и приватних **стејкхолдера** за припрему и одговор на широк спектар претњи и хазарда.²⁰ По својој природи она уважава и интегрише низ повезаних дисциплина као што су: заштита ресурса (физичка, заштита околине, финансијска, информациона и хумана), управљање ванредним (хитним) ситуацијама, управљање ризиком, кризни менаџмент, управљање континуитетом пословања и управљање опоравком. *Систем заштите и спасавања* је облик припремања и учешћа субјеката за реаговање на катастрофе и веће несреће, те устројавања, припремања и суделовања оперативних снага заштите и спасавања у превенцији, приправности и реаговању на катастрофе и отклањању могућих узрока и последица катастрофа.

Безбедносни менаџмент (security management) подразумева одлучивање о безбедносним циљевима организационог система, о начинима и средствима да се избегну безбедносно неповољни утицаји који долазе из окружења или самог организационог система, или да се њихов штетан утицај умањи. По традиционалном схватању, улога безбедносног менаџера сводила се на спречавање губитка имовине организаци-

¹⁹ Требало би указати на то да инцидент који је означен као катастрофа у себи може садржати текуће кризе и ванредне ситуације. Ово због тога што социјални актери укључени у одговор на катастрофе могу бити у ситуацији да истовремено одговарају на различите проблеме и изазове.

²⁰ За разлику од цивилне заштите која је грађане третира само као објект у концепту социјеталне безбедности они су и објект али и субјект који активно учествује у заштити.

је, пре свега услед различитих облика унутрашњег и спољашњег криминала. Поједностављен концепт који своди безбедност на контролу физичког приступа организацији и праћење кретања имовине, у последње време проширује се проблематиком здравља и сигурности, компонентама процене и управљања ризиком, при чему се има у виду шири дијапазон ризика (фалсификати, тероризам, ванредне ситуације).²¹

Менаџмент сваке организације посебну пажњу поклања безбедности, као основном услову опстанка и просперитета. Општи циљеви организације, различити изазови, ризици и претње којима је изложена, као и одговорности које има према окружењу у погледу безбедности, пресудно утичу на безбедносни менаџмент, односно начин на који ће бити донете одлуке везане за безбедност. Тако се може разликовати безбедносни менаџмент у организацијама којима је пружање безбедносних услуга другим корисницима основна мисија, од безбедносног менаџмента у организацијама које се баве привредним или друштвеним делатностима, а безбедносни менаџмент се налази у функцији очувања и раста организације. Поред тога, постоје привредна предузећа која имају велики значај за безбедност заједнице у којој делују, било због значаја њихових производа и услуга за нормалан живот, уже или шире, заједнице било због опасних сила које садрже њихова постројења и чијим би се оштећењем изазвале велике катастрофе. У организацијама које се баве пружањем безбедносних услуга другим корисницима (државне безбедносне службе и др.) безбедносни менаџмент представља основни, али не и једини, облик менаџмента пошто такве организације обављају и читав низ други функција (финансијске, планске, кадровске, развојне и др.). Послови везани за безбедност су често, бар кад је реч о корпоративном контексту, фрагментирани: финансијско одељење бави се финансијским ризицима, особље задужено за одржавање зграда и објеката физичком структуром организације, посебна служба брине о заштити од пожара, а служби безбедности ставља се у надлежност само брига о томе шта улази и шта излази из организације. У случају већих инцидената ова фрагментирана одговорност има негативне ефекте на способност организације да се врати у нормалу и извуче поуке из кризе. Као да сви резонују по принципу „не говори ми шта се догађа, јер ћу, ако знам, ја бити одговоран“. Данас се традиционално гледање на безбедносног менаџера као на особу која је задужена само за спречавање губитка имовине све више напушта у корист знатно обухватнијег разумевања ове функције.

Управљање континуитетом пословања (business continuity management – ВСМ)²² је нова област професионалне активности и академских студија и истраживања која има за циљ да олакша ублажавање

²¹ Ibid., p. 78–82.

²² У непрофитном сектору се употребљава и термин управљање континуитетом операција.

ванредних ситуација, криза и катастрофа у организацији. Он се, по Gvinu односи на размишљање о незамисливом или ублажавање незамисливог²³. ВСМ је холистички менаџмент процес који идентификује потенцијалне утицаје који имају негативне ефекте по организацију и обезбеђује оквир за изградњу капацитета за опоравак и ефективан одговор који штити интересе кључних стејкхолдера, репутацију и активности на изградњи бренда и вредности. ВСМ обезбеђује расположивост процеса и ресурса ради обезбеђења континуираног остваривања кључних циљева организације.

Закључна напомена

Изложени концепти разних врста актуелно или потенцијлно опасних ситуација и људски покушаји да се на ове догађаје утиче означени су различитим терминима. Указали смо на кључне карактеристике сваког од ових концепата свесни да је често пута и у пракси и у теорији немогуће повући јасну демаркациону линију између њих, будући да се ради о динамичним феноменима који се мењају и прелазе један у други, а који поред објективне имају и субјективну страну, односно тичу се људске перцепције било да је реч о непосредним актерима, ширем кругу стејкхолдера, медијима или пак општој јавности. Најзад, употреба одређених термина делом је и ствар конвенције, али и научне дисциплине, мандата одређене организације, политичких интереса и општег друштвено-културног контекста из кога се приступа феномену.

Довршавањем процеса приватизације, даљом стабилизацијом демократских институција и изградњом система одговорне јавне власти, те напредовањем процеса приближавања Србије европским интеграцијама, кризни менаџмент као и други изложени концепти управљања неизвесностима и опасностима постаће део свакодневнице и у јавном и у профитном сектору. Имајући у виду древно начело „*nomen est omen*“, неопходно је у академској заједници учинити напоре да се изгради, прихвати и устали одговарајућа терминологија. Како због јаснијих увида и адекватније поделе рада, тако и због тога што је, како каже Егзиперијев Мали принц, „језик извор свих неспоразума међу људима“.

Литература:

1. Alexander, A. A., Muhlebach, R. F. and Phelps, J.: Emergency procedures for commercial buildings, *Journal of Property Management*, Institute of Real Estate Management, Chicago, Illinois, USA, Vol. 49 No. 3/1984.
2. Barton, L.: *Crisis in Organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos*, South-Western Publishing Company: Cincinnati, OH, 1993.

²³ Ibid., p. 85.

3. Berge, D. T.: *The First 24 Hours: a Comprehensive Guide to Successful Crisis Communications*, Basil Blackwell, London, 1990.
4. Boin, A, t'Hart, P.: Public Leadership in Times of Crisis: Mission Impossible, working paper at Leiden University, 2001.
5. Borodzicz, E.: *Risk, Crisis and Security Management*, John Wiley&Sons Ltd.:Chichester, West Sussex, 2005.
6. Драгишић, З.: *Безбедносни менаџмени*, Факултет безбедности/Службени лист: Београд, 2007.
7. Fearn-Banks, K.: *Crisis Communications: A Casebook Approach*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers: Mahwah, NJ, 1996.
8. Fink, S.: *Crisis Management: Planning for the Inevitable*, Amacom: New York, 1986.
9. Милашиновић, Р., Милашиновић, С.: *Основи теорије конфликта*, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, 2007.
10. Gigliotti, R. and Ronald, J.: *Emergency Planning for Maximum Protection*, Butterworth-Heinemann, New York, NY, 1991.
11. Hamblin, R. L.: Leadership and Crisis, *Sociometry* 21/1958.
12. Jakovljević, V.: *Sistem civilne odbrane*, Fakultet civilne odbrane: Beograd, 2006.
13. Keitsch, D.: *Risikomanagement*, Schäffer-Poeschel, Stuttgart, 2000.
14. Keković, Z., Kešetović Z.: *Krizni menadžment I – prevencija krize*, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2006.
15. Krummenacher, A.: *Krisnmanagement*, Industrielle Organisation, Zürich, 1981.
16. Pauchant T. C. and Mitroff, I. I.: *Transforming the Crisis-Prone Organizations: Preventing Individual, Organizational, and Environmental Tragedies*, Jossey Bass Publishers: San Francisco, CA, 1992.
17. Pearson C. M. and Clair, J. A.: *Reaffirming Crisis Management*, Academy of Management Review 23/1998.
18. Regester, M. and Larkin J.: *Risk Issues and Crisis Management / A Casebook of Best Practice*, 3rd edition, Chartered Institute of Public Relations: London/Sterling, VA, 2005.
19. Quarantelli, E., L., (ed.): *What is a Disaster?*, Routledge, NY/London, 1988.
20. Toth, I. *Upravljanje zaštitom i spasavanjem u katastrofama*, Мјере и средства за заштиту од тероризма – Зборник радова, IPROZ, Zagreb, 2001.
21. Varcoe, B. J.: *Not us surely? Disaster recovery planning for premiese*, Property Management, Vol. 11 No. 1, 1993.

Abstract: *Crisis management as a theoretical discipline and form of applicative management has been intensively developing in the last two decades. On the other hand, crisis and crisis management are relatively new concepts in Serbia in both theoretical and practical sense. Their implementation is accompanied by terminological confusion that refers to some basic phenomena – emergency, crisis, conflict and disaster, and different kinds of management aimed at monitoring and controlling contingencies and dangers. The purpose of the paper is to contribute to conceptual and terminological demarcation in this field.*

Key words: *crisis, emergency, conflict, disaster, crisis management, risk management, security management, issues management, bussines continuity management.*

Марија МИЈАЛКОВИЋ

Министарство просвете и спорта Републике Србије, Београд

Доц. др Сања МИЈАЛКОВИЋ

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Методи и средства васпитања и образовања младих у функцији развијања безбедносне културе и превенције криминала

УДК: 343.9.02:343.985

Апстракт: Као резултат истраживања за унапређење безбедности у школама и уопште безбедности младих, средином 2005. године започело се са реализацијом истраживачког пројекта под називом „Учењем до безбедности“. Циљ пројекта био је увођење Безбедносне културе, као нове наставне предмете у програм средњешколске образовања. У оквиру овог предмета, требало је да се стиичу знања о савременим безбедносним проблемима и механизмима (само)заштита од њиховој истраживачкој деловања. Међутим, реализација пројекта је „ирирично замрзнуа“, а већи део наставних садржаја из области безбедности истражува се у оквиру предмета Грађанско васпитање. С обзиром на то да је реч о новини у домаћем образовном систему, у раду се настоји дефинисању метода и средстава васпитања и образовања истраживачкој садржаја из области безбедности, као и фактора од којих зависи њихов избор. У ирири смислу, иририказани образовни методи су у извесном обиму истраживачкој и за ириривођење истраживачкој садржаја ириридавања и вежба, у оквиру ситуација безбедности на високошколским условама, ирири на Криминалистичко-полицијској академији.

Кључне речи: васпитање и образовање младих, васпитно-образовни методи и средства, безбедносна култура

Увод

Традиционално, улога школе није само едукативна, односно преношење одређених знања која су неопходна за даље школовање и за будуће занимање појединаца. Подједнако је значајна и припрема младих за њихово свеколико активно учешће у друштвеном животу. Ово свакако подразумева и преношење одређених знања и вештина, као и изградњу ставова ученика о потреби да се сами заштите од разноврсних појава којима се угрожава њихов живот и имовина, живот и имо-

вина лица из њиховог окружења, као и друге вредности друштва. То се постиже непосредним и правилним личним ангажовањем у случају било какве опасности и/или алармирањем социјалног окружења, пре свега друштвених субјеката у чијој је надлежности старање о безбедности. Резултат тога био би да појединац, пре свега млади члан нашег друштва, не буде само пасиван субјект којег штите друштво и држава, него активни фактор личне, туђе, јавне, па и националне безбедности. Таква способност појединца да самоиницијативно и правилно учествује у реализацији друштвене функције безбедности назива се безбедносном културом, чија је доминантна улога – превенција криминала и других појава угрожавања безбедности.¹

С тим у вези, средином 2005. године започета је реализација пилот пројекта Министарства просвете и спорта Републике Србије и Факултета безбедности Универзитета у Београду под називом *Учењем до безбедности*, чији је циљ био да се увођењем факултативног наставног предмета Безбедносна култура у средње школе унапреди безбедност школске популације. Наставни предмет се експериментално изводио у двадесет школа у Србији. Као резултат реализације једне од фаза овог пројекта, настала је монографија *Безбедносна култура младих – како безбедно живећи*² која би требало да представља основу будућег уџбеника за истоимени предмет. С обзиром на то да је безбедносна култура новина у домаћем васпитно-образовном систему, настојаћемо да наставне садржаје наведене монографије (о чему ће бити речи у раду) сагледамо из угла педагошких начела и правила реализације наставног процеса, пре свега из аспекта васпитно-образовних метода³ и средстава.

¹ Наиме, безбедносна култура је скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свеколиког угрожавања. Више о томе: Стајић, Љ., Мијалковић, С., Станаревић С.: *Безбедносна култура*, Драганић, Београд, 2004, стр. 34–35.

² Аутори монографије су др Љубомир Стајић, др Саша Мијалковић и Светлана Станаревић, а издавач је Издавачка кућа Драганић из Београда. Иначе, ова монографија је инспирисана претходно поменутом монографијом исте групе аутора, на основу које је на Факултету безбедности Универзитета у Београду, али и на другим факултетима земаља бивше СФРЈ, уведен истоимени наставни предмет. Њихови садржаји су у односу општег према посебном.

³ Метод је осмишљен и устаљен поступак или начин за реализацију васпитно-образовних циљева и задатака. У оквиру једног метода користи се више средстава. Васпитно-образовна средства су природни објекти, предмети, појаве и стања, производи људског стваралаштва и рада, културне, уметничке и цивилизацијске тековине и вредности, друштвено уређење и односи, положај појединца у друштву, масовна средства комуникације итд., погодни за остваривање васпитно-образовних циљева и задатака. *Педагошки лексикон*, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1996, стр. 475.

Методи и средстава васпитања и образовања погодни за развијање безбедносне културе

Безбедносна култура својим садржајем, сликовито речено, представља „разнобојан кишобран који покрива различите теме и области живота“. Реч је, пре свега, о поступцима младих приликом сусрета са појавама угрожавања безбедности, као и о моделима превенције друштвено-негативних појава.⁴ Таква разноврсност садржаја омогућава различите приступе и начине преношења знања на младе и њиховог усвајања. Школа је један од фактора безбедносне културе, а наставници и стручни сарадници једни од главних чинилаца изградње и преношења безбедносне културе на младе генерације. Њима је на располагању широк спектар васпитних метода и средстава којима се могу служити, у циљу развијања безбедносне културе младих. Како школа има улогу у васпитању и образовању младих и њиховој припреми за практичан живот, тако јој се отварају могућности да се у остваривању тог циља служи разноврсним методима и средствима васпитања и образовања.

Циљ изучавања безбедносне културе јесте да млади стекну, развију и оспособе се да сами дограђују и мењају своју културу безбедног живљења и да је даље пренесе. С тога би требало тежити да се код младих развије одговорност, толеранција, ставови и уопште свест о потреби и значају заштите личних и друштвених вредности, личног и имовинског интегритета, као и вредности лица из непосредног окружења.⁵ Обавеза је наставника да образује младе преношењем знања, информација, научних истина, моралних закона, традиције и система вредности свог друштва и глобалног друштва у настајању. То се постиже тзв. *монолошким методом*, кроз *предавања* (тумачење, систематизација, упоређивање и уопштавање знања), *причање* (излагање анегдоте, догађаја, приче) и *описивање* (дефинисање битних својстава и обележја појава на основу којих се оне могу идентификовати). Тиме се стварају услови и адекватна образовно-васпитна ситуација у којој ће ученици свесно, активно и критички прихватити нова сазнања, из-

⁴ Више о томе: Мијалковић, С.: *Безбедност у школама – Сигнал за узбуну*, Professional Security Systems, ДИИР д.о.о., Београд, број 2/2004, стр. 11–12.

⁵ У последње време се све више напора улаже и на решавању све озбиљнијих проблема безбедности у школи. Реч је о угрожавању физичког, моралног и имовинског интегритета учесника васпитно-образовног процеса у свим ситуацијама које су у директној и индиректној вези са наставним и ваннаставним активностима у школским објектима или ван њих, оштећењу или уништењу школских објеката и оштећењу, уништењу или отуђењу имовине школе, као и дисфункцији васпитно-образовног процеса независно од самих намера и циљева носилаца угрожавања безбедности. Више о томе: Мијалковић, С.: *Актуелни проблеми безбедности у школи*, *Безбедност*, број 5/2005, стр. 800–820.

градити поглед на свет и оформити своја уверења и ставове. Тек када усвоје моралне нормe и систем вредности, млади ће се и понашати у складу са њима. То је суштина *уверавања и убеђивања* као општег васпитног метода. Овај се метод реализује извесним средствима васпитања и образовања попут сервирања информација, чињеница, научних сазнања, закона и друштвених обичаја.⁶ Управо се путем ових средстава млади упознају са оним што је вредно, друштвено пожељно, вечито, право. С тим у вези, наставник пласира информације, објашњава их ученицима и студентима, повезује са претходно стеченим знањем, наводи примере, саветује, упућује и упозорава, указујући на позитиван правац у формирању погледа на свет.

Након што упозна слушаоце са одређеном темом из безбедносне проблематике, наставник може приступити примени метода које захтевају неко предзнање ученика.

Могућности примене *дискусије*, односно *окрулої сїола* или *ге-баїе* у образовању за безбедност су велике. Ова тзв. *дијалoшка методa* састоји се у размени мишљења, која подразумева извесно предзнање о проблему, уз изношење личних ставова и супротстављање другачијим схватањима. Циљ овог метода је стварање нових претпоставки за отклањање дилема у решавању безбедносних проблема. Ова метода је од великог значаја за развој личности појединца, као и за развој његове безбедносне културе јер подразумева толеранцију, поштовање права других, уважавање разлика. Након дискусије, свако може сагледати свој положај у односу на друге, а такође и да себе сагледа из угла других. Ово је прилика да се свако изрази, да искаже своја гледишта, а кроз њих и своја осећања и потребе. С друге стране, младима се пружа прилика да увиде докле досеже граница њихових личних потреба, захтева и права, како не би угрозили права и потребе других.

Један од облика овог метода свакако је и организовање *їрибина са учешћем сїручњака одређених їрофила*. Реч је о продукту сарадње школе и установа из друштвеног окружења. Мисли се, пре свега, на гостовање стручњака из области здравства, полиције, правосуђа, центра за социјални рад, научних и сличних институција, што омогућава интердисциплинарно сагледавање проблема. При том се указује на узроке и последице одређених појава, наводе се примери из праксе, пружају упутства и савети за спречавање и решавање угрожавајућих појава. Овај метод је најпогоднији за проучавање болести зависности, полно преносивих болести, насиља у породици, на улици и спортским манифестацијама, трговине људима, проституције, потреба и начина сарадње младих са службама безбедности, безбедности у кући, заштити личне имовине, учествовања у саобраћају и слично.

⁶ Више о томе: Трнавац, Н., Ђорђевић, Ј.: *Пегаїоїја*, Научна књига, Београд, 1992., стр. 127–131.

Разговор је идеална прилика да ученици и студенти буду мисаоно активни, да истражују узроке и укажу на последице одређеног понашања. Наставник би тада требало да поприми улогу водитеља који разговор усмерава ка одређеном циљу.

Илустрaтивно-демонстрaтивни метод заснован на *показивању* и *исмaтрању* представља чулну спознају проблема базирану на принципу очигледности. За стицање знања и што дубљих уверења у развијању безбедносне културе од великог је значаја показивање визуелних средстава попут слика, модела, шема, филма. За подстицање негативног става према злоупотреби дрога, јак утисак оставиће филм – животна прича, исповест неког познатог младог глумца. За слушаоце ће бити значајно да непосредно или на слици виде изглед појединих врста опојних дрога, начин њиховог паковања и пласирања на „нарко тржиште“ не би ли у животу били спремни да је препознају и одбаце. Још јачи утисак оставиће исповест неког леченог наркомана. Када је реч о сектама и њиховом деструктивном деловању, филм може изазвати јаке емоције и формирање безбедносно исправних ставова. То може бити документарни филм или филм популарне продукције, који у себи носи поучне поруке, има наглашене поучне моменте, а његова тематика одражава актуелни безбедносни проблем. Након филма, пожељно је заједнички прокоментарисати оно што се у њему могло чути и видети. Наставник може да препоручи ученицима и студентима да погледају ТВ емисије посвећене темама из домена решавања безбедносних проблема, па да их заједнички коментаришу у школи. На тај начин, они би били и чулно и мисаоно ангажовани да упамте и прибележе оно што сматрају најбитнијим. Употреба аудио визуелних медија у настави доприноси уважавању принципа динамичности, актуализације, очигледности и интеракције.

Млади се са појавама угрожавања безбедности могу упознати *анализом садржаја одређених писаних извора* попут уџбеника, научно-стручне литературе, штампе, плаката, брошура и сличног пропагандног материјала. Овај метод познатији је и као *текст-метод*. Текстови се могу користити на часу, док је значајнија њихова употреба у самодукацији, односно при самосталном прикупљању информација и стицању сазнања. На референтне и репрезентативне текстове указује наставник, с тим што и ученици и студенти могу да добију задатак да сами пронађу илустративне текстове. Важно је да текст одговора постављеном циљу и задатку безбедносне културе, да у себи носи поруке и указује или упозорава на штетност извесних модела понашања, или на потребу за одређеним понашањем. Самостална анализа текста захтева читање са разумевањем, издвајање и бележење битних елемената текста, његово тумачење и повезивање са претходно стеченим знањима. Тако се, на пример, трговина људима може проучавати из уџбеника, научне литературе, чланака дневне штампе или брошура невладиних организација.

Сложенија, обимнија и компаративна анализа садржаја више писаних извора представља тзв. *теоријско истраживање*. Пожељно је да се спроводи под надзором (менторством) наставника. Резултати истраживања презентују се у форми *семинарског рада*. С друге стране, ученици и студенти могу да учествују и у *шеренским истраживањима*, пре свега као истраживачи који, у складу са претходно сервираним упутствима наставника, прикупљају податке (тзв. анкетари, интервјуери, посматрачи). Овом методом могу се истраживати многи безбедносни проблеми, и то прикупљањем података од самих ученика, од запослених у полицији, болницама, судовима, локалним медијима или из њихових евиденција. Истраживања доприносе развијању независног размишљања, критичке анализе добијених података и продубљују разумевање и однос према сложеним питањима безбедности. С обзиром на узраст, предзнање и могућности ученика да учествују у оваквим истраживањима, овај метод је погоднији за тимско ангажовање ученика старијих разреда, односно студената свих година студија.

Креативно изражавање је један од метода практичних активности ученика. Реч је о маштовитом, креативном и слободном изражавању мисли, осећања и ставова кроз писану или ликовну форму. Ученик добија прилику да на практичан начин покаже свој став према негативној појави. Тако се на пример, став према алкохолизму, наркоманији, проституцији, насиљу и сличним појавама може изразити цртежом, симболом, песмом или писаним радом у виду литерарног рада, паролe, поруке.

Едукативна радионица, као савремени метод рада у настави, представља специфичан облик групне интеракције у којој наставник (који поприма улогу водитеља) и ученици/студенти заједнички обрађују релевантну тему из области безбедности. Полази се од искустава присутних која се постепено уобличавају, уопштавају и подижу на виши ниво свести и знања, погодних да усмере њихово понашање у различитим животним ситуацијама. Овај метод усмерен је ка стицању и развоју конструктивних социјалних вештина, те је погодан при учењу о толеранцији, људским правима, решавању конфликта и слично. Једна од варијација овог метода је и тзв. *ситуација случаја*. Реч је о анализи конкретног стварног или измишљеног догађаја, односно његових појединих елемената (активних и пасивних актера, узрока, последица, времена и места догађаја итд.). Ученици или студенти се могу поделити у више тимова, при чему ће сваки од њих анализирати различите истородне догађаје (тзв. *ситуација вишеструког случаја*), при чему ће кроз завршну дискусију извести генералне закључке о конкретној појави угрожавања безбедности. Тиме се подстичу аналитичке способности ученика и студената, вештине решавања безбедносних проблема и осећај за тимски рад.

Симулација је један од најефикаснијих метода за остваривање интеракције између ученика/студената, као и између њих и наставника. Ученици симулирају одређену животну ситуацију према унапред осмишљеном сценарију.⁷ Након завршене „представе“, „публика“ анализира и оцењује одређено понашање и поступке актера симулације. Овај метод је погодан за анализу конфликтних ситуација, идентификацију и отклањање полних, расних, верских, социјалних и статусних предрасуда, за развијање толеранције, за сагледавања статуса сексуално и радно експлоатисаних лица, развијање еколошке, здравствене и саобраћајне културе и анализу сличних садржаја безбедносне културе.

*Игре улога*⁸ подразумевају додељивање конкретних улога појединцима који ступају у изванредан, спонтани друштвени однос карактеристичан за одређене појаве угрожавања безбедности. Разлика од симулације је у томе што се актерима додељују улоге и даља збивања се одвијају спонтано, без прецизно осмишљеног сценарија. Акцент се ставља на анализу личног доживљаја актера у конкретној ситуацији, док је код симулирања тежиште на групној анализи самог догађаја. Овај метод је погодан за анализу и оцену разних облика вербалног, физичког, сексуалног, емоционалног насиља, насиља усмереног ка одузимању имовине, ситуација терористичких претњи или напада, деловања деструктивних секти, дискриминације, кршења људских права и сличних појава.

Наведена листа метода погодних за извођење наставе из области безбедносних студија свакако није коначна. Основи конституенс ових метода чине тзв. општи методи васпитања и образовања: метод уверавања (о чему је већ било речи), подстицања, навикавања и спречавања.⁹ *Подстицањем* се кроз изражавање брига и разумевања, храбрење, признавање, похвале и награђивање младих стимулише њихова мотивација за активно и самоиницијативно учешће у развоју личне и колективне безбедносне културе. *Навикавањем (вежбањем)* се кроз практичне поступке утврђују усвојена знања, норме, прописи као и усклађеност поступака младих са стеченим знањима. *Спречавањем* се кроз извесна неодобравања, примедбе, забране, критике и кажњавање усмерава или коригује понашање појединаца према начелима безбедносне културе.

⁷ Више о томе: Ковачевић, З.: *Динамичност наставе као средство и као циљ*, Настава и васпитање, број 2–3/2005, стр. 228.

⁸ Примена овог метода се све више препоручује у процесу упознавања ученика са људским правима.

Више о томе: *Подучавање људским правима – Практичне активности за основне и средње школе*, Канцеларија Високог комесара за људска права – Уједињене нације, Њујорк и Женева, 2004, стр. 29.

⁹ Трнавац, Н., Ђорђевић, Ј.: *истио*, стр. 131–140.

Фактори избора васпитних и образовних метода и средстава

Размишљање о методама заснива се на претпоставци да је безбедносна култура саставни елемент једног или више наставних планова и програма, односно студијских програма, и да се њени циљеви постижу кроз наставу и ваннаставне активности у школи и током студија. Садржаји безбедносне културе могу се проучавати у оквиру посебног – истоименог наставног предмета, у оквиру више постојећих предмета, на часовима одељенског старешине у школама, у оквиру менторског рада на факултетима или у оквиру рада одређених секција у школама и на факултетима.

У избору метода и средстава васпитања и образовања учествује више чинилаца. Један од њих свакако су *узраси младих, њихове потребе, интересовања и предзнања*. Иако је наставни предмет *Безбедносна култура* у склопу пилот пројекта експериментално уведен у први разред двадесет средњих школа у Србији, одређену безбедносну проблематику деци ваља предочити много раније. Наиме, време пубертета је период посебне осетљивости, време када се тежи осамостаљивању, доказивању и самоафирмацији адолесцената. Несигурност, осетљивост и жеља за превременим одрастањем често повуку младе у разне врсте порока или их усмере ка погрешним вредностима и моделима понашања. Поред раног детињства у којем би родитељи породичним васпитањем поставили темељ за изградњу безбедносне културе, период пубертета био би стуб за њену доградњу. Тиме би се превентивно утицало на младе тако што се садржаји безбедносне културе временом понављају, допуњују, мењају у складу са узрасним карактеристикама младих. Важно је да сами ученици буду активни у усвајању и стицању безбедносне културе, да буду активни субјект васпитно-образовног процеса. Зато је битно осмислити методе које ће их активирати, подстаћи на размишљање, изазвати одређене осећаје.

Следећи фактори од којих зависи избор метода васпитања и образовања били би *циљ и задаци безбедносне културе*, као наставне дисциплине. Првенствени *циљ* овог предмета јесте развијање образаца понашања код ученика и студената на основу којих ће допринети превенцији и сузбијању појава угрожавања безбедности, односно очувању личних и друштва вредности. *Материјални задатак* образовања за безбедност подразумева стицање знања, конкретизацију чињеница, пружање информација и аналитичко-критички приступ наставном садржају безбедносне културе. Развијање способности и вештина за практично супротстављање појавама угрожавања личне и друштвене безбедности карактеришу *функционални задатак*. Веома важан *васпитни задатак* тиче се правилног избора и примене васпитно-обра-

зовних метода којим ће се у формирању исправних уверења и ставова, у домену безбедносне културе, остварити највећи ефекти.

Садржаји којима би се овај циљ постигао су разноврсни: од упознавања са људским правима и дужностима, толеранцијом, равноправношћу полова, са основним чиниоцима и појавама које могу угрозити безбедност појединца и друштва, до предлога и савета о моделима спречавања неких угрожавајућих појава, отклањања њихових штетних последица, заштите и помоћи жртвама појава угрожавања, алармирања државних органа надлежних за решавање појединих безбедносних проблема и активне сарадње са истим органима. Конкретније, млади би се упознали са проблемом наркоманије, алкохолизма, коцкања, тероризма, насиља, трговине људима, секти, односа према животној средини, понашањем у саобраћају, сарадњом са државним органима и слично. Сваки од наведених садржаја може се проучавати помоћу једне или више метода и средстава васпитања и образовања.

Мотивација наставника за рад такође је важан фактор. Мотивисан наставник је и креативан и има енергије да употреби своје способности и знања у проналажењу различитих и ефикаснијих начина за едукацију младих. Фактори његове радне мотивације су многобројни, при чему се могу издвојити неки најутицајнији: економски статус наставника, социјална клима и квалитет међуљудских односа у колективу, техничка опремљеност школе и факултета и услови рада, лични проблеми наставника, могућности његовог даљег стручног усавршавања, квалитет сарадње са службом стручних сарадника, родитеља и друштвених субјеката, стање безбедности георегије у којој се школа или факултет налази и многи други. Наставници се тешко прилагођавају променама у образовно–васпитном раду, те радије прибегавају устаљеном начину рада који захтева мање енергије и труда, чиме се умањује и степен мисаоних активности ученика и студената.

Квалитет сарадње субјеката васпитно-образовног процеса, првенствено на нивоу ученик/студент – наставник, ученик – родитељ и наставник – родитељ, као и њихова сарадња и степен узајамног поверења и разумевања са стручним сарадницима школе (психолог, педагог, социјални радник),¹⁰ такође је важан фактор у избору васпитно-образовних метода и средстава. Од тога првенствено зависи идентификација конкретних потреба, односно интересовања за проучавање безбедносних проблема као и најпогоднијих метода за преношење знања.

Квалитет сарадње школе/факултета са установама и институцијама из друштвеног окружења условљава сведимензионалност сагледавања одређених безбедносних појава, из више научних углова и

¹⁰ Више о томе: Трнавац, Н.: *Педагог у школи – Прилози методологији рада школских педагога у основној и средњој школи*, Учитељски факултет у Београду – Центар за усавршавање руководиоца у образовању, Београд, 1996, стр. 199–210.

уз више информација. Ово је значајно јер су за решавање различитих безбедносних проблема најчешће надлежни различити субјекти. Њихово ангажовање у процесу наставе имало би двоструке ефекте: *прво*, ученици и студенти ће добити информацију из „прве руке“, од људи који се свакодневно сусрећу с извесним безбедносним проблемима и *друго*, најбоље ће спознати начин сопственог поступања у случају сусрета с таквом појавом.

Најзад, од значаја за избор метода и средстава васпитања и образовања свакако су и *одремљености и техничке могућности школе/факултета*. Савремене тенденције у васпитно-образовном процесу захтевају употребу савремених научних и техничких достигнућа, као што су ТВ пријемници, видео рекордери, радио-касетофони, камере, видео бимови, видео пројектори, графоскопи, рачунари са пратећом опремом, интернет и друга средства. Међутим, чињеница је да многе школе и факултети у Србији оскудевају у наведеним средствима, што у многоме ограничава и избор метода извођења наставе.

Реч је, пре свега, о основним факторима избора метода и средстава за васпитање и образовање младих у процесу изградње њихове безбедносне културе. Поред ових, у едукативној пракси свакако су присутни и други, мање важни фактори.

Закључак

Потребе за прихватањем принципа и правила безбедносне културе црпе се из безбедносне стварности и свакодневице савременог друштва и друштвених односа које карактеришу све структуралније деструкције. Примери из свакодневног живота младих који остају без своје имовине, бивају телесно повређени или лишени живота, или пак прибегавају злоупотреби алкохола и психоактивних супстанци, самоповређују се или врше самоубиства, указују на неопходност посвећивања веће пажње образовању из области безбедности.

Досадашња пракса извођења наставе у основном, средњем, вишем и високом образовању показује да су наставници генерално склонији употреби традиционалних метода и средстава, првенствено монолошке методе и других метода које захтевају мање личног ангажовања у припреми и извођењу наставе. Последица тога је нижи степен мисаоне активности ученика и студената у процесу наставе, што резултира скромнијим фондом усвојеног знања. То указује на потребу примене савременијих васпитно-образовних метода и средстава. Реч је, пре свега, о методама дискусије, трибине са учешћем стручњака одређених профила, креативног изражавања, едукативне радионице, симулације и игре улога, заснованих на општим васпитним методама уверавања, подстицања, навикавања и спречавања.

Указивање на васпитне методе и средства чије коришћење унапређује безбедносну културу младих, доприноси и дидактичко-методичком образовању наставника. Разноврсност метода у складу је са разноврсношћу садржаја који се проучавају. Један безбедносни проблем може се сагледати из више углова и решити на више начина, што младима омогућава да задовоље своје потребе, интересовања, те да се свесно и активно укључе у изградњу своје безбедносне културе. Наведеним наставним методама, као и њиховим комбиновањем у пракси, настава се чини ближом реалном животу, испуњава се динамиком, активностима итд. Тиме се негују принципи очигледности, свесности, индивидуализације, хуманости, евалуације и самоевалуације, динамичности, повезаности са реалним животом, актуализације, интеракције и други. За ефикасну примену метода о којима је било речи неопходно је уважавање личности ученика и студената, њихових потреба, интересовања и узрасних карактеристика, али и специфичности безбедносне проблематике социокултурног амбијента у којем живе, крећу се и образују.

Употребом ових метода у настави, неговањем безбедносно исправног понашања и уважавањем личног примера родитеља и наставника допринеће се повећању свести о потреби за поштовањем друштвених и моралних норми. То се тренутно постиже реализовањем наставе из предмета Безбедносна култура на неколико факултета, односно у првом разреду средње школе док је трајао пројекат *Учењем до безбедности*.

С обзиром на то да је старосна граница младих који су активни или пасивни актери појава угрожавања, или њихови посматрачи све нижа, неопходно је да се школска популација са садржајима безбедносне културе упозна у ранијем узрасту. С обзиром на то да је реч о факултативном, изборном предмету, наставне јединице из његовог садржаја требало би предавати и у оквиру других, адекватних наставних предмета (нпр., грађанско васпитање, биологија, познавање природе и друштва, информатика, техничко образовање итд.), секција и часова одељенског старешине.

Најзад, пожељно је и да се Безбедносна култура, која би се изучавала на вишем нивоу апстракције, уведе и у систем високог образовања. Осим факултета на којима се изучава (Факултет безбедности у Београду, Правни факултет у Новом Саду, Факултет криминалистичких наука у Сарајеву...), било би добро да се уведе и на свим осталим факултетима, макар као факултативни – изборни предмет. Искуства другог коаутора, који је као предавач по позиву одржао предавања о неким савременим безбедносним проблемима (секте, наркоманија и наркокриминал, илегалне миграције и трговина људима, тероризам, организовани криминал) на више факултета и виших школа у Србији (јер студенти нису имали прилику да кроз редовно образовање стекну извесна знања о њима), свакако да потврђују ову премису.

Литература:

1. Бошковић, Г., Симић, Б.: Искуства у реализацији пројекта „Школски полицајац – пријатељ и заштитник деце“, Безбедност, број 5/2004.
2. Ковачевић, З.: Динамичности наставае као средство и као циљ, Настава и васпитање, број 2–3/2005.
3. Мијалковић, С.: Безбедности у школама – Сигнал за узбуну, Professional Security Systems, ДИИР д. о.о., Београд, број 2/2004.
4. Мијалковић, С.: Актуелни проблеми безбедности у школи, Безбедност, број 5/2005.
5. Педагошка енциклопедија, I том, Завод за уџбенике, Београд, 1989.
6. Педагошки лексикон, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, 1996.
7. Подучавање људским правима – Практичне активности за основне и средње школе, Канцеларија Високог комесара за људска права – Уједињене нације, Њујорк и Женева, 2004.
8. Стајић, Љ., Мијалковић, С., Станаревић, С.: Безбедносна култура, Драганић, Београд, 2004.
9. Стајић, Љ., Мијалковић, С., Станаревић, С.: Безбедносна култура младих – како живети безбедно, Драганић, Београд, 2006.
10. Трнавац, Н., Ђорђевић, Ј.: Педагогија, Научна књига, Београд, 1992.
11. Трнавац, Н.: Педагог у школи – Прилози методици рада школских педагога у основној и средњој школи, Учитељски факултет у Београду – Центар за усавршавање руководиоца у образовању, Београд, 1996.

Abstract: A pilot project named „Through Learning to Safety“ was launched in mid-2005 as a result of overall efforts to enhance safety in schools and safety of the young in general. The aim of the project is to introduce „Safety Awareness“ as a new subject in the high school curriculum. This subject would provide students with knowledge about current safety problems and the mechanism of (self)protection from their bad influence. This is a novelty in our educational system so that this paper presents an attempt at defining educational methods and means suitable for dealing with certain problems of the new subject. It also defines the factors which influence the choice of certain issues to be dealt with in the new school subject.

Key words: educational process, educational methods and means, safety awareness, crime prevention, factors used in choosing educational methods and means.

Мр Драган МИЛИДРАГОВИЋ,
Полицијска управа у Новом Саду

Криминалистички и кривично- -процесни аспекти у вршењу увиђаја на подручју града Новог Сада

УДК: 37.016+371.3 : 343.85

***Апстракт:** У стручној литератури постоји мноштво дефиниција увиђаја, а све њих можемо да поделимо на оне које са криминалистичкој и кривично-процесној аспектима објашњавају појам увиђаја. Основна разлика између њих је схватање активности увиђајној органа. Процесуалној активности увиђајној органа своје само на непосредно оштражање, док криминалистички наводе, поред непосредно оштражања, и криминалистичке мере и радње које се предузимају током увиђаја. Поред теоријских разматрања о појму увиђаја у раду је указано и на слабости законској одређења увиђаја, према коме увиђајни орган своје активности исцрпљује само у непосредном оштражању. Овако законско одређење увиђаја одавно је превазиђено и неприменој практичном начину његовој спровођења. Збој тога је неопходно законско одређење увиђаја применој савременим начинима његовој предузимања, при чему се активности увиђајној органа не би сводила само на непосредно оштражање.*

У прекривичном поступку полиција може самостално да изврши увиђај, за кривична дела за која је законом прописана казна затвора до десет година, уколико истражни судија није у могућности да изађе на место извршења кривичној дела. Практика, као и стипендијски подаци коришћени у раду, указују на мали проценат извршених увиђаја од стипендијској судије. Поред тога, у пракси је присутан и евидентан проблем недовољној криминалистичкој образовања истражних судија. У циљу решења евидентних проблема, у раду су предложена одређена законска решења и практични механизми за њихово превазилажење.

***Кључне речи:** Законик о кривичном поступку, увиђај, полиција, прекривични поступак, истражни судија.*

Увод

Увиђај представља једну од значајних радњи доказивања у преткривичном поступку, а његовим предузимањем откривају се, обезбеђују и фиксирају предмети и трагови кривичног дела, као и друге чи-

њенице и околности које могу да буду од значаја за расветљавање кривичног дела и покретање кривичног поступка.

У преткривичном и претходном кривичном поступку, увиђај по правилу, врши истражни судија. У преткривичном поступку увиђај може да спроведе овлашћено службено лице органа унутрашњих послова и то само због опасности од одлагања, ако истражни судија није у могућности да одмах изађе на лице места, с тим да истражни судија може да преузме вршење увиђаја, уколико стигне на лице места у току увиђаја.¹ Законик о кривичном поступку² (ЗКП) не предвиђа никакав формални услов за предузимање увиђаја, већ наводи да ће увиђај предузети суд када је за утврђивање или разјашњење неке чињенице у поступку потребно непосредно опажање.

У стручној литератури постоји мноштво дефиниција о појму увиђаја, а све њих можемо да поделимо на оне које са криминалистичког и кривично-процесног аспекта објашњавају појам увиђаја. У раду смо прво разматрали кривично-процесно и криминалистичко одређење увиђаја, а затим указали на недостатке процесног и предности криминалистичког дефинисања увиђаја. Такође, изнет је критички став према законским одредбама увиђаја које су непрецизне и одавно превазиђене.

Као што је наведено, увиђај предузима у преткривичном поступку истражни судија или полиција, уколико се ради о кривичним делима за које је законом предвиђена казна затвора до десет година, а истражни судија није у могућности да одмах изађе на лице места. Међутим, пракса указује на веома мали проценат извршених увиђаја од стране истражних судија. Ову чињеницу потврдили су и статистички подаци које смо користили у раду. Поред овог проблема, у раду је указано и на присутно недовољно криминалистичко образовање истражних судија. Након што смо указали на наведене криминалистичке и правне проблеме, у раду смо предложили и њихова решења.

Појам и основне карактеристике увиђаја

Постојеће дефиниције увиђаја које срећемо у криминалистичкој и кривично-процесној литератури, можемо да поделимо на криминалистичке и кривично-процесне. Основни критеријум за њихово разликовање, је схватање активности органа који спроводи увиђај. Кривично-процесно дефинисање увиђаја своди се на законско одређење увиђаја, док криминалистичко дефинисање увиђаја, поред законског одређења, садржи и криминалистичку димензију увиђаја.

¹ Милошевић, М., Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, Полицијска академија, Београд 1997, стр. 227.

² Службени лист СРЈ, број 70/01, 68/2002 и „Службени гласник Републике Србије“, бр. 58/2004, 85/2005 и 115/2005.

Интересовање процесуалиста приликом дефинисања увиђаја се, по правилу, своди на анализу важећих кривично-процесних одредаба и сагледавања увиђаја као доказног средства, док се његова криминалистичка димензија уопште не разматра или се то чини на површан начин.³

Тако, Васиљевић дефинише увиђај као непосредно и у законској форми предузето, чулно опажање органа који води поступак о чињеницама важним за решење конкретног кривично-правног случаја и накнаду штете.⁴

Према Вауер-у „увиђај је процесна радња којом орган кривичног поступка (или изузетно орган унутрашњих послова) властитим опажањем сазнаје (утврђује) извесне чињенице које су предмет утврђивања у кривичном поступку и које се записнички или на други начин региструју“.⁵

Према Огорелици, увиђај је „очевид под којим подразумева властито и непосредно полицијско или судијско чулно опажање извесних за конкретни казнено-правни спор важећих чињеница“.⁶

Наведени аутори приликом дефинисања увиђаја одређују непосредно, чулно, властито опажање чињеница, као једину и основну карактеристику увиђаја, без навођења других активности које се предузимају током увиђаја.

У односу на наведено кривично-процесно, класично одређење увиђаја, криминалисти на много шири и прецизнији начин одређују појам увиђаја, дајући увиђају криминалистичку компоненту и наводећи поред непосредног опажања и друге активности које се предузимају током увиђаја.

Према проф. др Живојину Алексићу и проф. др Милану Шкулићу, увиђај представља систем разноврсних криминалистичких радњи, којима се на основу одредби Законика о кривичном поступку, на месту догађаја, опажају (непосредно или посредно – уз учешће стручних лица, или употребом специјалних инструмената криминалистичке технике), све битне околности наступелих догађаја, те проналазе и у складу са криминалистичко-техничким правилима стручно обрађују трагови и предмети уз мисаону реконструкцију кривичног догађаја, а у циљу прикупљања и регистровања (кроз записник и његове криминалистичке прилоге – скице, фотографије, видео снимке, итд.), свих криминалистички релевантних информација, ради разјашњења кривичног догађаја и прикупљања доказа.⁷

³ Жарковић, М.: *Кривичнопроцесни и криминалистички аспекти увиђаја на месту догађаја*, Београд, 2005, стр. 5.

⁴ Васиљевић, Т.: *Систем кривично-процесног права СФРЈ*, Београд, 1981, стр. 347.

⁵ Вауер, В.: *Југословенско кривично-процесно право, Увод у теорију кривичног процесног права 2*, Загреб, 1980, стр. 49.

⁶ Шкулић, М.: *Увиђај и криминалистичке верзије*, Београд, 1998, стр. 12. Наведено према Огорелица, Н.: *Казнено процесно право*, Загреб, 1989, стр. 380.

⁷ Алексић, Ж., Шкулић, М.: *Криминалистика*, Београд, Досије, 2002, стр. 63.

Проф. др Бранислав Симоновић, увиђај одређује као „радњу доказивања, која се састоји од непосредног опажања промена на лицу места кривичног догађаја које предузима овлашћени орган, тј. увиђај је систем интелектуалних, реалних и инструменталних делатности које се примењују на основу одредби Законика о кривичном поступку уз примену криминалистичко-техничких и тактичких метода и средстава који су усмерени на проналажење, обезбеђивање од уништења и фиксирање криминалистичких и правно релевантних материјалних информација (предмета, трагова кривичног дела, ситуације настале кривичним догађајем) за потребе евентуалног кривичног поступка“.⁸

Проф. др Владимир Кривокапић увиђај дефинише као „осмишљен систем радњи које се предузимају по одредбама Законика о кривичном поступку и правилима криминалистике, с циљем да се на лицу места непосредним опажањем и другим методама пронађу, обезбеде и у увиђајној документацији региструју предмети, трагови, њихов међусобни однос и друге чињенице и околности од значаја за откривање кривичног дела и учиниоца, с крајњим циљем за покретање, вођење и окончање кривичног поступка“.⁹

Основне карактеристике увиђаја према криминалистичком одређењу, поред непосредног опажања су, предузимање разноврсних криминалистичко-тактичких и техничких мера и радњи, учешће стручних лица и примена савремених техничких средстава криминалистичке технике, с циљем проналажења, фиксирања и документовања трагова, предмета и других чињеница и околности од значаја за откривање кривичног дела и учиниоца ради покретања кривичног поступка.

Криминалисти наводе разлоге којима се критикује класично схватање увиђаја као радње која се темељи искључиво на чулном опажању чињеница које предузима увиђајни орган.¹⁰

Орган који спроводи увиђај, своју делатност не исцрпљује само у „непосредном чулном опажању“, већ се поред непосредног опажања, током спровођења увиђаја, предузимају многобројне криминалистичко-техничке мере и радње (мерење, скицирање, фотографисање, мулажирање трагова, изазивање трагова и др.).

Поред непосредног опажања видљивих трагова, увиђајни орган врши и одређену интелектуалну делатност, уочава, анализира, доводи у везу одређене чињенице, врши мисаону реконструкцију догађаја, проналазећи микротрагове. У току увиђаја увиђајни орган планира и проверава криминалистичке верзије.¹¹

⁸ Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет, Крагујевац, 2004, стр. 290.

⁹ Кривокапић, В.: *Криминалистичка практика*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 471.

¹⁰ Симоновић, Б.: *op. cit.*, стр. 290.

¹¹ Планирање верзија током увиђаја омогућава откривање нових чињеница или околности. Истражне верзије у оквиру увиђаја служе као мисаони инструмент без којих

Класична дефиниција увиђаја не покрива микротрагове. У односу на микротрагове не постоји чулно опажање. Микротрагови се не могу опазити чулима, до њих се долази мисаоном реконструкцијом на лицу места и коришћењем инструмената за њихово фиксирање,¹² (лупа, покретни микроскопи) и хемијске супстанце (прашкови за изазивање невидљивих трагова папиларних линија). Незамисливо је да се, у ери развоја науке и технике и њихове примене у проналаску и обезбеђењу, посебно микро трагова, увиђај, као веома битна доказна радња, темељи само на непосредном опажању.

У криминалистичкој литератури срећемо се и са мишљењем да опажање руководиоца увиђаја на лицу места, може да буде и посредно и састоји се у коришћењу различитих инструмената, прашкова (ангенторати) за изазивање латентних отисака прстију, или ангажовањем различитих стручних лица (специјалиста за проналажење појединих специфичних врста трагова).¹³

Посредно опажање руководиоца увиђаја није прихватљиво и аргументовано чињеницама, јер увиђајни орган, користећи различите инструменте и помоћ стручних лица ради проналаска невидљивих трагова и разјашњења спорних чињеница, непосредно опажа, а техничка средства и стручна лица представљају само помоћ увиђајном органу у непосредном опажању.

Упоредјујући криминалистичко и кривичнопроцесно одређење увиђаја, сматрамо да су криминалисти на потпуни и прецизни начин одредили појам увиђаја, прилагодивши дефиницију увиђаја практичном начину његовог предузимања. Наиме, увиђај предузима орган који води поступак у складу са одредбама ЗКП-а, који на месту догађаја непосредно опажа, предузима криминалистичко-тактичке и техничке мере и радње, користи савремена средства и методе, знања специјалиста и вештака, ради утврђивања и документовања чињеница насталих извршењем кривичног дела.

Материјални основ за предузимање увиђаја

Према одредбама важећег ЗКП-а, полиција, као један од субјеката у сузбијању криминалитета, делује у преткривичном поступку, поступку који је неформалан и који претходи формалном кривичном по-

---

се не могу пронаћи нове чињенице. Верзије се појављују као путокази усмеривачи обављања увиђаја и чине његов интегрални део. Оне омогућавају посматрачу да успостави потребну релацију између запажених и неоткривених доказа.

Водинелић, В.: *Криминалистика – откривање и доказивање*, 1. том. Више о томе: Факултет за безбедност и општествена самозаштита, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1984, стр. 489.

¹² Више о томе *op. cit.*, 497–498.

¹³ Симоновић, Б.: *op. cit.*, стр. 290.

ступку. У преткривичном поступку полиција предузима неформалне, криминалистичке мере и радње које немају доказну вредност, њиховим предузимањем стварају се основи за предузимање доказних радњи. Поред овлашћења да предузима неформалне, криминалистичке мере и радње, полиција у преткривичном поступку, изузетно по испуњењу законских услова може предузимати и поједине процесне, формалне радње, као што су: претресање стана и лица, привремено одузимање предмета, саслушање осумњиченог, увиђај и вештачење.¹⁴

ЗКП предвиђа само материјални услов за вршење увиђаја. Тако се ова радња предузима када је за утврђивање или разјашњење неке чињенице у поступку потребно непосредно опажање. Што се тиче формалног услова, који подразумева постојање правног основа за вршење једне радње (наредбе, решења, захтева), њега овде, по правилу, нема. Увиђај значи фактичко предузимање радње за коју је довољно само постојање материјалног основа.¹⁵

ЗКП обележава чињенице које је потребно током увиђаја утврдити или разјаснити као „важне“. Овакво карактерисање чињеница се своди на очигледан фактицитет, подложен процени надлежног органа.¹⁶ Тако Б. Петрић сматра да се при предузимању увиђаја и не зна да ли ће и какве чињенице утврдити, а нарочито да ли ће те чињенице бити „важне“. У ствари, тек резултати спроведеног увиђаја (његова дефинитивна информативна финализација), могу да реално да потврде да се заиста радило о „важним чињеницама“, а за сам почетак увиђаја, за његово непосредно предузимање потребно је да надлежни изврши одређену процену, да основано претпоставља да ће се утврдити важне чињенице.¹⁷

Материјални услов за спровођење увиђаја кроз законом формулисани процесно-правни основ, се с обзиром на свој фактички карактер, неминовно своди на одговарајућу процену надлежног органа. Не ради се међутим, о неком дискреционом праву, већ о дужности да се савесно оцене све непознате околности дела. тј. догађаја и након тога одлучи да ли ће се увиђај спровести.¹⁸

Према одредбама ЗКП-а увиђај предузима суд када је за утврђивање или разјашњење неке важне чињенице у поступку потребно непо-

¹⁴ Полиција може и пре покретања истраге привремено да одузме предмете по одредбама члана 82 ЗКП-а, ако постоји опасност од одлагања и претрести стан и лица под условима из члана 81 ЗКП-а. (члан 238 ст. 1 ЗКП-а). Када истражни судија није у могућности да одмах изађе на лице места, полиција може сама извршити увиђај и одредити потребна вештачења осим обдукције и ексхумације леша, ако се ради се о кривичном делу за које је прописана казна затвора до десет година (члан 238 ст. 3 ЗКП-а).

¹⁵ Јекић, З.: *Кривично процесно право*, Београд, 2003, стр. 265–266.

¹⁶ Шкулић, М.: *op. cit.*, стр. 61.

¹⁷ *Op. cit.*, стр. 61. Наведено према: Петрић, Б.: *Коментар законика о кривичном процесу*, I књига, Београд, 1986.

¹⁸ *Op. cit.* стр. 61, 62.

средно опажање (чл. 110 ЗКП-а). Слично одређење или готово идентично, садржано је и у ранијим законским решењима. Тако, према одредбама Законика о судском кривичном поступку из 1929. године, увиђај је предузиман ако је кривично дело оставило за собом трагове и када је за утврђивање или разјашњење неке важне чињенице у поступку потребно лично опажање.¹⁹ Према одредбама Закона о кривичном поступку из 1948. године,²⁰ увиђај је предузиман када је за утврђивање или за разјашњење неке чињенице у поступку потребно непосредно опажање. Идентично решење садржано је и у Законнику о кривичном поступку из 1953. године²¹ и Закону о кривичном поступку из 1976. године.²²

Као што је наведено законско одређење увиђаја, од одредбе Закона о судском кривичном поступку од 1929. године до данашњег важећег Законика остало је скоро непромењено. Овакво одређење увиђаја, које представља преписивање законских одредби, већ одавно је застарело и непримерено савременим начинима и методима предузимања ове доказне радње, која поред непосредног опажања, обухвата и разноврсне криминалистичке мере и радње, затим присуство и активности стручних лица и вештака. С тога је неопходно законско решење увиђаја прилагодити савременим начинима предузимања ове доказне радње.

Слична законска решења увиђаја садржана су и компаративном кривично-процесном законодавству, Босне и Херцеговине, Републике Српске, Аустрије и Русије.

Законик о кривичном поступку Босне и Херцеговине²³ садржи само једну општу одредбу о увиђају, којом је прописано да се увиђај предузима када је за утврђивање неке важне чињенице у поступку потребно непосредно опажање. Идентично решење је и у Закону о кривичном поступку Републике Српске.²⁴

¹⁹ Жарковић, М.: *op. cit.*, стр. 27. После државног удара 6. 1. 1929. године, тачније 16. 2. 1929. године донет је јединствени Законик о судском кривичном поступку, који је важио за целу територију Краљевине Југославије.

²⁰ Службени лист ФНРЈ бр. 97/48. Период после ослобођења земље карактерисао је недостатак кодификованог кривичнопроцесног законодавства. Такође, овај период карактерисало је и постојање мноштва прописа и упутстава о кривичном поступку. Прва кривично-процесна кодификација извршена је 1948. године када је донет први Закон о кривичном поступку.

²¹ Службени лист ФНРЈ, бр. 40/53. Због измењених друштвено-политичких прилика после 1948. године, као и због непотпуности и непрецизности појединих одредби ЗКП-а из 1948. године, 10. септембра 1953. године донет је нови Закон о кривичном поступку.

²² Службени лист СФРЈ, бр. 4/77. Нови Закон о кривичном поступку донет је децембра 1976. године и његовим ступањем на правну снагу престао је да важи ЗКП-у из 1953. године. Закон из 1976. године са изменама и допунама које нису значајније утицале на поступање полиције важио је до 2002. године када је ступио на правну снагу сада важећи Законик о кривичном поступку.

²³ Службени гласник БиХ, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04 и 13/05.

²⁴ „Службени гласник Републике Српске“, бр. 50/03, 11/04 и 115/04.

Аустријски Законик о кривичном поступку предвиђа да увиђај представља чулно опажање чињеница које могу бити значајне за поступак. Према мишљењу аустријских процесуалиста, суд предузима увиђај како би предмете, чији су положај или особине важне за поступак, разгледао, саслушао, опипао, омирисао.²⁵

У Законнику о кривичном поступку Русије, законодавац истиче да се увиђај обавља с циљем откривања трагова злочина и разјашњења других околности које су од значаја за кривично дело.²⁶

Приликом процењивања увиђајног органа, да ли је потребно спровести увиђај, сматрамо да је у интересу кривичног поступка (најчешћег будућег, јер се увиђај углавном спроводи у преткривичном поступку), дати превагу кривичнопроцесном начелу истине, као и криминалистичким начелима темељитости и упорности, те техничко-тактичке слободе и сразмерности, у односу на принцип економичности поступка, јер за једно друштво које тежи правној сигурности, те његове органе који су у функцији гоњења или пресуђења, ништа није скупље од неефикасне борбе против криминалитета.²⁷

Субјекти увиђаја у преткривичном поступку

Поред полиције, у преткривичном поступку значајну улогу у сзбијању криминалитета имају јавни тужилац и истражни судија. Јавни тужилац је главни субјект преткривичног поступка и он је овлашћен да руководи преткривичним поступком. Органи који учествују у преткривичном поступку дужни су да о свакој предузетој радњи обавесте надлежног јавног тужиоца. Полиција и други државни органи, надлежни за откривање кривичних дела дужни су да поступе по сваком захтеву јавног тужиоца.

Истражни судија функционално је надлежан да спроводи истрагу која је један део судског кривичног поступка, али има одређене дужности и у несудском кривичном поступку. Његова основна дужност у том поступку, своди се на одлуку о мерама јавног тужиоца и других органа које су усмерене на ограничавање уставних права и слобода осумњиченог. Поред тога, истражни судија је овлашћен да пре покретања формалног кривичног поступка, предузима процесне радње које не трпе одлагање.²⁸ Једна од процесних радњи која у преткривичном

²⁵ Жарковић, М.: *op. cit.*, стр. 35.

²⁶ *Op. cit.* стр. 32, 33.

²⁷ Шкулић, М.: *op. cit.* стр. 62.

²⁸ Грубач, М.: *Кривично процесно право, посебни гео*, Службени гласник, Београд 2002, стр. 36.

поступку, не трпи одлагање свакако је увиђај, предузима се по испуњењу материјалног услова, с циљем да се на лицу места пронађу, обезбеде и документују, трагови, предмети и друге чињеница од значаја за откривање кривичног дела и учиниоца који би омогућили покретање кривичног поступка.

У преткривичном поступку полиција може сама да обави увиђај за кривична дела за која је прописана казна затвора до десет година и одреди вештачења која не трпе одлагање, осим обдукције и ексхумације леша, уколико истражни судија није у могућности одмах да изађе на лице места. Ако истражни судија стигне на лице места у току увиђаја, он може да преузме вршење увиђаја.

Значи, полиција може да предузме увиђај за кривична дела за која је прописана казна затвора до десет година, уколико истражни судија није у могућности да изађе на лице места. Да ли је истражни судија у могућности да изађе на место догађаја, сазнаје се из његове изјаве дате приликом обавештавања о потреби да се изађе на место догађаја.²⁹

Полиција може да изврши увиђај и онда када је истражни судија најавио свој долазак, али се не појави на лицу места у време када би увиђај морао да буде извршен. Истражни судија који касније стигне, може да остави органима унутрашњих послова да увиђај спроведу до краја у његовом присуству или да тражи да га по његовом нахођењу допуне, или може сам да га понови или допуни.³⁰ Отворено је питање до ког момента је целисходно да истражни судија, који је накнадно дошао на место догађаја, преузме вршење увиђаја. Према првом мишљењу,³¹ ако истражни судија дође на место где се врши увиђај, он преузима даље управљање увиђајем. На другој страни, изнето је схватање³² да таква могућност постоји ако се поступа у оквиру статичке фазе увиђаја. Односно, док се сагледава права слика затеченог стања ствари без његовог ремећења. Истражни судија не би требало да преузима вршење увиђаја у току његовог динамичног дела, јер је, по завршеној статичкој фази, узимањем и померањем предмета измењена слика (места) кривичног догађаја, па би записник о увиђају истражног судије у том погледу био мањкав.³³

ЗКП предвиђа могућност да током увиђаја, увиђајни орган затражи помоћ стручног лица криминалистичко-техничке, саобраћајне или

²⁹ Васиљевић, Т., Грубач, М.: *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, 2003, стр. 455.

³⁰ *op. cit.* стр. 455, 456.

³¹ Жарковић, М.: *op. cit.* стр. 44., Наведено према: Вауер, В.: *Југословенско кривично процесно право, књига друга, Право о чињеницама и њиховом утврђивању у кривичном поступку*, књига друга, Информатор, Загреб 1978, стр. 51.

³² Жарковић, М.: *op. cit.*, стр. 44. Наведено према: Петрић, Б.: *Коментар Закона о кривичном поступку*, I књига, треће измењено и допуњено издање, Београд, 1988, стр. 285.

³³ *Op. cit.*, стр. 44.

друге струке, који ће по потреби, предузети проналажење, обезбеђење или описивање трагова, извршити потребна мерења и снимања, сачинити скице или прикупити друге податке. Такође, на увиђај се може позвати и вештак, ако би његово присуство било од користи за давање налаза и мишљења.

Стручњаци који присуствују увиђају не предузимају никакву самосталну процесну радњу, већ учествују у процесној радњи судије, по налогу судије и у границама које одреди судија. Радња је судијина, он њом руководи и за њу одговара. Стручњак је ту, да судији и присутним странкама пружи потребно објашњење у вези са стручним или техничким питањима које се појаве при увиђају. Вештак се позива ако би његово присуство било корисно за давање налаза и мишљења и ако присуствује увиђају, може да предложи да се разјасне поједине околности или да се лицу које се саслушава поставе поједина питања. Стручњак и вештак присуствују да би на захтев судије и странака објаснили запажене појаве и предмете, указали на мере и методе које би требало применити да се оно што ће бити нужно за даљи поступак, посебно за будуће вештачење, изнађе и правилно очува.³⁴

Предмет, циљ и сврха вршења увиђаја

Увиђај има дуалистички, криминалистички и кривично-процесни карактер. Који ће карактер увиђаја бити изражен, зависи од стадијума кривичног поступка у коме се увиђај предузима. Уколико је то у преткривичном поступку, када се увиђај предузима ради откривања и фиксирања предмета и трагова и других чињеница које могу омогућити покретање кривичног поступка, до изражаја свакако долази криминалистички карактер. Међутим, ако се увиђај предузима у касним фазама кривичног поступка, где примарни циљ није откривање предмета и трагова кривичног дела, већ проверавање спорних чињеница и околности, увиђај има наглашен кривично-процесни карактер.

У процесном смислу предмет увиђаја могу да буду лица, ствари (покретне и непокретне) и простор (отворени или затворени). У криминалистици се под увиђајем првенствено подразумева увиђај места догађаја, схваћеног знатно шире од места извршења дела. Место кривичног догађаја је криминалистички термин, који означава не само место извршења, схваћено у кривично-процесном смислу, већ и као место где је учинилац предузео радњу извршења, или је пропустио да учини нешто у погледу чега је постојала обавеза, те место где је последица наступила, односно где је, код покушаја и припремања, према умишљају учиниоца, последица требало да наступи или је могла

³⁴ Васиљевић, Т., Грубач, М.: *op. cit.*, стр. 215–216.

наступити, већ и било који други локалитет где се могу наћи трагови и предмети кривичног дела.³⁵ Орган који обавља увиђај, излази на та места и врши истраживања, у записнику констатује нађено стање, фиксира трагове и прикупља предмете који могу да послуже као доказ и проверава истинитост других доказа.³⁶

Поред увиђаја, на месту кривичног догађаја, у пракси се врше увиђаји и на другим објектима: 1) спољашњи преглед леша код кривичних дела са смртном последицом (приказује правила вршења увиђаја код крвних дела); 2) увиђај докумената који се спроводи код кривичних дела код којих се документа појављују као предмет увиђаја (фалсификати, финансијска и привредна кривична дела); 3) увиђај на животињама (код крађе, тровања животиња итд.); 4) увиђај над стварима обухвата преглед оруђа за које се претпоставља да је послужило као средство извршења или преглед аутомобила за који се претпоставља да је учествовао у настанку саобраћајне незгоде након чега је возач возилом побегао са лица места. У ову групу спада и преглед одеће осумњиченог за кривично дело или преглед жртве. На пример, код осумњиченог лица за провалну крађу у шавовима панталона и делу обуће између ђона и кожног дела траже се трагови прашине од изолације касе која је обијена; врши се преглед одеће осумњиченог лица за силовање и одећу коју је носила жртва у моменту силовања, уочавају се промене на њима (подеротине, постојање разних мрља и запрљаности) и 5) увиђај над људима, тј. телесних преглед спроводи се када се на лицима траже трагови који указују на кривично дело или на постојање контакта осумњиченог са жртвом или на контакт одређеног лица са лицем места или средством или оружјем кривичног дела, односно, указују на повреде настале извршењем кривичног дела. Увиђај се, на пример, врши у следећим ситуацијама: узима се од осумњиченог прљавштина испод ноктију и из ушне шкољке, на основу чега се може утврдити присуство осумњиченог на лицу места или учешће у извршењу кривичног дела; испод ноктију осумњиченог за силовање или убиство проналазе се биолошки трагови коже и/или секрета за који се претпоставља да припада жртви.³⁷

Не може се сасвим прецизно одредити поводом којих кривичних дела ће се вршити увиђај, јер је то ствар рационалне оперативне примене. Међу криминалистима постоји схватање да су то најчешће крвни деликти (случајеви код којих смрт наступи под сумњивим околностима), саобраћајни деликти код којих су последице тешке повреде, као и провалне крађе, паљевине и сумњиви пожари, разбојништва и разбојничке крађе, саботаже, диверзије, тешко угрожавање вазду-

³⁵ Алексић, Ж., Шкулић, М.: *op. cit.*, стр. 64.

³⁶ Васиљевић, Т., Грубач, М.: *op. cit.*, стр. 215.

³⁷ Симоновић, Б.: *op. cit.*, стр. 289. Наведено према: Беликин-Зуиков, *Криминалистика*, Москва, 1970, стр. 66–73.

шног, железничког или поморског саобраћаја. Међутим, овај доста сужени оквир у којем се увиђај предузима, није у складу са доприносом који увиђај може да пружи у проналажењу, обезбеђењу и коришћењу материјалних доказа (предмета и трагова) и код знатног броја других кривичних дела. Значи, увиђај би требало предузети увек када се претпоставља да ће се непосредним опажањем и другим радњама у оквиру увиђаја, открити и криминалистички расветлити чињенице и околности важне за кривични поступак. Чињенице које би увиђајем требало установити на месту криминалног догађаја, су разноврсне и зависе од конкретног случаја. Сврха увиђаја је:

- да се утврди да ли конкретан догађај представља кривично дело за које се гони по службеној дужности или не;
- да се утврде битни елементи кривичног дела, место, време, начин, средства извршења, мотив и др.;
- да се утврде индиције на основу којих ће се идентификовати и пронаћи извршилац, уколико је непознат, и евентуални саучесници;
- да се открију, обезбеде, фиксирају и протумаче сви трагови који се нађу на лицу места, као и предмети с циљем прикупљања материјалних доказа за успешно вођење кривичног поступка, или посредно личних доказа;
- да се утврди идентитет жртве, висина и значај последице по оштећеног, евентуални допринос жртве кривичном делу (виктимолошки фактор), да ли је у питању фингирање кривичног дела, и
- да се провере већ прикупљени докази у кривичном поступку (уколико увиђај има значај реконструкције).³⁸

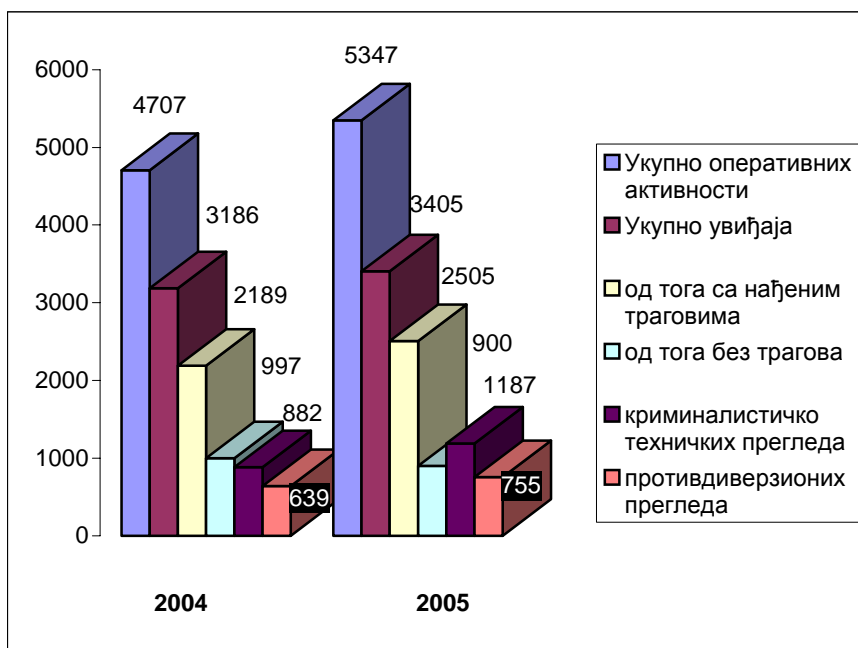
Неки криминалистички и кривично-процесни аспекти у вршењу увиђаја на подручју града Новог Сада

У Полицијској управи у Новом Саду у току 2005. године, радници криминалистичке технике имали су 5.347 оперативних активности (4.707),³⁹ од чега је извршено 3.405 (3.186) увиђаја, 1.187 (882) криминалистичко техничких прегледа места догађаја и 755 (639) противдизверзионих прегледа. Од укупно извршених 3.405 увиђаја у 2005. години, у 2.505 (2.189) увиђаја на месту догађаја пронађени су трагови, док у 900 (997) увиђаја нису пронађени трагови.

³⁸ Кривокапић, В.: *op. cit.*, стр 473–474.

³⁹ У загради ће у даљем тексту бити приказани резултати из 2004. године.

Пронађено је укупно 9.095 (5.629) трагова, од чега је 3.146 (1.885) употребљивих трагова папиларних линија и 5.949 (3.744) осталих трагова.

Графикон 1

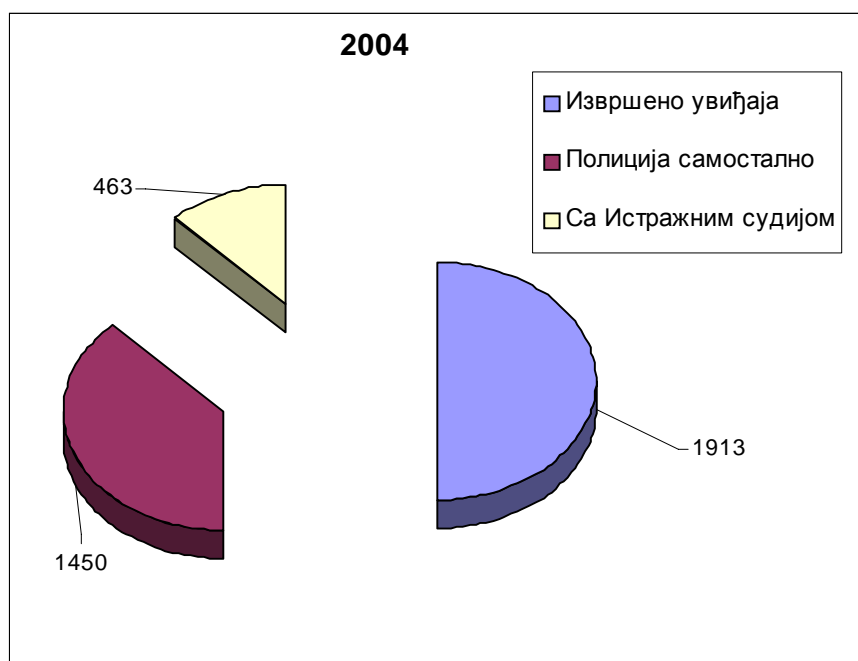
Број криминалистичко-оперативних активности, извршених увиђаја, криминалистичко-техничких прегледа и противдиверзионих прегледа у Полицијској ујрави у Новом Саду за период 2004–2005. године

Законик не оставља истражном судији слободан избор да изађе на место догађаја и изврши увиђај или да то препусти органу унутрашњих послова, већ га обавезује да изађе у сваком случају, а само ако он није у могућности (ту немогућност би требало да образложи), може да препусти увиђај органу унутрашњих послова.

Када је у питању вршење увиђаја у преткривичном поступку у пракси је устаљен *contra legem*, обичај претходног договора између суда, јавног тужилаштва и органа унутрашњих послова о кривичним делима о којима орган унутрашњих послова обавештава истражног судију ради предузимања увиђаја, док се код осталих кривичних дела то не чини, већ увиђај спроводи орган унутрашњих послова. Истражни судија у преткривичном поступку излази на лице места и врши увиђај, по правилу само у случајевима када има погинулих или теже повређених, односно када је проузрокована знатнија материјална штета. У осталим случајевима увиђај врше овлашћена службена лица

органа унутрашњих послова, па је, с правом, примећено да је оно што је законом предвиђено као процесни изузетак претворено у фактичко правило.⁴⁰

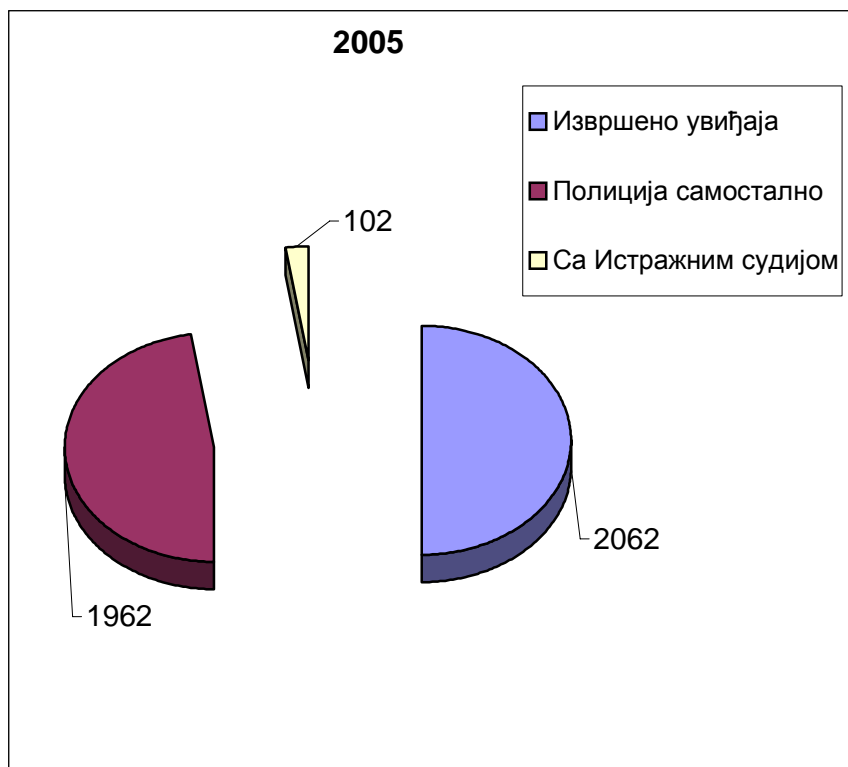
Ове чињенице потврђују статистички подаци о извршеним увиђајима на подручју града Новог Сада у 2004. и 2005. години. Радници криминалистичке технике Полицијске управе у Новом Саду на подручју града Новог Сада изашли су на лице места криминалистичког или другог догађаја у **2253** (2080) случаја, од тога је извршено **2062** (1913) увиђаја, од чега су радници криминалистичке технике самостално извршили **1962** (1450) увиђаја, док је **102** (463) увиђаја извршено од стране надлежног истражног судије, у **189** (167) случајева утврђено је да нема елемената за вршење увиђаја. Од укупног броја увиђаја извршених на подручју града Новог Сада, у 2005. години истражни судија је у само 9,63% случајева изашао на место догађаја и извршио увиђај.

Графикон 2

Извршени увиђаји на подручју града Новог Сада у 2004. години

⁴⁰ Жарковић, М.: *op. cit.*, стр. 45.

Графикон 3

Извршени увиђаји на подручју града Новог Сада у 2005. години

Дакле, у пракси ПУ у Новом Саду, истражни судија на место догађаја излази у случају извршења најтежих кривичних дела, док у осталим случајевима, полиција врши увиђај. Свакако да је ово један од значајних проблема који је евидентан у практичном предузимању ове доказне радње. Поред неизласка истражног судије на лице места, у извесној мери проблем представља и његово недовољно криминалистичко знање, посебно из области криминалистичке технике.

Због тога је у циљу ефикаснијег и ефектнијег вршења увиђаја, потребно предвидети како законске, тако и практичне механизме.

Статистички подаци о извршеним увиђајима од стране истражног судије, на супрот његовој обавези да изађе на место догађаја и изврши увиђај, указују на мали проценат излазности истражних судија. С обзиром на ову чињеницу ЗКП би требало да обавезе истражног судију да, у случају тежих кривичних дела, изађе на лице места и изврши увиђај. Законско решење у погледу висине запређене казне за извршено кривично дело до којег је полиција може самостално да изврши увиђај, може да се замени решењем где би се таксативно набројала кривична дела поводом којих би полиција могла самостално извршити увиђај.

У току увиђаја увиђајни орган предузима разноврсне криминалистичке мере и радње, почевши од информисања, спровођења мисаоне реконструкције, обележавања трагова и предмета, проналажења невидљивих, микро трагова, фиксирање и документовање предмета и трагова и сл. За успешно и квалитетно спровођење наведених радњи, које чине саставни део увиђаја, неопходна су криминалистичка знање и вештине. С обзиром на изнету чињенице и у пракси присутно недовољно знање истражних судија, неопходна је њихова криминалистичка компетентност, која се стиче путем специјалистичких семинара и курсева, јер само обучен и оспособљен истражни судија може успешно да руководи увиђајем.

Поред наведених проблема у предузимању увиђаја, у пракси вршења увиђаја на подручју града Новог Сада, евидентни су и организациони проблеми општинских и окружних судова, њихових кривичних одељења. Проблеми организационе природе односе се превасходно на мали број истражних судија у односу на обим предмета, што има за последицу преоптерећеност истражних судија, која једним делом утиче на мали проценат излазности истражних судија на место извршења кривичног дела.

Закључак

Упоређујући криминалистичка и кривичнопроцесна објашњења увиђаја, закључујемо да су криминалисти увиђај одредили потпуније и прецизније и прилагодили га практичном начину спровођења, обухвативши све активности увиђајног органа на месту догађаја.

Према одредбама ЗКП-а увиђај предузима суд када је за утврђивање или разјашњење неке важне чињенице у поступку потребно непосредно опажање (чл. 110 ЗКП-а). Као такво, законско одређење увиђаја према коме увиђајни орган своје активности исцрпљује само у непосредном опажању одавно је превазиђено и неприлагођено практичном начину спровођења ове доказне радње.

Као што је наведено, према одредбама Законика увиђај предузима суд када је за утврђивање или разјашњавање неке чињенице у поступку потребно непосредно опажање. Међутим, увиђај поред истражног судије може предузимати и полиција у преткривичном поступку, имајући у виду ову чињеницу неопходно у законској дефиницији уместо појма суд, користити појам, орган који води поступак.

Законик не оставља истражном судији слободан избор да изађе на место догађаја и изврши увиђај или да то препусти органу унутрашњих послова, већ га обавезује да изађе у сваком случају, а само ако он није у могућности вршење увиђаја може поверити полицији. Међутим пракса, као и статистички подаци о извршеном броју увиђаја на подручју града Новог Сада, указују на мали проценат (9,63%) извршених увиђаја од стране истражног судије.

Поред неизласка истражног судије на лице места, у пракси присутан и евидентан проблем представља и његово недовољно криминалистичко образовање, посебно из области криминалистичке технике.

У циљу решења ових проблема неопходно је предвидети како законске, тако практичне механизме, који би обезбедили успешније руковођење увиђајем од стране криминалистички образованог истражног судије.

Да је криминалистичко образовање истражних судија неопходно, говоре чињенице да криминалистика није обавезан предмет на правним факултетима, и да судијски приправници, који касније постају истражне судије, не полагају криминалистику на правосудном испиту.

Сматрамо да би Законик о кривичном поступку требало да обавезе истражног судију да у случају тежих кривичних дела изађе на лице места и изврши увиђај. Присутно законско решење у погледу висине запређене казне за извршено кривично дело до којег полиција може самостално да изврши увиђај, може се заменити решењем где би се таксативно набројала кривична дела поводом којих би полиција могла самостално извршити увиђај.

Поред наведених проблема у предузимању увиђаја, у пракси су евидентни и организациони проблеми општинских и окружних судова, њихових кривичних одељења. Проблеми организационе природе односе се преваходно на мали број истражних судија у односу на обим предмета, што има за последицу преоптерећеност истражних судија, која једним делом утиче на мали проценат излазности извршених увиђаја од стране истражних судија.

Литература:

1. Алексић, Ж., Шкулић, М.: *Криминалистика*, Досије, Београд, 2002.
2. Вајег, В.: *Југословенско кривично процесно право, Увод у теорију кривичног процесног права 2*, Загреб, 1980.
3. Бејатовић, С.: *Кривично процесно право*, Савремена администрација, Београд, 2003.
4. Васиљевић, Т.: *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, Београд, 1981.
5. Васиљевић, Т., Грубач, М.: *Коментар Законика о кривичном процесу*, Службени гласник, Београд, 2003.
6. Водинелић, В.: *Криминалистика – откривање и доказ, 1. том*, Факултет за безбедност и Општествена Самозаштита, Универзитета „Кирил и Методиј“, Скопје, 1984.
7. Вуковић, М., Ђокић, З.: *Законик о кривичном процесу са објашњењима и обрасцима-приручник*, Министарство унутрашњих послова, Београд, 2002.
8. Гаврић, О.: *Упоредно-правни приказ увиђаја у другим земљама*, 13 мај, Београд, број 4/1987.
9. Грубач, М.: *Кривично процесно право, посебни део*, Службени гласник, Београд, 2002.
10. Жарковић, М.: *Кривично процесни и криминалистички аспекти увиђаја на месту догађаја*, Београд, 2005.
11. Јекић, З.: *Кривично процесно право*, Београд, 2003.

12. Кривокапић, В.: *Криминалистика техника*, Полицијска академија, Београд, 2005.
13. Максимовић, Р.: *Криминалистичка техника*, Полицијска академија, Београд, 2000.
14. Милошевић, М., Стевановић, Ч.: *Кривично процесно право*, Полицијска академија, Београд, 1997.
15. Милошевић, М.: *Стручна лица у кривичном процесу*, Београд, 1996.
16. Огорелица, Н.: *Казнено процесно право*, Загреб, 1989.
17. Симоновић, Б.: *Криминалистика*, Правни факултет, Крагујевац, 2004.
18. Staurt, H. James, Jon, J. Nordby: *Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative Techniques*, 2003.
19. Houck, Max., M., Joy, A. Siegel.: *Fundamentals of Forensic Science*, Amsterdam, 2006.
20. Charles, R. Swanson, Heil, C. Chamelin, Leonarad Territo.: *Criminal Investigation*, Boston, 2003.
21. Шкулић, М.: *Увиђај и криминалистичке верзије*, Београд, 1998.
22. Шкулић, М., Липовац, К., Жарковић, М., Бановић, Б.: *Прилози дефинисању појма Увиђаја*, Безбедност бр. 3/1996.
23. Законик о кривичном поступку Републике Србије, „Службени лист СРЈ“ број 70/01 и 68/02, и „Службени гласник РС“ 58/04; 85/05 и 115/05.
24. Законик о кривичном поступку Републике Србије „Службени гласник РС“ 46/06, 49/07.

Abstract: *According to the provisions of the Criminal Procedure Act, data obtained from any crime scene investigation are subject to decisions made by court, especially when direct observation is needed in order to establish and explain facts in a case. Investigators focus on certain crime scene investigation methods and measures that include direct observation as well. Since the very notion of crime scene investigation is understood differently in these two fields, we believe that the relevant legal provisions are outdated and not suitable for practical use. It is therefore vital to adjust the legislation concerning the crime scene investigation so as to make it applicable in contemporary practical work.*

Police have powers to carry out investigation in the case of an offence for which the maximum sentence is up to ten years' imprisonment, unless an examining judge can attend the scene of crime. Statistical data used in this paper indicate that only a small percentage of crime scene investigations are performed in the presence of examining judges and numerous problems arise from the judges' superficial knowledge of criminalistics. Some legal and practical measures have been suggested in order to overcome these obvious problems.

Key words: *crime scene investigation, Criminal Procedure Act, police, preliminary inquiry, examining judge.*

Доц. др Жељко НИКАЧ,
Дејан ЈОКСИМОВИЋ,
УП, МУП-а Републике Србије

Средства принуде – нова законска и подзаконска решења МУП-а Републике Србије

УДК: 005.581(094)

Апстракт: У раду су изложена решења у вези са применом средстава принуде као најосетљивије законској овлашћење полиције, као и поседуком за оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде.

У првом делу рада је дао крајак осврт на правне изворе од значаја за средства принуде и њихову примену, као што су: Закон о полицији, Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде у МУП-а Републике Србије, Обавезна инструкција о начину извршавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде МУП-а Републике Србије и др. Централни део рада садржи нова нормативна решења из Закона о полицији Републике Србије и подзаконских аката која се односе на: поделу средстава принуде (стандардна и посебна), конкретна средства принуде, услове за њихову примену и остала релевантна питања. Последњи део обухвата извршавање о употреби средстава принуде, њихове оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде. На крају је дао рекапитулацију усвојених решења са акцентом на законито поседување полиције и у функцији заштите људских (грађанских) права и слобода.

Кључне речи: полиција, овлашћења, примена средстава принуде, извршавање, оцена оправданости и правилности.

Увод

Савремени концепт организације државе предвиђа познату трипаритетну поделу државних органа на законодавну, судску и извршну власт. У оквиру извршне власти партиципира и полиција, као посебан орган, формиран сагласно закону и надлежан за сузбијање и спречавање криминалитета, одржавања јавног поретка, реда и мира и друге послове, уз могућност легалне употребе принуде. Принуда – средства принуде и њихова потенцијална могућност употребе су најважнији елемент раздвајања (разликовања) полиције од осталих органа власти, сходно којем полиција има велику одговорност у примени закона и

овлашћења. Поступање полиције мора да буде *lege artis*, у функцији легитимних циљева, по градацији и сразмерно тежини радног проблема, у циљу заштите грађанских (људских) права, слобода и других универзалних вредности.¹

Република Србија је у последњој декади минулог века ушла у процес транзиције и друштвених реформи, па у том у контексту је започета и *реорганизација државне управе у јавну службу*. Интегрални део државне администрације је МУП-а Републике Србије, који је такође ушао у процес реформе и трансформације. Крајем 2002. године из састава МУП-а Републике Србије је издвојен Ресор државне безбедности (РДБ) и посебним Законом о БИА-и, основана је Безбедносно-информативна агенција, као обавештајна служба према савременом грађанском концепту тајних служби у развијеном свету.²

Закон о полицији Републике Србије, који је крајем 2005. године донела Народна Скупштина Републике Србије, сагласно препорукама међународне заједнице (ОЕБС, СЕ, ЕУ), је дао нормативно-правни оквир за организацију *МУП-а Републике Србије* и утврдио неколико значајних новина.

Прва значајна новела *Закона о полицији* је нова *организација полиције*, па је тако уместо некадашњег Ресора јавне безбедности формирана *Дирекција полиције*, као еманација класичне полицијске организације. У саставу Дирекција полиције налазимо препознатљиве организационе облике: *линије рада* (управе, специјализоване службе и др.) и *иерархијалне организационе јединице* (ПУ, ППУ, ПС-ПИ). Као официјелни концепт организације, начина рада и нове философије МУП-а прихваћен је модел под интернационалним називом „*полиција у заједници*“ („community policing“). У средишту је полиција, као организација која је по вокацији јавна служба („сервис грађана“), у функцији заједнице и њених припадника, те поштовања и заштите грађанских, људских и мањинских права и слобода.

Даља новина *Закона о полицији* су *овлашћења полиције*, која су по нашем мишљењу чак пренаглашена, вероватно услед еха минулих тешких времена и под снажним утицајем јавности. Укупно је предвиђено 21 овлашћење и међу њима *средства принуде*, област која је последња у номенклатури али објективно најосетљивија.

У завршним деловима *Закона* наводи се *контрола рада полиције*, врсте контроле (спољна и унутрашња) и друга питања.³

У наредном делу изложићемо средства принуде, имајући у виду осетљивост питања, последице по заједницу, грађане и припаднике полиције.

¹ Никач, Ж.: *Транснационална сарадња држава у борби против криминалиитета* – Еуропол и Интерпол, Завод за уџбенике и наставна средстава РС, Београд, 2003, стр. 63.

² Службени гласник РС, бр. 42/02.

³ Службени гласник РС, бр. 101/05.

1. Нормативно уређење употребе средстава принуде

1.1. Закон о полицији – овлашћења и средства принуде, ошће

Доношењем Закона о полицији, учињен је значајан корак у правцу нормативно-правног уређења полиције, као најважније области рада унутрашњих послова. Поменути закон је *lex specialis* у овој области, најважнији извор права и нормативноправни „софтвер“ и „алат“ за рад полиције који регулише полицијска овлашћења, средства принуде и друга питања.

Према одредбама Закона о полицији које додатно прецизира и разрађује **Правилник о полицијским овлашћењима**,⁴ подзаконски акт у рангу *lex specialis*, утврђена су следећа **полицијска овлашћења**:

- упозорење и наређење (чл. 39–41);
- провера и утврђивање идентитета лица и идентификација предмета (чл. 42–45);
- позивање (чл. 46–48);
- довођење (чл. 49–52);
- задржавање лица и привремено ограничење слободе кретања (чл. 53–58);
- тражење обавештења (чл. 59);
- привремено одузимање предмета (чл. 60–62);
- преглед просторија, објеката, документације и противтерористички преглед (чл. 63);
- заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава (чл. 64);
- обезбеђење и преглед места догађаја (чл. 65);
- употреба туђег саобраћајног средства и средства везе (чл. 66);
- пријем пријава о учињеном кривичном делу (чл. 67);
- јавно расписивање награде (чл. 68);
- снимање на јавним местима (чл. 69);
- полиграфско тестирање (чл. 70);
- полицијско опажање-опсервирање (чл. 71);
- трагање за лицима и предметима (чл. 72);
- заштита жртава кривичних дела и других лица (чл. 73–74);
- прикупљање, обрада и коришћење личних података (чл. 75–82);
- мере циљане потраге (чл. 83) и
- средства принуде (чл. 84–108).⁵

Закон о унутрашњим пословима Републике Србије, који је престао да важи доношењем Закона о полицији, прописивао је опште услове

⁴ Службени гласник РС, бр. 54/06.

⁵ Оп. цит., у нап. 5.

употребе средстава принуде, врсте средстава принуде и упућивао на доношење подзаконских прописа којима су ближе регулисани услови и начин употребе појединих средстава принуде.⁶ Упоредно-правни приказ показује да су новим решењима *полицејска принуда* – средства, употреба и овлашћења полицејских службеника, *бијно групе чије конципирана и регулисана* поједина питања и то: врсте средстава принуде, општи и појединачни услови за примену средстава принуде, употребу према групи лица, извештавање, контролу, одговорност, правну помоћ и др. у вези са применом средстава принуде. Подзаконским актима могу да се регулишу техничка обележја, начин употребе појединих средстава, спровођење поступка оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде и др.

Закон о полицији уводи у легислативу и, условно, **нова средства принуде**: уређаје за избацивање млазева воде и посебне врсте оружја и експлозивних средстава. На тај начин пружа се минимална правна сигурност и нормативно-правно допунски уређује ову област, јер су иста средства позната из праксе и у питању је „конвалидација“ појединих решења. Најважнија решења која се односе на средства принуде и њихову употребу, садржана су у члановима 30, 33 и 84–109. Закона о полицији.⁷ Сагласно чл. 193. и поменутих одредбама *Закона о полицији* овлашћени органи су донели одређене подзаконске акте, који, пак, ближе регулишу поједина питања из ове области.

1.2. *Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*

На основу *Закона о полицији*, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, донело је *Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*⁸ који је ступио на правну снагу у редовном законском року (*vacatio legis*) од 8. дана. Ступањем на снагу овог подзаконског акта престао је да важи ранији *Правилник о условима и начину употребе средстава принуде*⁹ и други подзаконски прописи који су регулисали ову област.

У смислу *правне анализе* мишљења смо да је *Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде* релативно кратак и језгровит подзаконски акт, просечног обима (28 чл.) и одредбе систематизоване у VI функционалних одељака: основне одредбе, обележја појединих средстава принуде, начин употребе појединих

⁶ Службени гласник РС, бр. 44/91.

Више о томе: *Закон о унутрашњим пословима Републике Србије*, чл. 7, чл. 22 и чл. 23.

⁷ Оп. цит., у нап. 5.

⁸ Службени гласник РС, бр. 19/07.

⁹ Службени гласник РС, бр. 133/04.

средстава, начин употребе принуде према групи лица, унутрашња контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде и прелазне и завршне одредбе.¹⁰

Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде у општим и ближим *техничким обележјима*, дефинише поједина средства принуде, прописује начин њихове употребе и *начелно регулише поступак оцене оправданости и правилности*, упућујући у прелазним и завршним одредбама на доношење обавезне инструкције која ће овај поступак уредити.

Мишљења смо да се поступак оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде, могао да се уреди и без доношења посебне обавезне инструкције. Ступањем на снагу новог *Правилника* престали су да важе ранији прописи из ове области, при чему није био уређен поступак оцене оправданости и правилности употребе до доношења *Обавезне инструкције о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде*. Практично, у периоду од фебруара до септембра 2007. године, поступак оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде није се могао спровести у потпуности због правног интересума, па су тражена решења *ad hoc*, појединачним тумачењима и попуњавањем правних празнина.

1.3. *Обавезна инструкција о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде*

На основу поменутог *Правилника*, 27. 9. 2007. године, министар унутрашњих послова је донео *Обавезну инструкцију о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде* и на тај начин је покушано да се заокружи процес нормативног уређења ове области.

Са становишта правне технике, мишљења смо да је и овај подзаконски акт солидно конципиран, са просечним бројем одредаба (тач. 27) које су систематизоване у VI одељака: опште одредбе, извештавање о употреби средстава принуде, поступак провере и оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде, унутрашња контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде, евиденције о употреби средстава принуде и прелазне и завршне одредбе.¹¹

Обавезна инструкција о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде, уређује **посту-**

¹⁰ Оп. цит., у нап. 10.

¹¹ Ibid.

пак извештавања полицијског службеника о употреби средстава принуде, поступак оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде, садржај предмета, евиденција, обрасце о употреби средстава принуде¹² и даје могућност развоја аутоматске обраде података о употреби средстава принуде у складу са *Законом о полицији*.

2. Средства принуде

2.1. Основни принципи употребе, врсте и подела средстава

Законом о полицији и Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде МУП-а прописани су врсте, општи и посебни услови, начин употребе и техничка обележја средстава принуде. Истим прописима и другим подзаконским акцима МУП-а РС, као што су: *Кодекс полицијске етике*,¹³ *Правилник о полицијским овлашћењима*,¹⁴ *Правилник о начину обављања полицијских послова*,¹⁵ детаљније су регулисана друга питања која су различита по карактеру и правној природи (претходна, последична и др.).

На основу међународних стандарда и унутрашње правне регулативе, као *основна начела и принципи употребе средстава принуде* наводе се:

- *законитости* (средства принуде, услови и начин употребе предвиђени су законом и подзаконским прописима донетим на основу закона);
- *заштитно – хуманистички принцип* (заштита живота лица);
- *поштовања достојанства личности* (поступање према свим лицима са дужним поштовањем, без дискриминације и угрожавања персоналног дигнитета);
- *сразмерности* (градација средстава принуде према врсти и интензитету);
- *посредности* (поступна употреба средстава принуде од најблажих до најтежих по врсти и интензитету, а која обезбеђују извршење задатка);
- *функционалности* (средства принуде употребљавају се само ако постоје и док трају разлози);
- *безбедности и ефикасности* (употреба средстава принуде мора бити безбедна по лице према коме се употребљава, по друга евентуално присутна лица и полицијског службеника, брза и прецизна);

¹² Обрасци број 1, 2, 3, 4, 5.

¹³ „Службени гласник РС“, бр. 92/06.

¹⁴ Оп. цит., у нап. б.

¹⁵ „Службени гласник РС“, бр. 27/07.

– *економичности и целисходности* (извршење задатка употребом средстава принуде са што мање штетних последица) и др.

Према *Закону о полицији* (чл. 30) *средства принуде* су последња у низу овлашћења полиције (под бр. 21), у која се према утврђеном редоследу (чл. 84) убрајају следећа:

- физичка снага;
- службена палица;
- средства за везивање;
- специјална возила;
- службени пси;
- службени коњи;
- средства за запречавање;
- уређаји за избацивање млазева воде;
- хемијска средства;
- посебне врсте оружја и експлозивних средстава и
- ватрено оружје.¹⁶

Приликом редовног обављања полицијских послова, полицијски службеници су опремљени уобичајеном опремом која омогућава употребу дела средстава, док је за остале потребно поседовање других атрибута (посебних средстава, опреме или животиња). Полазећи од функционалности и целисходности средства принуде смо условно, за потребе овог рада, поделили на две групе: *стандардна* и *посебна*.

2.2. Стандардна средства принуде

Стандардна средства принуде су општеприхваћени инструменти модерне полицијске организације у развијеном свету, која се користе у вршењу редовних послова и радних задатака полицијских службеника. Потенцијална могућност примене ових средстава је од прворазредне важности за успешно обављање поверених послова, јер је то значајан фактор одвраћања потенцијалних прекршилаца правних (друштвених) норми и генералне превенције.

У групу ових средстава спадају: физичка снага, службена палица, средства за везивање („лисице“) и ватрено оружје.¹⁷

2.2.1. Физичка снага

У смислу Закона о полицији, „употреба различитих захвата борничких вештина или њима сличних поступка на телу другог лица“ сматра се употребом физичке снаге. Ранијим *Правилником о*

¹⁶ Оп. цит., у нап. 5.

¹⁷ У МУП-у РС стандардна средства принуде третирају се као „редовна средства за рад“ и у сленгу називају оним што „*полицијац носи на себи – са собом*“.

условима и начину употребе средстава принуде, употреба физичке снаге (чл. 3) је дефинисана као „примена захвата, бацања, удараца и других вештина одбране и напада“. Поређењем ових дефиниција, може се констатовати да су ранији прописи релативно уже одређивали стручна знања, вештине одбране и напада која би требало да поседују полицијски службеници, док *Закон о полицији* шире дефинише употребу физичке снаге наводећи као појам синтагму „и сличне поступке на телу другог лица“.

Стручна знања и вештине одбране и напада, односно њихово поседовање је неопходно за нормално обављање веома ризичних полицијских послова у савременим условима, али и обавеза да се користе сагласно нормама и правилима полицијске струке. Требало би имати у виду и различит степен усвојених знања и стечених вештина одбране и напада полицијских службеника, као и могућности да се у конкретном случају правилно употребе вештине.

Мишљења смо да је законодавац правилно прихватио екстензивни приступ, имајући у виду механизме контроле и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава. Тако се употребом физичке снаге сматра и *покушај примене вештина одбране или напада на телу другој лица*, те подлеже механизму контроле и оцењивања оправданости и правилности употребе. *Понижавајући поступци* по друго лице (чупање за косу, ударци отвореном шаком у пределу лица и слични поступци) не могу да се сматрају „сличним поступцима на телу другог лица“, односно употребом физичке снаге. По нашем мишљењу у питању је неки од видова и облика злостављања, што је санкционисано кривично-правним (*Кривични Законик Републике Србије*) и другим нормама.

Употреба физичке снаге, законски услови и циљеви су комплементарни и односе се на: одбијање напада (од себе или напада на друго лице или на објекат или простор који обезбеђује)¹⁸ или савлађивање отпора лица (које ремети јавни ред, које би требало довести, задржати или ухватити).¹⁹

Напад је дефинисан шире као, парафразирамо, *свака радња* предузета са намером да се нападнуто лице *повреди или лиши живота*, да се *насилно уђе у објекат или простор* око објекта у који је улаз забрањен или да се *овлашћено службено лице ометне* или *сречи* у извршењу службене радње.²⁰

Оштор се је *свако сујроисћавање* законитим службеним мерама и радњама које се може вршити оглушавањем или заузимањем клечећег, седећег, лежећег или сличног положаја, *пасивни оштор*, или *заклањањем* или *држањем* за лице или предмет, *отимањем*, *ставља-*

¹⁸ Оп. цит., у нап. 10. (чл. 6).

¹⁹ Ibid.

²⁰ Оп. цит., у нап. 5. (чл. 88. ст. 2).

њем у изглед да ће се лице напасти, или предузимањем сличне радње, *активни оштор*.²¹

Физичка снага се употребљава у складу са правилима вештине самоодбране и *престанак употребе* је функционалан и темпоралан, тачније чим *престане напад или оштор* лица према којем је употребљена.²²

Мишљења смо да су одредбама *Закона о полицији* прецизно и јасно дефинисани појам физичке снаге и употреба, па је сувишно дупункско одређење *обележја физичке снаге* у чл. 4. ст. 1. алинеја 1. *Правилника*, према којем се наводи: „*вештина одбране или напада, која се састоји од примене захвата, бацања, ударца или групе вештине којом се на послушност приморава лице које својим постојећом онемогућава извршење полицијској посла или које напада полицијској службеника, лице које обезбеђује полицијски службеник или група лице или објекти*“.²³

2.2.2. Службена палица

У односу на раније прописе који појмовно нису одређивали службену палицу, јер се сматрало општепознатим да се ради о гуменим палицама које су традиционално део опреме полиције, нови *Правилник* у чл. 4–5. даје *оштира* и ближа *техничка обележја* овог средства принуде. Службена палица се дефинише као „*палица израђена од смеше природној и вештачкој каучука и прилагодена намени тако да њом на прописан начин могу да се наносе ударци и примењују захвати*“.²⁴

Према намени и техничким обележјима, у службеној употреби у МУП налазе се следеће *врсте палица*: *службена палица* („редовна“) (димензије: дужина 560 mm, пречник 30 mm, тежина 625 gr), службена палица – *шонфа*, (дужина 650 mm, дужина бочног рукохвата 14,3 mm, пречник 30 mm и тежина 790 gr) и службена палица за *полицајца коњаника* (дужина 920 mm – рукохват 300 mm, пречника 45 mm – рукохват 55 mm, тежина 430 gr).²⁵

Употреба службене палице је предвиђена уколико је физичка снага, као блаже средство принуде, примењена без успеха или не јамчи успех,²⁶ уз остале опште услове за употребу физичке снаге из *Закона о полицији*.

²¹ Оп. цит., у нап. 5. (чл. 88. ст. 3).

²² Оп. цит., у нап. 5. (чл. 88. ст. 4).

²³ Оп. цит., у нап. 10.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Оп. цит., у нап. 5. (чл. 89. ст. 1).

Ограничења у погледу могућности употребе службене палице и наношења удараца су предвиђена у *Закону о полицији* и новом *Правилнику* и то као:

– *персонална*, у смислу да се према лицима млађим од 14 година, болесним, изнемоглим, тешким инвалидима и трудницама, службена палица може се употребити само ако *ујрожавају живој друћих ваћренем оружјем, орућем или друћим оћасним ћредмећом*.²⁷ Службена палица се, у принципу, не употребљава ни према лицу које пружа *ћасивни оћћор*, изузев ако такав отпор не може да се савлада на други начин.²⁸

– *функционална*, у смислу да ударци службеном палицом не смеју да се наносе у одређене пределе тела, као што су: глава, врат, кичмени стуб, грудни кош, трбушни зид, гениталије и зглобови, *осим као крајња мера*.²⁹

И поред тога што полицајци у процесу стицања знања и вештина одбране и напада уче технике употребе службене палице, мишљења смо да је било основа за одредбу *Правилника*, којом би појаснили начин правилне употребе (на пример: део палице којим могу да се наносе ударци, начин и сл.) у циљу свођења штетних последице на минимум.

2.2.3. Средства за везивање

Као и код службене палице, претходни прописи у овој области нису појмовно дефинисали средства за везивање. Законодавац је средства за везивање дефинисао у чл. 90, ст. 3. *Закона о полицији*, где се наводи да се под тиме сматрају „*службене лисице, ћласћичне заћћеће и друћа за ћћо намећена средствва*“.³⁰ У вези са тим, средства за везивање су на идентичан начин допунски одређена у чл. 4. *Правилника о ћтехничким обележјима и начину ућоћребе средствва ћринуде МУП-а*.³¹

Према ближим техничким обележјима, прописаним у чл. 5. *Правилника*, постоје следеће врсте *средствва за везивање: службене лисице* (од метала, са ротирајућим полукружним зупчастим делом за везивање и бравом за откључавање и закључавање, тежине 240 gr.), *ћласћичне заћћеће и друћа средствва намећена за везивање*, за једнократну употребу (од синтетичког шнура дужине 90 cm и полукарбоната, једносмерне копче, која онемогућава откочавање или од пластичне траке дужине 50 cm и једносмерне копче).

²⁷ Оп. цит., у нап. 5. (чл. 89. ст. 3).

²⁸ Оп. цит., у нап. 10. (чл. 7. ст. 2).

²⁹ Оп. цит., у нап. 5. (чл. 89. ст. 2).

³⁰ Оп. цит., у нап. 5.

³¹ Оп. цит., у нап. 10.

Уйошреба средстава за везивање према *Закону о полицији* подразумева везивање руку лица, по правилу испред или иза леђа. Правилник иде корак даље, па се предвиђа *могућности везивања ноју* ради ограничавања покретљивости тела, али на тај начин да средство за везивање не наноси непотребне телесне повреде везаном лицу.

Услови за употребу средства за везивање су испуњени када се ради о случајевима:

- спречавања отпора лица или одбијања напада на овлашћено службено лице;
- спречавања бекства лица,
- онемогућавања самоповређивања или повређивања другог лица.

За употребу средстава за везивање, у складу са *Законом о полицији*, прописана су иста ограничења као и код службене палице, док *Правилник* допунски забрањује да се једним средством истовремено вежу два лица различитог пола.³²

Указујемо да одредбама *Закона о полицији* и *Правилника* није правно регулисано питање *везивања лица приручним средствима*, као што су канали, чворови, узлови и др. Везивање лица приручним средствима није дозвољено чак и случајевима када су испуњени законски услови, јер поменута средства нису наменска и ову ситуацију би требало тумачити у функцији људских права, слобода и поштовања достојанства личности.

2.2.4. Ватрено оружје

Овлашћена службена лица, униформисани и оперативци у цивилном оделу, имају *право и дужности да носе* службено оружје и муницију и да их, као и друга средства принуде, *уйошребе* под условима и на начин утврђен *Законом о полицији*. Поред овлашћених службених лица, ово право и дужност имају и полицијски службеници запослени на посебним или одређеним дужностима (*ПД-ОД*), ако је то наведено у службеној легитимацији.³³

Категорија ватреног оружја је дефинисана у подзаконском акту – *Правилнику у ошћим обележјима средстава принуде*, као „**кратко и дуго** ватрено оружје полицијских службеника и организационих јединица полиције прописано *Уредбом о врстама наоружања и опреме полицијских службеника МУП-а*“.³⁴

³² Ibid.

³³ Оп. цит., у нап. 5.

³⁴ Службени гласник РС, бр. 27/06.

Више о томе: *Правилник о наоружању ОСЛ и ОД МУП-а РС*, Службени гласник РС, бр. 90/92 – основни текст и новеле (60/94, 01/97 и 31/05).

Према ближним техничким обележјима, прописаним у чл. 5. *Правилника о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде* МУП-а, под ватреним оружјем се сматрају: *полуаутоматски пиштољ* калибра 9 mm, *полуаутоматски пиштољ* калибра најмање 9 mm и *револвер* калибра најмање 38 mm специјал, који спадају у **основно наоружање** полицијских службеника и *рејетирајуће, полуаутоматско и аутоматско крајко и дуго вайрено оружје* до 20 mm које спада у **посебно наоружање** полицијских службеника, којим се задужују организационе јединице Министарства унутрашњих послова.³⁵

Употреба ватреног оружја је рестриктивна и то само у обављању службеног задатка који се не може извршити помоћу других средстава принуде, када је нужно да се:

а) *заштити животи;*

– *грађана, ОСЛ или личности* (обезбеђене – штићене) у случају непосредне опасности,

б) *спречи бекство лица:*

– *заштеној у извршењу тешкој кривичној дела* које се гони по службеној дужности, за које је прописана *казна затвора* у трајању од десет година или тежа казна, у случају непосредне опасности по живот,

– *законито лишеној слободе* или за које је издат *налог за лишење слободе* због извршења тешког кривичног дела које се гони по службеној дужности, и за које је прописана *казна затвора* у трајању од десет година или тежа казна, а у случају непосредне опасности по живот;

в) *одбије непосредни напад на:*

– ОСЛ, објекат или лице које се обезбеђује у случају непосредне опасности по живот.³⁶

Појам „употребе ватреног оружја“ није одређен новим прописима, али је методом негативне еnumerације прописано да се **не сматра употребом** ватреног оружја од стране ОСЛ следеће:

– *пуцање у ваздух* ради дозивања *помоћи*, давања *уозорења* или *сигнализације* и

– *свако иревентивно коришћење без пуцања* (довођење метка у цев и потезање оружја према лицу, без пуцања – тзв. репетирање).³⁷

Није дозвољена употреба вайреној оружја у следећим случајевима:

– када се доводи у опасност живот других лица, осим ако је једино средство за извршење задатка,

– према малолетним лицима, осим у случају када је то једини начин за одбрану од непосредног напада или опасности, и

³⁵ Оп. цит., у нап. 10.

³⁶ Оп. цит., у нап. 5. (чл. 101–105).

³⁷ Оп. цит., у нап. 5. и 10.

– према лицу које бежи ка државној граници, када су испуњени законски услови за употребу, ако се ватрено оружје не може употребити тако да пројектили не прелазе државну границу.³⁸

2.2.4.1. Начини и модалитети употребе ватреног оружја

У наредном делу ћемо се укратко осврнути на поједине модалитете и начине употребе ватреног оружја, као што су: појединачна употреба (полицијски службеник), формацијска употреба (јединица), приликом гоњења пловног објекта и према животињама.

а) „Персонална“ употреба ватреног оружја (полицијски службеник)

Када су испуњени законски услови за употребу, према одредбама *Закона* и *Правилника*, полицијски службеник употребљава ватрено оружје на следећи начин:

- *ирипрема* ватрено оружје за употребу, стављањем метка у цев;
- *заузима њоложај* који је у датим околностима омогућава безбедну употребу ватреног оружја за полицијског службеника и друга затечена лица;
- *усмерава* ватрено оружје према лицу према коме намерава да га употреби;
- кад околности то допуштају, мора, лице према коме ће употребити ватрено оружје *уиозориши* повиком: „*Стој, њолиција, њуцаћу!*“;
- после усменог упозорења, ако је потребно и када околности то допуштају, лице према коме ће употребити ватрено оружје *уиозорава једним њуцњем у ваздух*, након чега;
- *њуца у њравцу лица, док њрају законски услови за уиоњребу*.³⁹

б) „Формацијска“ употреба ватреног оружја (јединица)

Када се у вршењу полицијских послова, *дође до сазнања* која указују да ће *лице* према коме би требало применити полицијска овлашћења *њружиии оружани оњњор*, пре примене полицијских овлашћења у складу са *Законом* и *Правилником*, потребно је сачинити **План поступања** који садржи: *безбедносну њроцену, њодањке о њолицијским службеницима, њиховом наоружању и оњреми, њодањке о сњарешини одњворном за сњровођење њлана, задањке, њакињику њосњуњања, мере безбедности* и др. елементе, зависно од безбедносне процене.

³⁸ Ibid.

³⁹ Оп. цит. у нап. 5. (чл. 106).

Полицијски службеник који учествује у спровођењу плана, мора бити детаљно упознат са сопственим задатком, са проценом очекиваног отпора, ситуационим планом, распоредом и задацима других полицијских службеника.

У оквиру формацијског поступања полицијски службеник *може ваи́рено оружје да уи́ои́реби само њо наређењу си́арешине* који руководи активностима, изузев ако је употреба ватреног оружја *нужна* ради одбијања непосредног напада или заштите живота људи.⁴⁰

в) Употреба ватреног оружја у гоњењу пловног објекта

У гоњењу пловног објекта на унутрашњем пловном путу, ватрено оружје, може се употребити ради онемогућавања у *бекси́ву, зауси́ављања и си́ровођења* посаде пловног објекта надлежном органу, само ако се то *не може ѡоси́ићи уи́ои́ребом дру́их* тренутно расположивих средстава.

Под *дру́им раси́оложивим средси́вима*, сматрају се вербално *уи́озорење, уи́озорење средси́вима везе, давање знака за зауси́ављање ѡловнои́ објекти́а видљивим свети́лосним и звучним си́налима* који се могу видети или чути са пловног објекта и *хи́ци заси́рашавања* испалени изнад пловног објекта, под условом да то не представља опасност за друга лица.

Када се као *крајње средси́во*, на пловни објекат испалују хи́ци, полиција то чини тако да штити лица на објекту и у линији ватре. Ватрено оружје приликом гоњења пловног објекта *неће се уи́ои́реби́и* ако то *уи́рожава* нечији живот, или ако то *није неои́ходно* да се сачува или заштити нечији живот.⁴¹

г) Употреба ватреног оружја према животињама

Према животињи ватрено оружје може да се употреби само кад од њих *и́реи́и неи́осредна ои́асноси́ од наи́ада* на живот и тело лица, или опасност од *уи́рожавања* живота или здравља људи.

Ватрено оружје се може употребити и према *болесној* или *и́ешко ѡвређе́еној живои́ињи*, ако: *ветеринар* или друго лице не може предузети одговарајућу меру, уз сагласност *ветеринара и власника живои́иње, власника* није могуће наћи или ако *живои́иња нема власника, уз сагласноси́ ветеринара*.

Ватрено оружје према животињи која је у власништву, може да се употреби ако би *лечење* било дуготрајно, болно и са неизвесним исходом или ако би животиња због заразне болести или раздражености, могла да угрози живот или здравље људи или изазове ширење *заразне болеси́и*.⁴²

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

2.3. Посебна средства принуде

У групу средстава принуде које смо условно назвали посебним, спадају средства која се не користе у редовним, односно рутинским полицијским пословима. Углавном се ради о средствима принуде која се користе у посебним ситуацијама, односно ради решавања сложених безбедносних задатака, отклањања потенцијалне велике друштвене опасности и другим специфичним ситуацијама.

Према *Закону о полицији* и подзаконским актима, у ову групу спадају следећа средства принуде: специјална возила, службени пси, службени коњи, средства за запречавање, уређаји за избацивање млазева воде, хемијска средства и посебне врсте оружја и експлозивних средстава.

2.3.1. Специјална возила

Специјална возила су генерално дефинисана као „*возила за избацивање воде под притиском, оклојна возила са или без уређене за пречне оградe, платформе или лесвица, возила за уклањање пререка и друга возила специјалне намене и хеликоптери*“.⁴³

Посебно је дефинисано и ближе одређено *полицијско возило М 86*, као „специјално возило које се користи као једно од *средстава* за *запречавање*, са *седам пушкарница* и *наоружањем* које чини митраљез и шест аутоматских пушака, са *осмајрачким прозором* и *иерискојом возача*, уз могућност коришћења *бацача димних кутија* и *мреже за запречавање*“.⁴⁴

Употреба специјалних возила је одређена као предузимање следећих радњи: избацивање воде под притиском са или без хемијских средстава, употреба уграђеног ватреног оружја, уклањање препрека специјалним возилом, запречавање специјалним возилима проласка лица и непосредно деловање на људе ради њиховог потискивања или разилажења.

Према *Закону о полицији* генерално су дати разлози за употребу специјалних возила и то ради: успостављања нарушеног ЈРМ, запречавања проласка лица и употребе хемијских средстава и ватреног оружја уграђеног на та возила, ако су испуњени законски услови за употребу ових средстава.

Према *Правилнику о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде* наведени су допунски разлози за употребу специјалних возила: обезбеђење одређених јавних скупова, личности, орга-

⁴³ Оп. цит., у нап. 10. (чл. 4).

⁴⁴ Оп. цит., у нап. 10. (чл. 5).

на, објеката и простора, борба против диверзантско-терористичких група, решавање талачких ситуација и лишавање слободе забарикадираних лица и опасних група, или лица која се баве организованим криминалом, или терористичким активностима.⁴⁵

Посебно је поменуто питање *заштитне специјалних возила и носача* приликом употребе, које штити потребан број полицијских службеника.

2.3.2. Службени пас

Као средство принуде службени пас је *Правилником* дефинисан као „*посебно гресиран пас који се уз вођење и контролу полицајској службеника (водича паса) може употребити као средство принуде*“. Ако у обављању полицијског посла службени пас остане без водича, *групи полицајски службеник дужан је да предузме мере ради престанка употребе пса као средства принуде.*

Употреба службеног пса у смислу *Закона о полицији* је одређена као: *употреба пса према лицу и задржавање псима проласка лица.*

Услови за употребу и случајеви употребе службених паса утврђени су одредбама *Закона о полицији*, у смислу да су: *испуњени услови за употребу физичке снаге или службене палице* (са заштитном корпом), *испуњени услови за употребу ватреног оружја* (са или без корпе) и *условљавања нарушени ЈРМ* (са корпом).

Пре употребе службеног пса, ако у конкретном случају постоји могућност, полицијски службеник ће упозорити *лице да ће према њему употребити службеног пса, ако не поступи по издајом наређењу*. При употреби службеног пса полицијски службеник *води рачуна да не дође до неопходних телесних повреда, пре свега лица према коме се пас употребљава.*⁴⁶

2.3.3. Службени коњ

Службени коњ као средство принуде *Правилником* се дефинише као „*посебно гресиран коњ који се под надзором стручно особљеној полицајској службеника (коњаника) може употребити као средство принуде*“.⁴⁷

Употреба службеног коња, као средства принуде у смислу *Закона о полицији*, је одређена као *кретање коња према лицима ради: раздвајања или појаскивања и задржавање коњима проласка лица*. Као разлози за употребу службеног коња као средства принуде у *Закону о полицији* наводе се *условљавање нарушеној ЈРМ и задржавање проласка лица.*

⁴⁵ Оп. цит., у нап. 5 и 10.

⁴⁶ Оп. цит., у нап. 10.

⁴⁷ Ibid.

Надзор коњаника је посебна мера опреза која се захтева приликом употребе службеног коња.

У примени овог средства принуде *коњица* представља учествовање пет или више коњаника са службеним коњима у примени овог средства принуде.

2.3.4. Средства за запречавање

Средства за запречавање су одредбама *Правилника* дефинисана као „*средства за принудно заустављање возила која чине уређаји за ње намене, бодљикаве њраке и група наменска средства којима се возило у покрету може принудно зауставити, као и средства за запречавање проласка лица која чине запречне ораде, специјална возила, службени њси, службени коњи и група наменска средства којима се пролазак лица може запречити*“.⁴⁸

У смислу одредаба *Закона о полицији* средства за запречавање су: *средства за принудно заустављање возила* и *средства за запречавање проласка лица*. Приликом постављања средстава за запречавање, непосредни старешина одређује потребан број полицијских службеника који их штите.

а) Средства за принудно заустављање возила

Средства за принудно заустављање возила су одредбама *Закона о полицији* дефинисана као „*уређаји за ње намене, као и бодљикаве њраке и група наменска средства којима се возило у покрету може принудно зауставити*“.⁴⁹

Према *Закону о полицији* прописано је да се ова средства могу уиошребити ради: *спречавања бекства лица које је зашечено у вршењу кривичној дела за које се њони њо службеној дужности, спречавање бекства лица које је лишено слободе или за које њосиоји налој за лишавање слободе, спречавања незакониој преласка државне ѡранице возилом и спречавања недозвољеној ѡриситиуја возилу до објекта или ѡдручја ѡде се налазе лица која овлашћено службено лице обезбеђује.*

Приликом постављања средстава за принудно заустављање возила, ако је то у датој ситуацији могуће, испред постављених средстава на одговарајућој удаљености у складу са прописима о безбедности саобраћаја на путевима, постављају се саобраћајни знаци забране *претицања и обавезној заустављања.*

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

б) Средства за запречавање проласка лица

Средства за запречавање проласка лица су одредбама *Закона о полицији* дефинисана као „*запречне оградe, специјална возила, службени пси, службени коњи и друга наменска средства којима се пролазак лица може запречити*“.⁵⁰

Средства за запречавање проласка лица, *могу се употребити за: пресецање и поделу простора приликом одржавања јавног реда и обезбеђења јавних скупова, блокаду одређеног простора или објекта, ограничење, забрану или усмеравање кретања лица на јавним местима, одређеним подручјима или правцима.*

Општим и ближним техничким обележјима у Правилнику, није одређено која су то друга наменска средства којима се пролазак лица може запречити.

2.3.5. Уређаји за избацивање млазева воде

Према одредбама *Правилника*, „*уређаји за избацивање млазева воде (водени тој) имају техничке карактеристике система за употребу воде, раствора боје и раствора сузавца и уградњи се састоје од резервоара за воду, боју и сузавца, пумпе за воду, бацача течности – тоја и бочних млазница*“.⁵¹

У складу са одредбама *Закона о полицији*, уређаји за избацивање млазева воде, као средство принуде, *могу се употребити према групи која се окупила и онаша иако да може изазвати насиље. Циљ употребе уређаја за избацивање млазева воде је да се спречи приступ или изврши растурање, усмеравање, означавање или пасивизација појединаца и групе.*

Приликом употребе уређаја за избацивање млазева воде предвиђене су додатне мере опреза у смислу да полицијски службеник *не сме да употреби директни млаз воде, затим веће снаге млаза према лицу и са сигурне удаљености са које се не може угрозити живот лица.*

2.3.6. Хемијска средства

Према одредбама *Правилника*, „*хемијска средства су сузавци за крајкојтрајну употребу који по престанку дејства не остављају било какве последице за психичко и опште здравствено стање, као и хемијске материје блажег дејства од сузавца*“.⁵²

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Оп. цит., у нап. 10 (чл. 4).

⁵² Оп. цит., у нап. 10.

Хемијске материје, могу бити припремљене у облику таблете, ампуле, спреја и сличних облика и могу се употребљавати уз помоћ различитих направа и средстава намењених за њихову употребу, према упутству произвођача.

Употреба хемијских средстава је у посебном правном режиму, по правилу и уз изричито *одобрење директора полиције*, односно овлашћеног старешине ради: *одбијања напада и савлађивања оштора који се не могу обезбедити употребом физичке снаге и службене полиције, успостављања нарушене ЈРМ, иштеривања лица из затвореног простора, решавања шалачких ситуација и у случајевима када су испуњени услови за употребу посебних врста оружја и експлозивних средстава, или за употребу ватреног оружја.*⁵³

Изузеци када није потребно одобрење директора или овлашћеног старешине за употребу хемијских средстава, постоје када се ради о спреј дози пуњене сузавцем, која спада у прописану посебну опрему полицијског службеника и случајевима терористичких дејстава, отмица, отпора, напада, забарикадирања и другог онемогућавања извршавања задатака или непосредног угрожавања живота полицијског службеника или другог лица, ако употребом блажег средства принуде службени задатак није могуће извршити.

*Посебне мере заштите морају се предузети приликом употребе хемијских средстава у близини дечјих и старачких установа, болница, основних школа, прометних саобраћајница и лако запаљивих материја.*⁵⁴

Хемијска средства се не употребљавају према лицима која се налазе у близини експлозивно-запаљивих материја, затим на великој висини и на сличним местима где би могао бити угрожен живот људи.

2.3.7. Посебне врсте оружја и експлозивних средстава

Посебне врсте оружја и експлозивних средстава, према одредбама *Правилника су „оружја и средства која се дају у наоружање које се може употребити када су испуњени одређени услови за употребу ватреног оружја, али само уколико је употреба грубих врста неуспешна или не јамчи успех“.*⁵⁵

Употреба посебних врста оружја и експлозивних средстава је још рестриктивнија, јер се користе само по *одобрењу директора полиције* уз претходну *сагласност министра* унутрашњих послова и под условима: *ако су испуњени услови за употребу ватреног оружја и ако је употреба грубих врста оружја неуспешна, или не јамчи успех.*

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

Забрана употребе посебних врста оружја и експлозивних средстава је изричито предвиђена у случајевима спречавања бекства лица и према лицима у маси.

2.4. *Употреба средстава принуде према групи лица*

Посебан модалитет у употреби средстава принуде предвиђен одредбама *Закона о полицији*, односи се на случај потенцијалне употребе према групи лица. У питању је употреба која је у посебном правном режиму, уз изричит општи услов да се може извршити *само по наређењу* и то високог полицијског старешине у рангу начелника полицијске управе (ПУ), начелника подручне полицијске управе (ППУ) или полицијског службеника кога ова лица овласте.⁵⁶

Услови за употребу према групи лица су утврђени веома рестриктивно због осетљивости питања, потенцијалних последица, заштите људских права и слобода и осталих универзалних вредности.

Средства принуде према групи лица употребљавају се ако се група која се *проштивравно окупила* или се *проштивравно понаша* тако може да *изазове насиље*, или ако се *група лица не разиђе након издајої наређења полицијскої службеника*. Наређење се издаје усмено или коришћењем техничких средстава, тако да већина окупљених може да исто чује.⁵⁷

Ако се *група не разиђе*, могу да се употребе следећа средства принуде: *физичка снага, службена лица, специјална возила, службени пси, службени коњи, уређаји за избацавање млазева воде и хемијска средства*. Свако појединачно средство принуде употребљава се на начин и уз ограничења како је прописано *Законом о полицији и Правилником о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде*.

3. *Извештавање и оцена оправданости и правилности употребе средстава принуде*

3.1. *Извештавање о употреби средстава принуде*

Полицијски службеник о свакој употреби средстава принуде, средствима везе или на други начин *одмах обавештава дежурну службу* или *нејосредної старешину* ако организациона јединица нема организовану службу дежурства.

Након извештавања и успостављања контроле над лицем или лицима према којима је употребљено средство принуде, полицијски службеник, у зависности од конкретне ситуације предузима *мере и*

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

радње обезбеђења места догађаја, пружања прве помоћи повређенима, прикуљања обавештења од очевидца и друге мере и радње по налогу нейосредної старешине или дежурне службе.⁵⁸

Писмени извештај полицијски службеник подноси непосредном старешини на прописаном *Обрасцу број 1. – ИУСП*, по могућности што пре, а *најкасније 24 сата* од употребе средстава принуде. Извештај садржи следеће елементе: податке о времену и месту употребе, врсти средства принуде и законски основ за употребу, податке о лицу или лицима према којима је употребљено средство принуде, опис догађаја, последице употребе, податке о сведоцима догађаја, податке о извештавању о употреби, звање, име и презиме, ЈМБГ и потпис полицијског службеника подносиоца извештаја.

У *опису догађаја* полицијски службеник извештава о полицијском послу и делатности коју је обављао; начину примене полицијских овлашћења; начину, радњама и коришћеним средствима од стране лица приликом пружања отпора, покушаја или извршења напада или бекства; начину упозорења лица да ће бити употребљена средства принуде или разлосима ако лице није упозорено; радњама лица након упозорења; када је започета употреба средстава принуде, које је радње предузео полицијски службеника и на који начин, радње лица у току употребе средстава принуде; када се престало са употребом средстава принуде и на који начин је остварена даља контрола над лицем и о другим околностима и чињеницама од значаја за оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде.

Када полицијски службеник *није у могућности да поднесе извештај* о употреби средстава принуде о околностима употребе, службенику белешку са подацима које садржи извештај, сачињава полицијски службеник који је био присутан на месту употребе или непосредни старешина полицијског службеника који је употребио средства принуде.

Шеф смене дежурне службе, односно вођа смене службе сталног дежурства по примљеном обавештењу да је полицијски службеник употребио средства принуде, предузима потребне мере и радње (организовање пружања медицинске и друге помоћи, обезбеђење лица места, обавештавање надлежног тужиоца, организовање вршења увиђаја, обавештавање породице повређеног лица и др.) и о околностима употребе и предузетим активностима одмах обавештава непосредно старешину.

Нейосредни старешина, по пријему обавештења да је употребљено средство принуде, одмах организује вршење хитних мера и радњи које нису предузете, а чије би одлагање отежало спровођење поступка оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде и

⁵⁸ Оп. цит., у нап. 13.

друге потребне мере и радње (прикупљање обавештења од сведока и других лица, прибављање мишљења или налаза лекара за повређена лица, и др.).

Непосредни старешина о наведеном одмах обавештава начелника полицијске управе, а руководиоци организационих јединица у седишту МУП-а РС посматрају на истовешан начин и обавештавају хијерархијски више старешину – директора полиције и предлажу образовање комисије за процену оправданости и правилности употребе средстава принуде, ако комисије нису раније образоване.⁵⁹

Према одредби члана 25. Правилника, образује се Комисија за истражување случајева и то када полицијски службеник употреби:

- ваљено оружје, или
- неко од средстава принуде и услед тога наступи тешка последица: тешка телесна повреда (ТТП) или смрт лица, или
- средство принуде против више лица (мин 3).⁶⁰

3.2. Посматрање провере и оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде

Након сваке употребе средстава принуде, спроводи се поступак провере и оцене оправданости и правилности употребе, којим се утврђује чињенично стање ствари: чињенице и околности везане за конкретни догађај, поступање полицијског службеника, понашање лица према коме су употребљена средства принуде и друге релевантне чињенице пре, за време и након употребе средства принуде.⁶¹

Посебно се прикупљају чињенице на следеће околности:

- да ли је службени задатак могао бити извршен без употребе средстава принуде;
- да ли је употребљено средство принуде примењено суздржано и сразмерно опасности која прети законом заштићеном добру и вредности, односно тежини дела које се спречава или сузбија;
- да ли је употребљено најблаже средство принуде које јамчи успех, сразмерно разлогу употребе и на начин којим се службени задатак извршава без непотребних штетних последица;
- да ли је лице упозорено да ће бити употребљено средство принуде;
- да ли су употребом средстава принуде проузроковане што мање повреде и материјална штета;

⁵⁹ Оп. цит., у нап. 10 и у нап. 13.

⁶⁰ Оп. цит., у нап. 10.

⁶¹ Оп. цит., у нап. 13.

– да ли је осигурано пружање помоћи повређеном или угроженом лицу, да ли су његови најближи обавештени и
– друге чињенице и околности од значаја за оцену.

Исход њосиуика је доношење *оцене* да је или не средство принуде употребљено у складу са законским прописима и на прописан начин. Као резултат спроведеног поступка на основу којег је донета оцена следе *јравне њоследице* и посебно правна заштита: *њолицијских службеника* који су употребили средства принуде у складу са законом и на прописан начин, *јрађана* који су пружили помоћ полицијском службенику у конкретном догађају и *лица* према коме су употребљена средства принуде на непрописан и неправилан начин.

Даља последица су *мере дисциплинске или кривичне одговорности* према полицијским службеницима који су *средства њпринуде њојпребили сѡројно закону или на њејројисан начин*, под условом да постоје елементи одговорности и обележја кривичних дела која се гоне по службеној дужности (*ex officio*).

Поступак кривичне одговорности може се иницирати и подношењем кривичне пријаве против лица против којег је употребљено средство принуде, ако су испуњени законски услови и обележја неког од кривичних дела, а најчешће из чл. 23. ЗЈРМ или чл. 322, чл. 323 и чл. 324. КЗ РС.

3.2.1. Поступак провере и оцена оправданости и правилности употребе средстава принуде од стране непосредног старешине

Њејосредни сѡарешина, полицијског службеника који је употребио средства принуде, *сѡроводи њосиуикак ѡровере и оцене за све њојпребе средстава ѡпринуде*. Поступак оцене почиње од момента сазнања за конкретну употребу средстава принуде обично након подношења почетних списа: писменог извештаја поступајућег полицијског службеника, службене белешке – полицијског службеника који је био присутан на месту догађаја, односно белешке када полицијски службеника због повреда или других разлога није у могућности да поднесе писмени извештај, а на месту догађаја нису били присутни други полицијски службеници.

Сѡајтус њејосредној сѡарешине, формалноправно и коерцивистички (принуда), по формацији имају командири ПС у општинама, начелници одељења – управа у седишту ПУ – ППУ и старешине истог ранга у организационим јединицама у седишту МУП-а РС.

У поступку оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде, непосредни старешина предузима следеће мере и радње:

– *размаѡира* поднети извештај;

– *прикупиља обавештења*, непосредно или организује, од лица која могу да се изјасне на околности употребе средстава принуде, од лица према којима су употребљена средства принуде, од полицијског службеника који је употребио средства принуде и других полицијских службеника који могу да помогну у конкретном случају;

– *разјашњава* поједине чињенице из извештаја;

– *сачињава њисмена*: службене белешке, обавештења примљена од грађана, изјаве полицијских службеника и др.;

– прибавља *извештаје из КЕ, ПЕ* и других евиденција, по сопственој процени, за лица у поступку, затим према којима је употребљено средство принуде и друга лица;

– прибавља мишљење *лекара*, налаз и оцену о врсти и степену повреде;

– констатује насталу *материјалну штету и групе њоследице* које су наступиле употребом средстава принуде;

– предузима и друге мере и радње у циљу потпуног утврђивања чињеничног стања о условима и начину употребе средстава принуде;

– у прилогу доставља осталу документацију: поднете кривичне пријаве, захтеве за покретање прекршајног поступка и друге списе.⁶²

Неодложне мере и радње, које су по карактеру хитне, непосредни старешина предузима одмах након обавештавања о употреби средстава принуде.

Оцена њѡсредној старешине о оправданости и правилности употребе средстава принуде сачињава се на *Обрасцу број 2. – ОУСП* и садржи: податке о времену и месту употребе, назив средстава принуде и законски основ за употребу, податке о лицу или лицима према којима је употребљено средство принуде, оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде, образложење и потпис непосредног старешине.

Рок за спровођење поступка провере и оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде је осам (8) дана од дана подношења извештаја од стране полицијског службеника. Изузетно, овај поступак може трајати дуже, ако је то потребно ради разјашњења појединих спорних чињеница и околности или из других оправданих разлога.

Оцену са комплетним предметом употребе средстава принуде непосредни старешина ПУ-ППУ даље *доставља њѡсредно вишем руководиоцу, њо линији рада* полицијског службеника који је употребио средства принуде, односно начелницима одељења – управе у седишту полицијске управе. Непосредне старешине у организационим једини-

⁶² Ibid.

цама у седишту МУП-а оцену са комплетним предметом употребе средстава принуде достављају руководиоцу организационе јединице, ако актом о унутрашњем уређењу и систематизацији у организационој јединици нема руководиоца линије рада. Такође, ако је непосредни старшина у Полицијској управи уједно и руководилац линије рада (начелник одељења, управе), оцену са списима предмета доставља начелнику Полицијске управе.

У случајевима употребе средстава принуде за које поступак процене оправданости и правилности употребе средстава принуде спроводи *Комисија*, непосредни старшина доставља своју оцену са свим списима предмета начелнику Полицијске управе, односно руководиоцу организационе јединице у седишту МУП-а који пак предмет даље достављају на разматрање Комисији.

3.2.2. Предлог оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде руководиоца линије рада

Руководилац линије рада у ПУ – ППУ, односно у организационој јединици у седишту МУП-а РС, полицијског службеника који је употребио средстава принуде, разматра списе предмета употребе средстава принуде и оцену непосредног старешине и сачињава *Предлој оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде на Обрасцу број 3 – ПОУСП*. Предлог оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде са списима предмета руководилац линије рада даље доставља *непосредно вишем старешини* – начелнику ПУ – ППУ, односно руководиоцу организационе јединице у седишту МУП-а.

У току разматрања списка предмета употребе средстава принуде и оцене непосредног старешине, руководилац линије рада може од непосредног старешине, ради потпуног утврђивања чињеничног стања, да тражи *дојуну списа предмета* или *предузимање одређених мера и радњи*. Основни задатак руководиоца линије рада је да обезбеди потпуно утврђивање чињеничног стања, комплетност предмета и предложи Начелнику ПУ – ППУ, односно руководиоцу организационе јединице у седишту МУП-а, доношење исправне оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде.⁶³

Руководиоци линија рада не поступају по предметима употребе средстава принуде који су у надлежности *Комисије*, осим када су непосредне старешине полицијског службеника који је употребио средства принуде.

⁶³ Оп. цит., у нап. 13.

3.2.3. Поступак процене оправданости и правилности употребе средстава принуде и мишљење Комисије

У смислу месне надлежности, за територију Полицијске управе формирају се *Комисије за процену оправданости и правилности употребе средстава принуде* и давање мишљења према одлуци начелника ПУ – ППУ. У седишту МУП-а, за линије рада, образују се идентичне *Комисије* и по одлуци директора полиције.

У контексту стварне надлежности, председник и чланови *Комисије* разматрају списе предмета и врше процену оцене непосредног старешина, затим дају мишљење о томе да ли је средство принуде законито и стручно употребљено и сачињавају *Записник о разматрању околности употребе средстава принуде* на *Обрасцу број 4. – ЗКУСП*.

Записник о разматрању околности употребе средстава принуде и мишљење о томе да ли је средство принуде законито и стручно употребљено *садржи*: датум и место сачињавања записника, време почетка рада комисије, присутне чланове комисије, утврђене околности употребе средстава принуде, мишљење да ли је средство принуде законито и стручно употребљено, време завршетка рада комисије и потпис свих чланова комисије.

По потреби, као и руководилац линије рада, комисије може од непосредног старешине, ради потпуног утврђивања чињеничног стања, да тражи *дојуну* списка предмета или предузимање одређених мера и радњи.

Записник о разматрању околности употребе средстава принуде и мишљење да ли је средство принуде законито и стручно употребљено, *Комисија доставља полицијском службенику овлашћеном од стране министра унутрашњих послова* за давање оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде.

Рок за спровођење поступка процене оправданости и правилности употребе средстава принуде пред *Комисијом* износи осам (8) дана, од дана пријема предмета употребе средстава принуде.

3.2.4. Оцена оправданости и правилности употребе средстава принуде

Овлашћени полицијски службеници од стране министра унутрашњих послова за оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде су за територијалне јединице *начелници ПУ – ППУ*, а за полицијске службенике у седишту то су *руководиоци линија рада* (организационих јединица) у седишту МУП-а. Поменути инокосни органи овлашћени су да дају оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде, на основу мишљења *Комисије* и сагласно тач. 5.

*Инструкције о начину извештавања и постојку оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде.*⁶⁴ Такође, наведене старешине дају оцену опоравданости и правилности употребе средстава принуде, по предлогу руководиоца линије рада, када у предмету не поступа *Комисија*.

У погледу *садржаја* оцене иста има следеће елементе: податке о времену, месту употребе, назив средства принуде и законски основ за употребу, податке о лицу или лицима према којима је употребљено средство принуде, оцену оправданости и правилности употребе средстава принуде, образложење у случају неоправдане или неправилне употребе средстава принуде, потпис и др.

По потреби, а ради потпуног утврђивања чињеничног стања, од непосредних старешина, руководиоца линије рада или од *Комисије* могу тражити *дојуну* списка предмета или предузимање одређених мера и радњи.

Када је оцењено да су средства принуде неоправдано и неправилно употребљена, начелник ПУ – ППУ, односно руководиоца организационе јединице у седишту МУП-а, предлаже директору полиције да се предузму законом предвиђене *мере* према одговорном полицијском службенику. Директору полиције може да се предложи и предузимање одговарајућих мера за унапређење стручности, едукације и законитости употребе средстава принуде.⁶⁵

Рок за доношење оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде је осам (8) дана, од дана пријема записника са мишљењем *Комисије* – предлога руководиоца линије рада.

Након окончања поступка оцене оправданости и правилности, сви *списи* предмета са оценом достављају се непосредном старешини полицијског службеника који је употребио средства принуде, ради ажурирања евиденције.

3.2.5. Унутрашња контрола оправданости и правилности употребе средстава принуде

Унутрашња или *хијерархијска* контрола употребе средстава принуде у полицијским управама (ПУ – ППУ) и организационим јединицама у седишту МУП-а, обезбеђена је спровођењем прописаног поступка оцене оправданости и правилности употребе.

Поред тога, директор полиције у складу са *Правилником* и *Обавезном инструкцијом*, може планирати и организовати *ad hoc* контролу свих старешина и комисија укључених у поступак оцене оправдано-

⁶⁴ Оп. цит., у нап. 13.

⁶⁵ Ibid.

сти и правилности употребе средстава принуде, а руководиоци линија рада у седишту Дирекције полиције, контролу непосредних старешина по линији рада у полицијским управама.

3.2.6. Евиденције употребе средстава принуде

Начин вођења евиденција средстава принуде, подразумева да је основни документ конкретан *предмет* употребе средстава принуде. У свом саставу предмет садржи извештај полицијског службеника о употреби средстава принуде, затим писмена у предмету и списе у вези поступка оцене оправданости и правилности употребе средстава принуде.

На основу појединачних предмета и података у свим организационим јединицама МУП-а или Министарства формира се јединствена *база података*. У бази су потхрањени и чувају се подаци за сваку јединицу о употребама средстава принуде, као и сви појединачни предмети списи. На тој основи даље се формира посебан документ под називом *Преглед употребе средстава принуде*, који воде старешине организационих јединица и на подлози података из појединачних предмета.

Преглед употребе средстава принуде (Образац број 5. – ПУСП) садржи: редни број; презиме, име и ЈМБГ овлашћеног службеног лица који је употребио средства принуде; датум употребе (дан, месец, година и сат); место употребе (место, улица, број, ближа ознака места употребе - угоститељски објекат, улица, парк и сл.); врсту употребљеног средстава принуде; законски основ за употребу средстава принуде; презиме, име, ЈМБГ и адресу лица према коме је употребљено средство принуде; последице употребе средстава принуде; да ли се лице жалило; оцену правилности употребе средстава принуде; податке о кретању предмета; предузете мере према лицу према коме су употребљена средства принуде; предузете мере према овлашћеним службеном лицу које је употребило средства принуде и исход поступка и напомену.

Обавезна инструкција предвиђа и коришћење ЈИС МУП-а за вођење евиденција о употреби средстава принуде, након развоја потребне програмске апликације, која ће омогућити формирање јединствене базе података о употреби средстава принуде и смањити потребу вођења ручних евиденција.⁶⁶

Закључак

Средства принуде представљају последње у низу овлашћења за рад полиције, али овлашћење које је по свом значају и осетљивости неспорно прворазредног карактера. *Нормативнојравна регулатива* сред-

⁶⁶ Предлог апликације УП МУП-а је прелиминарно прихваћен од стране Управе за ИТ МУП-а и завршне активности на изради су у току.

става принуде и њихова законита употреба су далеко више од редовних правних питања, јер се на тај начин обезбеђује заштиту људских права, грађанских слобода и осталих универзалних вредности. У Републици Србији је ово питање од још већег значаја јер обезбеђује даљу афирмацију наше младе демократије, развој владавине права и још веће поверење грађана и заједнице у полицију и остале органе власти.

Пер се, чињеница да су усвојени нови подзаконски акти у веома важној и осетљивој области средстава принуде и њихове употребе, изазива посебну пажњу стручне и шире јавности и потребу да се упознамо са важнијим решењима нових прописа. Усвајање нових подзаконских аката – Правилника и Инструкције који регулишу проблематику средстава принуде, њихове употребе и законитости примене превазилази ускостручну област полицијског права. По нашем мишљењу, усвајање поменутих норми је у континуитету са активностима хармонизације правног система Републике Србије са стандардима ЕУ. С једне стране, подзаконска правна регулатива је у складу са законским новелама у области унутрашњих послова, безбедности и кривичног права (Закон о БИА, Закон о ВБА, КЗ и др.) и у духу чл. 193. Закона о полицији. С друге стране, ова активност иде у сусрет новелама Закона о полицији и усвајању сета прописа из кривичноправне области (ЗКП, Закон о малолетницима и др.) у наредном периоду.

Примена полицијских овлашћења и средстава принуде у пракси је круцијално правно и фактичко питање, јер подразумева заштиту грађанских права и слобода, међународних стандарда и пружа заштиту полицији и њеним припадницима који примењују овлашћења. Да рекапитулирамо, иако се нови прописи примењују уназад неколико месеци, мишљења смо да се могу дати почетне критичке анализе, позитивно мишљење истих норми, али и понудити *irregulio de lege ferenda* ради унапређење појединих решења. Најважнији предлог такве врсте је смањење нормативизма у овој важној области и једноставнија правна регулатива у наредном периоду.

У сваком случају, усвојена правна решења нових подзаконских аката о средствима принуде и њиховој примени биће на провере и у пракси у наредном периоду, па је реално очекивати одређене новеле и да се на крају правно заокружи ова изузетно важна област унутрашњих послова и безбедности.

Литература:

1. Никач, Ж.: *Транснационална сарадња држава у борби против криминалишета – Еуројол и Интерјол*, Завод за уџбенике и наставна средства РС, Београд, 2003.
2. Никач, Ж.: *Збирка прописа из области унутрашњих послова*, Интермекс, Београд, 2004.
3. Никач, Ж.: *Полиција у заједници*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.

4. Закон о полицији РС, Службени гласник РС, бр. 101/05.
  5. Правилник о техничким обележјима и начину употребе средстава принуде Службени гласник РС, бр. 19/07.
  6. Обавезна инструкција о начину извештавања и оцењивања оправданости и правилности употребе средстава принуде, МУП РС, 2007.
  7. Упутство о врстама наоружања и опреме полицијских службеника МУП-а РС, Службени гласник РС, бр. 27/06.
-

Abstract: *This research paper addresses solutions regarding using police powers as the most sensitive legal rights of the police, as well as procedures for estimating justified and correct use of police powers. Its introductory part presents a short retrospective outline of legal sources that are important for exercising police powers: Police Law, Regulations Set on Technical Features and Way of Exercising Police Powers in the RS MOI, General Instruction about Reporting and Estimating Justified and Correct Use of Police Powers MOI, etc.*

Its second part presents law legislative about: police powers (standard and specific) condition for their use and other relevant questions. Its third part presents reports about using police powers and procedures of estimating justified and correct use of police powers. Its final part highlights solutions based on law procedures in order to protect human rights and freedom.

Key words: *police, police powers, use of police powers, reporting, estimation.*

Мр Благоје МИЛИНИЋ
Управа саобраћајне полиције
МУП-а Републике Србије

Полицијски менаџмент у безбедности саобраћаја

УДК: 065.012.32:351.81

Апстракт: *Развијање полицијског менаџмента, доприноси повећању ефикасности полицијске заштите безбедности грађана и материјалних вредности у саобраћају и умањивању других шtetних последица саобраћаја. Предмет овог рада су почетни садржаји менаџмента, одређени кроз проблемски исказане изазове и циљеве полицијске функције у безбедности саобраћаја.*

Кључне речи: *полиција, менаџмент, безбедност саобраћаја, изазови, циљеви.*

Увод

Сврха полицијске функције у безбедности друмског саобраћаја, посебно је наглашена сазнањем, да је њеном мисијом могуће плански доприносити смањивању учесталости саобраћајних незгода и тежине насталих последица. Такође, ефикасним полицијским деловањем могуће је смањивати времена успорења и застоја у саобраћају. Ефекти полицијских послова и задатака у безбедности саобраћаја очекивани су у дужем континуираном временском периоду. Овакав приступ одређује полицијску функцију на принципима менаџмента у безбедности саобраћаја.

Полицијска пракса у безбедности саобраћаја остварује се под дејством бројних и разноврсних фактора безбедности који се непосредно испољавају у саобраћају, али и под ширим економским, социјалним, политичким и другим утицајима, који се посредно и непосредно одражавају на безбедност у саобраћају. Пројектовање обавеза, усвојени циљеви и очекивани ефекти, упућују на значај управљања полицијским ресурсима у безбедности саобраћаја. Отуда, савремена полицијска пракса у безбедности саобраћаја мора да буде успостављена на принципима менаџмента. Менаџмент има за циљ да се на ефикасан и ефективан начин развијају и користе људски и материјални ресурси. Идентификовање изазова у безбедности саобраћаја, одређивање приоритета и циљева, значајан је садржај полицијског менаџмента, посебно

но у његовом централном садржају организовања и обезбеђивања законитог и ефикасног обављања послова.

Методолошки приступ

Полицијске надлежности у безбедности саобраћаја, у нашим условима бројне су, разноврсне и веома захтевне, са високим очекивањима полицијске успешности. Наспрам утврђених надлежности и очекиване успешности, испољавају се конкретна ограничења: недовољни људски и материјални ресурси, неусаглашеност нормативне уређености, неизграђене процедуре обављања послова. Управљање полицијском организацијом у наведеним околностима је веома сложено и захтева супституцију класичних облика руковођења савременим менаџмент приступом. Ово је и определило проблем за потребе овог рада.

Предмет сагледавања, у овом раду, су одређени процеси полицијског менаџмента, фокусирани на полицијске изазове у безбедности саобраћаја, циљеве и приоритете за њихова решавања.

Циљ је свакако опредељен у организовању и обезбеђивању законитог и ефикасног пружања полицијских услуга у безбедности саобраћаја, на принципима менаџмента, као облика управљања полицијском организацијом, односно њеном функцијом.

Основна ограничења у сагледавању полицијског менаџмента везана су за недостатак општих принципа менаџмента у безбедности саобраћаја, недовољан број референтних домаћих емпиријских истраживања и стручних радова на ову тему. Непостојање стручних критеријума за одређивање изазова полицијске праксе у безбедности саобраћаја и једнозначних решења и стидљиво поимање полицијског менаџмента, оставља могућност преиспитивања изнетих ставова у овом раду. Ово је и определило аутора да изтеним стручним садржајима даје слободнију форму.

Дескрипција постојеће праксе руковођења и увођења саобраћајно-полицијског менаџмента, утемељена је у стручној литератури, развојним документима Министарства унутрашњих послова, а посебно конкретизована у документу Визије за реформу Министарства унутрашњих послова, подгрупе за „Безбедност саобраћаја“.

Основне одреднице саобраћајно-полицијског менаџмента

Суштина полицијског менаџмента у безбедности саобраћаја, сагледава се у оквиру општег и интегралног полицијског менаџмента, као и општег и интегралног менаџмента организације безбедности са-

обраћаја. Операционализацију полицијског менаџмента опредељују процеси: праћења и процењивања саобраћајно-безбедносних обележја и појава; праћења и процењивања сопствених ресурса; стратегијског, оперативног и организационог планирања; одређивања услуга и додела задатака. У посматраним процесима, посебно је значајна: координација у оквиру полицијске организације и организације субјекта безбедности саобраћаја; контрола законитости и ефикасности обављања задатака; анализа извршених услуга и обављених задатака; одређивање успешности по прихваћеним индикаторима и критеријумима; извештавање и информисање у полицијској организацији и организацији безбедности саобраћаја, и сл.

У општем смислу, улога менаџмента може се посматрати кроз функцију организовања и обезбеђивања законитог и ефикасног пружања полицијских услуга у безбедности саобраћаја. Саставни део менаџмента је праћење права, дужности и одговорности полицијских службеника, затим ангажовања материјалних ресурса, представљања и заступања саобраћајно-полицијске организације. Садржај менаџмента непосредно се препознаје у свакодневном раду, нпр. код успостављања интеракција са учесницима у саобраћају, успостављања интеракције са грађанима, другим (домаћим и међународним) субјектима безбедности саобраћаја, и тд.

По нивоима организованости, полицијски менаџмент у безбедности саобраћаја се препознаје као: стратешко-оперативни (седиште Министарства, Дирекција полиције, Управа саобраћајне полиције); оперативно-тактички (Управа, одељење, саобраћајно полицијска испостава у подручним полицијским управама); непосредни оперативно-тактички (саобраћајни сектор, одсек, група и сл). Такође, полицијски менаџмент може да се препозна по специјализованим садржајима: контрола и интервентно регулисање саобраћаја, инспекцијско-технички послови, управно-правни послови, превентивно-пропагандни послови и сл.

У складу са нивоима организованости и специјализованим садржајима, основна опредељења полицијског менаџмента усмерена су на стварање услова у којима се полицијска функција у безбедности саобраћаја обавља ефикасно, увек и искључиво у складу са важећим прописима. Овакав приступ претпоставља одговарајућу и једнаку безбедносну заштиту свих учесника у саобраћају.

Управљање полицијским ресурсима у циљу повећања њихове успешности у заштити безбедности саобраћаја, основа су полицијског менаџмента. Руководећи и руководни службеници саобраћајне полиције, носиоци су полицијског менаџмента. Његова суштина је у повећању успешности пружања полицијских услуга у безбедности саобраћаја. Наравно, успешност мора да буде мерљива, што обавезује прихватање индикатора и критеријума успешности.

Полицијска функција у безбедности саобраћаја

Полиција обавља извесну целину послова у безбедности друмског саобраћаја, функционално повезаних, у оквиру њене мисије или сврхе рада. Извршавањем планираних задатака остварује пројектоване циљеве и визију. Специфичност безбедности у саобраћају у односу на друге облике безбедности, препознатљивост у нормативном уређењу, функционална одређеност са нагласком на послове које искључиво обаљају униформисани полицијски службеници, посебност организационог устројства, спољна обележја, специјализованост знања, умења и вештина и препознатљивост праксе, опредељују постојаност полицијске функције у безбедности саобраћаја. Функција је интегрална са другим полицијским садржајима рада али и са садржајима рада других субјеката организације безбедности саобраћаја. Функцију у безбедности саобраћаја, полиција, остварује кроз карактеристичне групе послова:

1. Контролу и интервентно регулисање саобраћаја, остварује применом овлашћења, укључујући прописане знаке и наредбе по којима су обавезни да поступају учесници у саобраћају. Због специфичности, ове послове обављају искључиво униформисани припадници полиције.

2. Инспекцијско-техничке послове, које карактерише вршење инспекцијске надлежности у области техничког регулисања саобраћаја, обуке возача, полагања возачких испита, контроле техничке исправности возила, функционисања унутрашње контроле безбедности саобраћаја у предузећима која се баве јавним превозом.

3. Управно-правне послове, који обухватају примену права и израду прописа. Карактеристични управни послови везани су за регистрацију возила, издавање возачких дозвола и решавање других предмета по захтеву грађана. Правне послове карактерише по ужем одређењу стручно учешће у изради нормативних аката и самостално доношење прописа из надлежности полиције.

4. Прекршајни поступак, у складу са Законом о прекршајима, вођење прекршајног поступка за прекршаје за које је прописано изрицање новчане казне на лицу места, а која се не плати у прописаном року.

5. Превентивно-пропагандне активности, којима се обезбеђују специфичне обавезе полиције у домену пропагандне безбедности, уважавајући околност да полиција поседује одређена стручна знања, прати и евидентира појаве и догађаје по карактеристичним обележјима и располаже потребним информацијама из безбедности саобраћаја.

6. Пружање помоћи полицијским службама и субјектима безбедности саобраћаја. Полицијска овлашћења опредељују интегралност заштите безбедности грађана и имовине, док безбедност саобраћаја опредељује интегралност полицијских послова и пословима других субјеката безбедности саобраћаја.

Визија, мисија, циљеви – менаџмент ирисипуи

Менаџмент, полицијску визију пројектује као функционалну, организовану, стручну, опремљену и према јавности отворену саобраћајну полицију, са јасним одређењем ефикасне и делотворне заштите, у оквиру јединственог и ефикасног система безбедности саобраћаја. Контрола спровођења и побољшања поштовања саобраћајних прописа, заштите организованог функционисања друмског саобраћаја, са приоритетом заштите безбедности грађана и материјалних вредности у процесу превозења, основна су мисија полицијске организације. Циљеви полицијског менаџмента одређени су у успешности полиције да:

– значајније допринесе заустављању пораста и постепеном смањивању броја саобраћајних незгода, стопе и тежине последица насталих у њима;

– успостави колеративан однос броја и структуре откривених саобраћајних прекршаја наспрам испољених појава и облика угрожавања безбедности у саобраћају;

– својом мобилношћу и ефикасношћу допринесе смањењу времена за сложеније интервенције, смањењу времена успорења и застоја у саобраћају, односно бољем коришћењу капацитета саобраћајница;

– административно-регулативним, саобраћајно-техничким и превентивно-пропагандним садржајима ефектно доприноси превентивној безбедности у саобраћају;

– координира рад са другим субјектима организације безбедности саобраћаја и успоставља поверење грађана у своју организацију и услуге које пружа.

Менаџмент приступ заснива се на корисности полицијских услуга у безбедности саобраћаја. Корисност полицијских услуга и задатака одређује се мерљивим индикаторима и критеријумима успешности.

Аспекти полицијског менаџмента у безбедности саобраћаја

Полицијски менаџмент код нас је у фази успостављања. Његово утемељење у пракси, упућује на потребу интезивнијег истраживања сопствене управљачке реалности, истраживања познатих модела полицијског менаџмента у државама са развијеним моделом безбедности саобраћаја, дефинисање модела прихватљивог нашим саобраћајно-безбедносним условима и полицијским ресурсима, као и евалуацију и развијање успостављеног модела.

Менаџмент полицијске функције, опредељује тежишне параметре:

- планског прилива материјално-финансијских средстава, која омогућују стабилно пројектовање и финансирање саобраћајно-полицијских услуга;
- реалног планирања потреба, кадровских и материјално техничких ресурса;
- пројектовања и извршавања саобраћајно-полицијских услуга;
- истицања редовних и посебних приоритета саобраћајно-полицијских услуга;
- праћења ефеката извршених услуга, контролираних и неконтролисаних утицаја у пружању услуга;
- оцењивања успешности саобраћајне полиције, од стране компетентних стручњака и ширег јавног мњења.

Специјализовани приступ јасно опредељује врсте услуга и задатака полиције у безбедности саобраћаја. У менаџменту, веома је значајна целина послова коју полиција обавља у безбедности друмског саобраћаја. Успешност обављања карактеристичних група послова: контроле и интервентног регулисања саобраћаја, инспекцијско-техничког надзора, прекршајног поступка, управно-правних послова, превентивно-пропагандних и едукативних послова, значајно зависи од полицијског менаџмента.

Изазови и циљеви полицијског менаџмента

Изазове полицијског менаџмента опредмећују очекивана текућа и оперативна обележја безбедности саобраћаја у светлу њихове будућности. Кроз циљеве, менаџмент предвиђа пожељна стања, као одговор на изазове. Дакле, дефинисање изазова и циљева полицијске функције у безбедности саобраћаја, приоритетан је садржај полицијског менаџмента. Менаџмент приступ процесима од изазова ка циљевима биће предмет будуће стручне обраде ове теме.

А. ИЗАЗОВИ – проблемски приступ

1. Пасивност важних субјеката заштитног система и непостојање националног програма безбедности саобраћаја, доводе до нереалног очекивања да је довољно само ангажовање саобраћајне полиције у циљу постизања жељеног нивоа безбедности саобраћаја.

2. Очекивани пораст саобраћаја ће увећати проблеме проточности и безбедности саобраћаја и поставиће веће захтеве пред саобраћајну полицију.

3. Неусаглашеност прописа у области безбедности саобраћаја и „прогона“ прекршилаца са развојем теорије и праксе, са друштвеним и саобраћајним окружењем, европским стандардима и препорукама, отежава улогу и смањује ефикасност саобраћајне полиције.

4. Недовољна усмереност саобраћајне полиције да приоритетно открива и спречава саобраћајне прекршаје који најчешће доприносе настанку и тежини саобраћајних незгода, умањује успешност заштите грађана и материјалних вредности у саобраћају.

5. Повећани ризици учешћа у саобраћају на магистралним путевима, а посебно на проласцима кроз насељена места, нарастање и усложњавање проблематике у већим градовима.

6. Непрофесионалност и неефикасност надзирања, интервентног регулисања, непосредне контроле и саобраћајно-полицијског обезбеђивања у посебним условима и околностима.

7. Недовољан утицај инспекцијско-техничког надзора на унапређење безбедности саобраћаја у области обуке возача, техничких прегледа возила, превоза и одржавања путева.

8. Несистематичност у предвиђању, планирању, спровођењу, праћењу саобраћајно-безбедносних обележја и усмеравању самосталних и са другим субјектима координираних превентивних и репресивних активности.

9. Запостављена превенција умањују ефикасност саобраћајне полиције.

10. Непотпуне базе података и неусклађене са европским стандардима, отежавају континуирано праћење стања безбедности саобраћаја и унапређивања рада саобраћајне полиције и других субјеката безбедности саобраћаја.

11. Непотпуно изграђене процедуре откривања других облика угрожавања безбедности у саобраћају.

12. Неизграђени стандарди праћења и вредновања рада.

13. Недовољно развијене полицијске специјалности у односу на различитост обележја безбедности саобраћаја, неизграђене процедуре: селекције, праћења и развоја кадрова.

14. Недостатак савремених средстава, уређаја и опреме отежава рад саобраћајне полиције, чини поступање небезбедним и умањује ефикасност у откривању и документовању саобраћајних прекршаја.

15. Недовољна интерактивна комуникација са грађанима, стручном и општом јавношћу, као и непотпуна размена полицијске праксе и искустава са земљама у окружењу и ЕУ.

16. Неблаговременост решавања прекршајних ствари из надлежности органа унутрашњих послова.

17. Низак стандард полиције утиче на професионалност и нарушава начело да сваки припадник полиције професионално ради и живи од свог рада.

Б. ЦИЉЕВИ

1. Иницирање, доношење и спровођење националне стратегије (програма) безбедности саобраћаја.

2. Успостављање свеобухватног заштитног система у безбедности саобраћаја, активирање саобраћајних фактора (човек, возило, пут, околина), на свим нивоима (од локалне заједнице до Републике), унапређивање саобраћајно-полицијске заштите.

3. Доношење новог *Закона о безбедности саобраћаја на путевима* са пратећим правилницима за његову потпуну имплементацију, уз прецизно утврђене надлежности, овлашћења и одговорности субјекта заштите саобраћаја и „прогона“ прекршиоца.

4. Доношење и доследно спровођење стратегије полицијске принуде у безбедности саобраћаја и континуираног смањивања стопе саобраћајних незгода.

5. Програмирање приоритета сузбијања најтежих облика угрожавања безбедности, који ће континуирано доприносити смањивању броја саобраћајних незгода и тежине насталих последица.

6. Ефикасније саобраћајно-полицијске процедуре у надзирању, интервентном регулисању, непосредној контроли и саобраћајно-полицијском обезбеђивању у посебним условима и околностима.

7. Развијање ефеката саобраћајне превенције кроз унапређивање модела инспекцијског надзора у области возача, возила и путне сигнализације.

8. Систематично праћење саобраћајно-безбедносних обележја, планско и координирано усмеравање активности са превентивним и репресивним садржајима, којима се обезбеђује уравнотеженији проток саобраћаја и доприноси смањивању ризика учешћа у саобраћају.

9. Програмирани развој превенције: кампање, медији рад са ризичним групама и рањивим учесницима у саобраћају, координирани рад са другим субјектима.

10. Развијање интегрисаних база података, по прихваћеним европским стандардима, о саобраћајним незгодама, возилима, возачима, саобраћајним прекршајима и другим саобраћајно-безбедносним обележјима, које подржавају оптимални превентивни, аналитички, превентивно-пропаганди и истраживачи рад.

11. Ефикаснији резултати на сузбијању криминалитета, одржавању ЈРМ и др. у саобраћајно-полицијској делатности.

12. Увођење принципа, праћења и вредновања рада по мерљивим показатељима.

13. Оптимална попуњеност, успостављени принципи и правила селекције, пријема, праћења и развоја кадрова. Образована саобраћајна полиција која законито и успешно примењује општа, стручна и специјалистичка знања, умења и вештине.

14. Програмирано опремање полиције савременим техничким средствима уређајима и опремом за извршавање полицијске функције у безбедности саобраћаја.

15. Отвореност саобраћајне полиције, развој партнерства и побољшање јавних ставова грађана, опште и стручне јавности. Активно учешће у међународној размени полицијске праксе и искустава.

16. Благовремено решавање прекршајног поступка у циљу потпунијег утицаја санкције на учиниоца прекршаја.

17. Одговарајуће финансирање саобраћајне полиције. Утврђивање могућности примене „cost/benefits“ (трошкови/добит) односа заснованих на пруженим услугама и извршеним задацима саобраћајне полиције.

Дати изазови и циљеви опредељени су под утицајем постојеће полицијске организованости и реалности безбедносних обележја у саобраћају. Изазови сагледавају проблем, а циљеви опредељују пожељна решења, на свим нивоима организованости, по различитим садржајима и уз укључивање парцијалног менаџмента сваког од субјеката безбедности саобраћаја, као и интегралног менаџмента организације безбедности саобраћаја.

Закључна разматрања

Успешност полицијске функције остварује се под утицајем нових сазнања у области управљања безбедношћу саобраћаја. Савремена управљачка сазнања најчешће се опредмећују кроз појам менаџмента. Менаџмент приступ, отвара могућност: систематичног предвиђања изазова, појава и догађаја; усмеравања процеса рада и праћења ефеката извршених полицијских услуга. Дакле, суштински смисао полицијског менаџмента је у повећању успешности пружања услуга у безбедности саобраћаја. Основне поставке да полиција сноси део одговорности за опште испољавање безбедности у саобраћају, да је посебно одговорна за задатке стручног органа који се професионално бави безбедношћу саобраћаја, те да непосредно поступа по овлашћењима која су својствена само њој, наглашавају полицијску функцију у безбедности саобраћаја, потребу и значај развијања менаџмента. Полицијски менаџмент доприноси повећању ефеката полицијске праксе: у склопу шире превенције саобраћајних незгода, непосредне контроле и интервентног регулисања саобраћаја, инспекцијско-безбедносне заштите саобраћаја, административно-регулативних утицаја, активне комуникације и кооперативних садржаја са осталим субјектима организације безбедности саобраћаја.

Полицијски менаџмент, мора бити успостављен на критеријумима: прихваћеног нивоа безбедности учесника у саобраћају, јасно од-

ређених обавеза свих субјеката организације безбедности саобраћаја, јасно опредељеног водећег субјекта безбедности саобраћаја, прецизно одређених националних, регионалних и локалних циљева, одређених индикатора и критеријума успешности сваког субјекта безбедности саобраћаја, процедурално уређених координираних активности по хоризонталном и вертикалном устројству организације безбедности саобраћаја, подршке прописа постојећој и развојној организационој структури безбедности саобраћаја. Оживотворење полицијског менаџмента, кроз општи приступ, фокусиран на изазове и циљеве полицијске функције, аутор даје на оцену стручној јавности. Очекивана аргументована критика допринеће утемељењу и стручној спознаји полицијског менаџмента у безбедности саобраћаја.

Литература:

1. Вешовић, Б. В.: *Менаџмент у саобраћају*, Саобраћајни факултет, Београд, 2001.
2. Вујанић, М., Антић Б., Пешић, Д.: *Ниво њрошкова саобраћајних незгода у Републици Србији*, Зборник радова – Безбедност саобраћаја на путевима, Врњачка Бања, 2006.
3. Динић, Б.: *Руковођење у полицији – Јавна безбедност*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2001.
4. Инић, М., Јовановић Д.: *Управљање ризицима у групском саобраћају*, Зборник радова - научно-стручни скуп, Безбедност саобраћаја на путевима, Београд, 2005.
5. Клисарић, М.: *Ушцај руковођења у полицији на законитоси и ефикасности сузбијања имовинској криминалитету*, Магистарска теза, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
6. Липовац, К., Јовановић, Д., Милинић, Б., Васиљевић, Ј., Јованов, Д.: *Results of the activities on traffic safety in Republic of Serbia from 2002 to 2006 year*, 6. European transport congress – Transport safety and security, Budapest, April, 2007.
7. Липовац, К.: *Стратеије безбедности саобраћаја*, Зборник радова, научно-стручни скуп, Безбедност саобраћаја на путевима, Београд, 2005.
8. Leonard and More: *Police organization and management*, Police Science Series, превод ВШУП, Београд, 2004.
9. Лазић, С.: *Концепти оперативної (инжењерини) менаџмента безбедности саобраћаја*, Зборник радова са 7. симпозијума – Превенција саобраћајних незгода на путевима, Нови Сад, 2006.
10. Милинић, Б.: *Погледи на стратегијско планирање полицијских послова у безбедности саобраћаја*, Зборник радова, научно-стручни скуп, Безбедност саобраћаја на путевима, Београд, 2005.
11. Милићевић, В.: *Стратеијско пословно планирање – менаџмент пристију*, ФОН, Београд, 2003.
12. Пантацијевић, С.: *Присстију организовању модела управљања полицијом на пословима безбедности саобраћаја*, Безбедност, број 1/2002.

13. Пантазијевић, С.: *Саобраћајно-полицјски менаџмент*, Безбедност, број 6/2002.
14. Ристовић, С.: *Полицјски менаџмент у сузбијању криминалитета*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006.

Остали извори:

1. Документ: „*Визије за реформу Министарства унутрашњих послова Републике Србије*“, Влада Републике Србије, Београд, март, 2003.
2. Документ: „*Реформа полиције у Србији – ка стварању савремене и одговорне полицијске службе*“, Одељење за спровођење закона Мисије ОЕБС у Србији и Црној Гори, 2004.

Abstract: *The development of traffic-police management, contributes to increasing effects of police protection of the citizens' safety and material amounts in traffic and to decreasing other wasteful traffic results. The paper focuses on the primary management contents, defined through specific challenges and goals of the police function in traffic safety.*

Key words: *police, management, traffic safety, challenges, goals*

Др Божидар БАНОВИЋ,
мр Оливер ЛАЈИЋ,
Милан МИЛОШЕВИЋ,
Криминалистичко-полицијска академија

Крађа електричне енергије, као појавни облик кривичног дела крађе

УДК: 343.71:5 37.214

Апстракт: *Раг је посвећен разматрању проблематике крађе електричне енергије као појавног облика крађе, уз сагледавање законских решења проистеклих из Закона о енергетици. ЈП ЕПС, односно државни буџет, годишње је оштећен за око три милијарде динара крађом електричне енергије, што је више него очигледна друштвена опасност која произлази из вршења поменутог кривичног дела. Поред кривично-правног одређења дела, у раду су наведени и начини сазнања за извршење дела, као и *modus operandi* крађе електричне енергије, уз методологију обрачуна снаге украдене електричне енергије. Најори ЈП ЕПС да се смање технички и нетехнички губици приликом трансportoра и дистрибуције електричне енергије су различити и сироводе се са мање или више успеха, а посебан осврт даје на акцију замене сиромера, заштити од сирани ЈП ЕПС, којом би се превентивно деловало на смањење техничких и нетехничких губитака приликом транспортa и дистрибуције електричне енергије.*

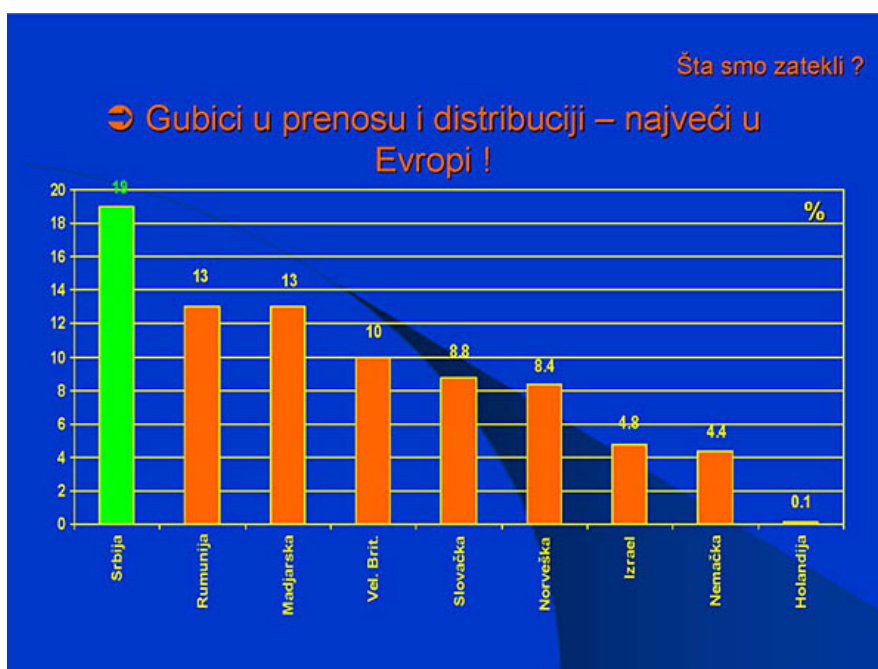
Кључне речи: *Крађа електричне енергије, електрично бројило, крађа материјала и предмета дистрибутивно-преносног електроенергетског система.*

Увод

У Србији се годишње произведе око 31 милијарда kWh, али се истовремено изгуби невероватних 19,5% од укупно произведене електричне енергије.¹ У редовном пословању, ЈП Електропривреда Србије (у даљем тексту ЕПС) остварује значајне техничке и нетехничке губитке електричне енергије. Технички губици настају по основу преноса, дистрибуције и трансформације електричне енергије. Нетехнички губици представљају количину електричне енергије, утрошене од стране потрошача коју ЕПС није у могућности да идентификује, прода и

¹ По студији „Процена Електропривреде Србије“, коју је за потребе Владе Србије израдила компанија Deloitte&Touche у јесен 2001. године.

наплати. ЕПС процењује укупне губитке електричне енергије у 2005. години у износу од 11,9 милијарди динара.² У 2004. години губитак је износио 10,8 милијарди динара. Према овој процени изводи се врло неповољан закључак да је електроенергетски сектор Србије на зачељу у Европи по ефикасности, а ради поређења, навешћемо да су укупни губици у преносу нпр. у СР Немачкој 4,4%, Израелу 4,8%, Норвешкој 8,4%, Словачкој 8,8%, односно да су оптимални губици електроенергије од произвођача (електрана) до потрошача од пет до девет посто.³

Дијаграм 1 – Приказ губитака у преносу и дистрибуцији електричне енергије појединих земаља⁴

Стручњаци за електроенергетику истичу да су тзв. технички губици у систему преноса електроенергије неизбежни, те да настају као последица физичких процеса у току транспорта електроенергије. Процена је да технички губици ЕПС у оптималном режиму рада не би смели да буду већи од седам, највише 7,5%, чиме би се ЕПС могао уклопити у светски просек.⁵

² http://www.eps.co.yu/g_izvestaj/izvestaji%202005/EPS_Konsolidovani_Bilansi_2005Final.pdf од 10. 9. 2007. године.

³ <http://www.vin.bg.ac.yu/140/Termotecnika/archive/paper3-2002.pdf>, стр. 32, од 21. 8. 2008. године.

⁴ <http://www.srbija.sr.gov.yu/pages/article.php?id=50> од 28. 8. 2008. године.

⁵ <http://www.eps.co.yu/razvoj/rastpotrosnje.htm>, од 29. 8. 2007. године.

Произилази, дакле, да се у Србији кроз нетехничке губитке „изгуби“ најмање десет, а можда и дванаест процената електричне енергије више него у западноевропским земљама. У поменуте нетехничке губитке спадају:

- потрошња електричне енергије од стране неовлашћено прикључених потрошача,
- манипулације у мерним разводним орманима,
- системске грешке мерних уређаја, међу којима су најчешће намерно изазване аномалије на мерилима потрошње електричне енергије (кочења, разна премошћења, „управљање“ билансима).

Процена је да се директном крађом електричне енергије годишње украде бар милијарда kWh, што по данашњој просечној цени од 4 евроцента по kWh износи:

$$1.000.000.000 \text{ kWh} \times 0,04 \text{ EUR/kWh} = \mathbf{40.000.000,00 \text{ €}} \text{ или око } \mathbf{3,2 \text{ милијарде динара}}^6$$

Да овакве проблеме нема само домаћа електропривреда, илуструје и Извештај Специјалног ревизора о стању Електропривреде Републике Српске од 25. фебруар 2003. године,⁷ где се, између осталог, наводи и да су њени дистрибутивни губици за око три пута већи од међународне норме.

Осим штете коју ЕПС трпи услед крађе електричне енергије, додатни проблем представљају крађе материјала и предмета који служе у дистрибутивно-преносном електроенергетском систему. Може се рећи да су у питању тешке крађе, а овој тврдњи у прилог иде начин извршења. Да би учиниоци дошли у неовлашћени посед нпр. бакарних надземних или подземних каблова за напајање електричном енергијом, претходно морају да савладају препреке у виду специјално постављених безбедносних система (углавном обијањем или проваљивањем брава или катанца на шахтовима или на посебно изграђеним објектима, који обезбеђују безбедно и несметано функционисање енергетског постројења, или савлађивањем већих препрека-сигурносних ограда), што квалификује кривично дело крађе као тешку крађу.

Кривично-правно одређење дела

У *Кривичном законнику Србије*,⁸ у члану 203, предвиђено је да кривично дело крађе чини онај ко туђу покретну ствар одузме другом у намери да њеним присвајањем себи или другом прибави противправ-

⁶ http://www.eps.co.yu/g_izvestaj/izvestaji%202005/EPS_Konsolidovani_Bilansi_2005Final.pdf од 10. 9. 2007. године.

⁷ http://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/OSCE_RevizijaEPRSSrb.pdf од 22. 10. 2007. године.

⁸ Сл. гласник РС, бр. 85/05, бр. 87/05, бр. 115/05.

ну имовинску корист. Запрећена казна је новчана казна или казна затвора до три године. Пошто се туђом покретном ствари сматра и произведена или сакупљена енергија за давање светлости, топлоте или кретања, као и телефонски импулс, и кривично дело крађе електричне енергије свршено је одузимањем туђе покретне ствари – конкретно енергије, односно успостављањем сопственог притежења над ствари која је предмет кривичног дела крађе. Одузимање енергије се мора вршити на месту пре проласка кроз мерни инструмент, јер би се у супротном, радило о кривичном делу преваре.

Према преовлађујућем ставу теорије и судске праксе није неопходно да се покретна ствар однесе са места на коме се налазила, нити је неопходно да је противправна имовинска корист остварена да би се кривично дело крађе сматрало извршеним. Потребно је доказати постојање намере за стицање противправне користи у време извршења крађе. Када је у питању електрична енергија, покретна ствар се трајно отуђује и у потпуности дислоцира – тренутно троши, чак и када су у питању минималне количине електричне енергије, те је самим тим дело и свршено. Отуда није могућ покушај овог кривичног дела. Код предузете радње извршења намера прибављања противправне имовинске користи је неспорна, јер се крађа електричне енергије не може извршити из нехата, већ само са умишљајем.

Поред *Кривичног законика*, који овде има карактер општег прописа, материја противправног присвајања енергије посебно је регулисана *Законом о енергетици* (ЗЕ)⁹. Овај Закон, између осталог, у глави V предвиђа услове и начин обављања енергетских делатности, као и одређење неовлашћеног коришћења енергије (односно крађу електричне енергије). Тако, забрањује се самовласно прикључење објеката, уређаја или инсталација на преносни, транспортни или дистрибутивни систем, као и коришћење енергије без или мимо мерних уређаја или супротно условима утврђеним уговором (чл. 64. ЗЕ). Уколико енергетски субјект за пренос, транспорт, односно дистрибуцију утврди да правно или физичко лице неовлашћено користи енергију у смислу чл. 64. ЗЕ дужан је да без одлагања искључи такав објекат са преносног, транспортног или дистрибутивног система (чл. 65. ЗЕ).

Поред осталих инкриминација, ЗЕ одређује у глави XV кривично дело којим је инкриминисано самовласно прикључење објекта, уређаја или инсталације на преносни, транспортни или дистрибутивни систем, од стране физичког лица (чл. 159. ЗЕ). У случају неовлашћеног прикључења запрећена је казна затвора до три године (иста висина запрећене казне затвора као и за кривично дело крађе). Као лакши облик кривичног дела из чл. 159. ЗЕ предвиђено је коришћење енергије

⁹ Сл. гласник РС, бр. 84/04 .

мимо мерних уређаја или супротно условима утврђеним уговором у погледу позуданог и тачног мерења преузете енергије. За овај облик кривичног дела забрањена је казна затвора до једне године.

Начин сазнања за извршење крађе електричне енергије

Сви доступни документи (статистички подаци ЕПС-а, кривичне пријаве МУП-а и сл.) указују да је основни извор сазнања пријава оштећеног (ЕПС-а или ЕД предузећа). Поред овог најчешћег извора сазнања, за дело се може сазнати пријавом родбине или комшија лица које краде електричну енергију, а који су на неки начин сазнали модалитет извршења дела.

Мада су пријављивања од стране блиских рођака ретка у пракси, специфична су у томе што обилују подацима везаним за сам начин, време и место извршења. Дакле, ова сазнања не представљају само иницијалну сумњу на којој органи откривања касније раде да би утврдили поменуто детаље, него детаљно сазнање о врло битним елементима бића кривичног дела, што им даје посебан квалитет. Као интересантан пример који поткрепљује претходну тврдњу, може се навести случај пријављивања сина од стране мајке, који се десио у Великој Плани. Наиме, мајка је пријавила сина како већ више година краде електричну енергију из градске електро-мреже, одводећи електричну енергију испред мерног уређаја и напајајући посебно изграђену електричну инсталацију у кући. На ову инсталацију преко које је крао електричну енергију, извршилац је прикључио све електричне пећи у кући и на тај начин се грејао без плаћања стварно утрошене електричне енергије. ЕД у Великој Плани поменутог извршиоца не би открила, јер је његово домаћинство користило мале количине електричне енергије преко електричног бројила, не изазивајући никакву сумњу у погледу количине стварно утрошене електричне енергије. Међутим, због нарушених међуљудских односа између извршиоца и његове мајке, она га је пријавила за поменуту крађу полицијским службеницима у Великој Плани.

Начин извршења крађе електричне енергије и крађе материјала и предмета дистрибутивно-преносног електроенергетског система

Имајућу у виду претходно изнети теоријски став према којем је за постојање кривичног дела крађе електричне енергије неопходно да се електрична енергија одводи пре (мимо) мерног уређаја, а да се у свим случајевима деловања на сам мерни уређај ради о превари, можемо

констатовати да постоји само један могући начин извршења овог кривичног дела (одвођење пре мерног уређаја). Законом о енергетици дистинкција је релативизирана, јер овај пропис исто третира коришћење енергије мимо мерних уређаја и њено коришћење супротно условима утврђеним уговором у погледу позуданог и тачног мерења преузете енергије. Не улазећи у даља разматрања о начинима извршења, можемо констатовати да подела нема већи значај за практично поступање одговарајућих субјеката током откривања и разјашњавања дела, а у даљем тексту изнећемо уобичајене начине крађе електричне енергије (односно неовлашћеног коришћења електричне енергије по ЗЕ), без обзира на то којој категорији припадају.

Као што је претходно речено, једини могући начин крађе електричне енергије је „заобилажење“ бројила које мери утрошак електричне енергије. **Извршилац полаже посебан кабл са једном или фише фаза од електричног вода испред електричног бројила, спроводи га мимо мерног уређаја и спаја на постојећу, или на посебно изграђену електричну инсталацију у објекту.** Најчешће учинилац на овај начин снабдева електричном енергијом уређаје високе потрошње, као што су електрични котлови за грејање и електрични уређаји снаге преко 2 kW.

Следећи начин крађе електричне енергије је **кочење мерног уређаја**, односно успоравање диска на електричном бројилу. Уобичајено се за то користе специјално израђени магнети који могу успорити ротацију диска и за 75% и самим тим приказати значајно мању потрошњу електричне енергије. Такође, могуће је и физичко успоравање диска електричног бројила, и то на следећи начин: електричном бушилицом направити отвор на кућишту електричног бројила у висини ротирајућег диска, са бочне стране, а ређе са чеоне, због могућности визуелног уочавања насталог оштећења. Затим се у отвор убацује пластична трака која зауставља или успорава окретање ротирајућег диска електричног бројила. Може се основано претпоставити да је свако механичко оштећење које није могло настати током уобичајене експлоатације мерног уређаја изузетно снажна индиција о умишљајном оштећењу бројила, с циљем регистровања мање количине преузете електричне енергије.

Посебно је интересантан случај крађе електричне енергије помоћу електронских уређаја који „враћају бројило уназад“, а продају се по цени од 65 до 215 евра, путем интернет огласа (у цену је укључена и уградња ових уређаја?!). Како је поменути уређај изазвао велику популарност, **website** на коме се налази **www.electron.150m.com** је привремено недоступан. На поменутом сајту се до скоро могло наручити чак четири модела уређаја. Не наводећи принципе на којима функционишу, аутори ових уређаја тврдили су да се за једну ноћ може „скинути“ до 2500 kWh.¹⁰

¹⁰ <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2007/02/27/srpski/IS07022601.shtml>

Статистички извештај Министарства унутрашњих послова Републике Србије од 1. априла 2006. до 31. марта 2007. године указује на све чешћа кривична дела крађе материјала и предмета који служе у дистрибутивно-преносном електроенергетском систему, које учиниоци продају као секундарне сировине. Починиоци ових крађа су припадници најсиромашнијих друштвених слојева, најчешће ромске националности, а без елемената организованог криминала. Према подацима ЕПС увећава се број крађа електричних каблова. Само у периоду од августа до новембра 2006. године у Привредном друштву за дистрибуцију електричне енергије Југоисток д.о.о. Ниш, догодиле су се многобројне крађе бакарних сабирница и електричних каблова. У периоду од 22. до 24. јула 2006. године у закључаној и ограђеној трафостаници „Зајечар 2“ оштећена су четири енергетска трафоа и украдена бакарна језгра, чиме је нанета штета од 1.190.000,00 динара (колико коштају нови трансформатори). Дирекција за управљање у ЈР „Електројовина“ изнела је податак да је у априлу 2007. године уочена крађа неизолованих бакарних плетеница за погонско уземљење стубова далековода у Банату,¹¹ а процењена је штета од око 390.000,00 динара. Поред социјалног статуса популације која се најшеће појављује у својству извршилаца овог појавног облика, на раст броја кривичних дела крађе материјала и предмета који служе у дистрибутивно-преносном електроенергетском систему, утиче и повећање цена секундарних сировина, а посебно бакра и других племенитих метала.

Криминалистички поглед на откривање и разјашавање кривичног дела крађе електричне енергије

По добијању почетних сазнања о крађи електричне енергије, односно другим видовима неовлашћеног коришћења електричне енергије, постоје различити модалитети поступања и круга субјеката ангажованих на њиховом потврђивању или оповргавању. Они се крећу од поступања радника електродистрибутивних предузећа, уз пружање помоћи од стране полицијских службеника, до обрнуте ситуације, у којој полицијски службеници предузимају законом прописана овлашћења на откривању и разјашњавању крађе електричне енергије, уз техничку подршку одговарајућих служби електродистрибутивних предузећа.

¹¹ Погонска уземљења су под напоном, а служе за рад мерно-заштитних уређаја на стубовима. Последица недостатка погонског уземљења је неискључење далековода у квару, односно испада енергетских трансформатора, а то проузрокује престанак напајања електричном енергијом целог конзумног подручја.

Без обзира на то који од поменутих модалитета је у питању, проверавање иницијалних сазнања о крађи обавља се на следећи начин: сви електро потрошачи у објекту се прикључе на напонску мрежу и ставе у погон, а затим се на главној разводној табли, код мерног уређаја-бројила, искључе једна/три фазе (у зависности од врсте бројила – монофазно или трофазно). По искључењу свих фаза, сви електро-уређаји би требало да престану са радом. Уколико је неки уређај или више њих и даље у погону, или је нека прикључна кутија под напоном, то је јасан показатељ да су прикључени на електричну мрежу мимо мерног уређаја. Затим, остаје да се коришћењем специјалних уређаја за проналажење каблова под напоном, лоцира електрични вод који иде мимо мерног уређаја, односно врши се уклањање зидне облоге која покрива електричне каблове, од струјомера до утичница преко којих се краде електрична енергија. Након тога, требало би фотодокументовати утврђено стање, што овлашћени радници електродистрибуције ретко чине.

У току судског поступка најчешће се прибавља налаз и мишљење вештака. На основу стручних знања из области електроренергетике, ова лица дају налаз и мишљење о конкретном случају. Суд обично захтева да се вештак изјасни у погледу чињеница везаних за затечено стање на лицу места извршења кривичног дела (нпр. начин обилажења мерног уређаја, врста оштећења мерног уређаја и произилазећа могућност утицања на тачност читавања количине утрошене електричне енергије, врста и попречни пресек положених каблова у паралелним водовима којима се обилази мерни уређај и сл.) као и у погледу висине штете која је настала у одређеном временском интервалу у коме је вршено неовлашћено коришћење.

У периоду од јуна до новембра 2003. године, током контрола потрошача на нивоу СПС, поднето је 1565 кривичних пријава против потрошача који су неовлашћено преузимали електричну енергију. Уколико посматрамо кретање броја ових кривичних пријава, примећује се тенденција раста њиховог броја, што указује и на пораст броја извршења кривичних дела крађе електричне енергије.¹²

Обрачун проишљивравне имовинске користи стечене неовлашћеним коришћењем електричне енергије

ЕПС врши обрачун настале штете на основу прорачуна снаге украдене електричне енергије, а по методологији утврђеној у *Одлуци о ошћим условима за исјоруку електричне енергије*.¹³ Прорачун сна-

¹² http://www.eps.co.yu/g_izvestaj/izvestaji%202005/EPS_Konsolidovani_Bilansi_2005Final.pdf од 10. 9. 2007. године.

¹³ Службени гласник РС, бр. 107/05.

ге врши се на основу јачине главних уметака осигурача, односно према називној струји. Уколико су ти умети осигурача неоригинални или ако је електрична енергија коришћена мимо електричног бројила, онда се потрошња електричне енергије процењује на основу типа и пресека проводника, преко којег је струја крадена. Број украдених киловат-часова одређује се множењем струје коју може да проводи кабл који напаја инсталацију преко које је крадена електрична енергија, са радним напонем (углавном 220 V) и бројем часова у периоду у којем је вршена крађа електричне енергије, а у складу са изменама и допунама *Одлуке о тарифном систему* донетог од стране Управног одбора ЕПС од 1.7.2005. године.¹⁴

Номинално струјно оптерећење каблова са бакарним проводницима за напон од 1kV износи:

- за кабл 4x1,5 mm² је 25 A,
- за кабл 4x2,5 mm² је 35 A,
- за кабл 4x4 mm² је 45 A,
- за кабл 4x6 mm² је 65 A,
- за кабл 4x10 mm² је 80 A.

Износ украдене електричне енергије по једној фази израчунава се по обрасцу:

$$E=UIt$$

где је $U = 220 \text{ V}$, I – струја коју може да проводи проводник употребљен за крађу електричне енергије и t – време¹⁵ у којем је крађа извршена.

На пример, ако је извршилац крао електричну енергију помоћу проводника пресека 1,5 mm² у периоду од месец дана и грејање просторија вршио електричном енергијом, онда је $I = 25 \text{ A}$ и $t = 30 \text{ дана} \times 9 \text{ h/дан} = 270 \text{ h}$, па је износ украдене енергије: **$E = 220 \text{ V} \times 25 \text{ A} \times 270 \text{ h} = 1485000 \text{ VAh} = 1485 \text{ kWh}$** , што по садашњој цени електричне енергије износи **$1485 \text{ kWh} \times 0,04 \text{ EUR/kWh} = 59,4 \text{ €}$** или око **4692,00 динара месечно**.

Ако је извршилац крао електричну енергију помоћу проводника пресека 1,5 mm² у периоду од месец дана са две фазе, износ украдене енергије је: **$E = 1485 \text{ kWh} \times 2 = 2970 \text{ kWh}$** , а са све три фазе, износ украдене енергије је: **$E = 1485 \text{ kWh} \times 3 = 4455 \text{ kWh}$** , или око **4692,00 x 3 = 13365,00 динара месечно**.

На исти начин се обрачунава крадена електрична енергија и за веће пресеке проводника.

Украдена електрична енергија обрачунава се за период од дана када је започета крађа електричне енергије до дана када је крађа откри-

¹⁴ <http://www.eps.co.yu/zaposetioce/tarifnisistem.htm> од 22. 10. 2007. године.

¹⁵ Од 1. октобра до 31. марта – 6 часова дневно, односно 9 часова дневно ако се грејање просторија врши електричном енергијом, а од 1. априла до 30. септембра – са 4 часа дневно.

вена. У случају да се не може утврдити тачно време почетка крађе електричне енергије, неовлашћена потрошња обрачунаће се за период од годину дана. Потрошач, чији је објекат искључен са електродистрибутивне мреже због крађе струје, стиче право да захтева поновно прикључење објекта на електродистрибутивну мрежу кад уплати новчани износ за украдену електричну енергију и када инсталације објекта доведе у технички исправно стање.

Обустава испоруке електричне енергије

Већина потрошача који не измирују своје обавезе према електродистрибутивним предузећима сматра да она поступају противзаконито у случајевима обустављања даљег снабдевања, без претходно прибављеног судског налога. Ова заблуда дужника је и најчешћи разлог који доводи до вербалних и физичких сукоба између дужника и екипе електродистрибуције која на терену спроводи искључења са електричне мреже.¹⁶

У *Уредби о условима за испоруку електричне енергије*¹⁷ таксативно су набројани случајеви у којима је електродистрибуција дужна да обустави испоруку електричне енергије. Осим када не извршава обавезе за испоручену електричну енергију у прописаном року, испорука електричне енергије се обуставља и у случајевима када потрошач онемогући правилно регистровање утрошене електричне енергије, када својим уређајима онемогући правилно регистровање утрошене електричне енергије, када својим уређајима онемогућава нормалну испоруку струје другим купцима или користи већу снагу од оне коју је добио електроенергетском сагласношћу.

Ако купац електричне енергије сматра да му је мимо прописа обустављена испорука електричне енергије, може да уложи приговор електродистрибуцији, која је дужна да у року од три дана одлучи по приговору. Уколико се приговор покаже основаним, електродистрибуција мора прикључити струју у року од 24 сата од момента утврђивања основаности приговора.

Најори и мере за смањење губитака електричне енергије и мере на сиречавању крађе

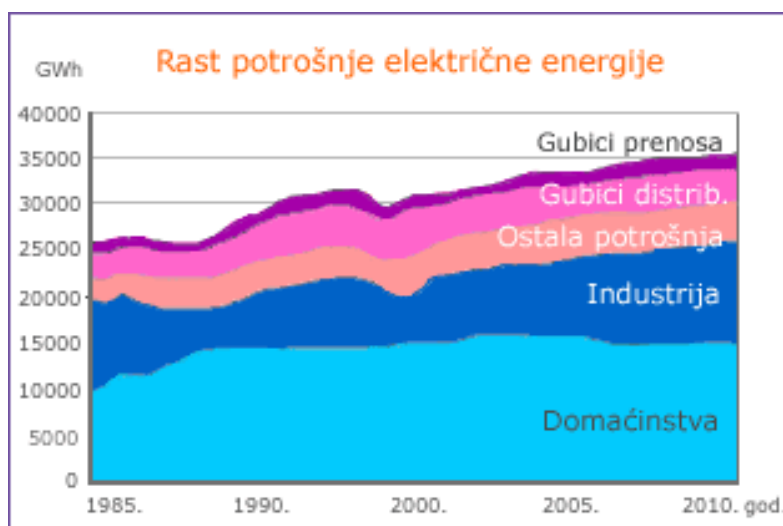
У току 2005. године извршено је укупно 8468 контрола потрошача електричне енергије на територији Града Београда. Код 1443 потрошача откривена је крађа електричне енергије, односно код 17% контролисаних потрошача. Против 495 поднета је кривична пријава над-

¹⁶ http://www.jugoistok.co.yu/vesti_detalj.php?news_id=267 од 22. 10. 2007. године.

¹⁷ Службени гласник РС, бр. 107/05.

лежним тужилаштвима. Процењује се да је нелегално утрошено 17 милиона kWh у вредности од око 75 милиона динара (око 950.000 €), а наплаћено је само око 21 милон динара (око 265.000 €). Како је уочен тренд пораста нетехничких губитака, оформљена је комисија, чији је задатак изналажење начина за смањење губитака електричне енергије на територији Града Београда.¹⁸

Рационализација потрошње електричне енергије за сада даје положителне резултате, јер из године у годину потрошња електроенергије у Србији расте стопом од 0,9%, а вршне снаге око 0,5%. Бруто потрошња електричне енергије у Србији 2006. године достигла је 33.260 GWh, а вршна снага 6.363 MW. У 2010. години потрошња ће бити око 34.950 GWh, а вршна снага 6.626 MW, а до 2015. године финална потрошња електричне енергије ће износити око 35.480 GWh, а вршна снага око 7.600 MW.¹⁹ Због тога је потребно увести низ мера које могу повећати ефикасност у потрошњи и смањити губитке (и крађу) електричне енергије.

Дијаграм 2 – Пројектовани раст потрошње ел. енергије до 2010. године

Смањивање губитака електричне енергије односи се на:

- смањивање крађа електричне енергије и њено превозиње у регуларну потрошњу,
- изградња приоритетних објеката мреже,
- активирање постојећих и уградња нових уређаја за компензацију реактивне снаге, и

¹⁸ <http://www.novosti.co.yu/code/navigate.php?Id=4&status=jedna&vest=85995> од 21. 10. 2007. године.

¹⁹ <http://www.eps.rs/razvoj/rastpotrosnje.htm> од 21. 8. 2008. године.

- уградња нових мерних уређаја код потрошача и контрола прикључака.

Мере које могу довести до повећања ефикасности у потрошњи електричне енергије су:

- успостављање повољних паритета цена електричне енергије и других енергената, корекција цена и примена и унапређење тарифног система, чиме би се првенствено дестимулисало њено коришћење за грејање,

- стимулисање коришћења енергетски штедљивих материјала и уређаја, и

- медијске кампање, информативно-едукативни програми и сл.²⁰

Додатни напори за откривање крађе електричне енергије и прецизнија очистивања утрошене електричне енергије

Напредак науке и технологије рефлектовао се и у области електроенергетике, тј. у њеном сегменту који се односи на могућност статистичког регистровања одступања од уобичајне потрошње електричне енергије у одређеном временском периоду и унапређење техничких метода и средстава, која служе за прецизно мерење утрошка електричне енергије и њеног даљинског читавања. Ради се о новинама које несумњиво доприносе смањењу техничких и нетехничких губитака приликом дистрибуције и коришћења електричне енергије, а које се огледају у примени тзв. „fuzzy“ логике за откривање крађа код купаца електричне енергије са једнотарифним бројилом, односно замени постојећих мерних уређаја дигиталним мерним уређајима интегрисаним у даљински систем мерења и читавања утрошене електричне енергије.

Суштина метода којим се утврђују потрошачи - домаћинства код којих постоји сумња да краду електричну енергију („fuzzy“ метод), састоји се у примени критеријума на основу којих се формира функција припадности „fuzzy“ скуповима. То је одступање потрошње конкретног потрошача од просечне потрошње истог система електрификације у летњем и зимском периоду.²¹ Аутори су детаљно описали начин примене „fuzzy“ логике при одређивању функције припадности „fuzzy“ скуповима за оцену сумње. Поступак дефазификације се спроводи користећи „тежиште“ функције припадности, чиме се

²⁰ <http://www.eps.co.yu/razvoj/rastpotrosnje.htm> од 10. 8. 2007. године.

²¹ Спирић, Ј., Јањић, А.: „Коришћење „fuzzy“ логике за откривање крађа код купаца електричне енергије са једнотарифним бројилом“, Зборник радова, Друго регионално саветовање о електродистрибутивним мрежама, CIRED, Златибор, 17–20. октобар 2006. године.

„fuzzy“ закључак претвара у релан број који представља проценат сумње да потрошач неовлашћено користи електричну енергију. Уколико је проценат већи, утолико је и исказана сумња већа.²²

Следећа новина која доприноси смањењу техничких и нетехничких губитака приликом мерења количине утрошене електричне енергије је замена постојећих мерних уређаја савременим дигиталним мерним уређајима. Осим што је тим повећана поузданост и тачност самог процеса мерења, применом ових уређаја омогућава се и даљинско читавање утрошка електричне енергије. Током наредних десет година, ЕПС планира замену свих електричних бројила (3,3 милиона мерних уређаја). Поред процене ЕПС-а да крађа електричне енергије годишње однесе око милијарду киловат сати, а још око 400 милиона киловат сати однесу неисправни мерни уређаји, долази се до износа од скоро 60 милиона евра укупних губитака годишње.

Сама идеја о замени мерних уређаја не би била спорна када уговор којим се одређују међусобна права и обавезе испоручиоца енергије и потрошача не би садржао одредбу о промени власништва над мерним уређајем. Наиме, понуђеним уговором купац предаје електродистрибутивном предузећу старо бројило без надокнаде, а електродистрибутивно предузеће обавезује се на његово одржавање. На први поглед могло би се учинити да потрошачи тиме добијају, јер обавезу даљег старања о електричном бројилу сада преузима електродистрибутивно предузеће. Међутим, ако се има у виду планирана либерализација електроенергетског сектора и стварање тржишног система пословања, у којем неће бити монопола у корист електродистрибутивних јавних предузећа, онда се у овом поступку јасно може уочити тенденција задржавања постојећих потрошача, уз могућност различитих видова каснијих условљавања, којима би се корисници онемогућили у избору повољнијих дистрибутера електричне енергије који би се појавили на тржишту.

Актуелни ЗЕ предвиђа је да су бројила место разграничења између дистрибуције и купца и да дистрибуција преузима одговорност за функционисање система за напајање електричном енергијом закључно са бројилом (чл. 54. ЗЕ), као и да мерне уређаје обезбеђује енергетски субјект за пренос, транспорт, односно дистрибуцију, који је дужан да их као своја средства угради, одржава, баждари и врши мерење испоручене енергије. Отуда, чини се да је у супротности са ЗЕ и одлука ЕПС-а о условљавању будућих потрошача на уградњу нових мерних уређаја ЕПС-а по цени од око 38 €.

Постоји оправдана бојазан да ЕПС оваквим уговорима крши и ЗЗП²³ и знатно отежава могућност либерализације енергетског тржишта Србије. ЗЗП обавезује јавна предузећа, односно привредна дру-

²² http://www.jugoistok.co.yu/vesti_detalj.php?news_id=216 од 27. 10. 2007. године.

²³ Службени гласник РС, бр. 79/05, у даљем тексту ЗЗП.

штва и предузетнике, који у складу са законом обављају делатности од општег интереса, да своје производе и услуге пружају континуирано, на начин којим се обезбеђује прописани квалитет и да редовно обавештавају потрошаче о свим условима испоруке и коришћења производа и услуга. Њихова је обавеза да производ, односно услугу, обрачунају потрошачу на основу стварно извршене испоруке производа или извршене услуге (чл. 38. ЗЗП), односно да купцу обезбеди производ у тачној мери или количини (чл. 15. ст. 1. т. 1. ЗЗП). Уговор ЕПС садржи недопустиву правну норму која одређује да ако потрошач не потпише понуђени уговор, онда сам преузима одговорност и трошак за редовно одржавање и баждарење уређаја, што до сада није био случај. ЕПС одбацује одговорност за исправно читавање утрошене електричне енергије. Произилази да ЕПС потражује пренос својине над мерним уређајима без накнаде, у замену за ваљано читавање и обрачун утрошене електричне енергије, што је законска обавеза сваког пружаоца услуге или продавца робе, па и ЕПС. Осим тога, недопустиво је условљавање продаје производа или пружања услуге продајом другог производа или пружањем друге услуге (продаја мерног инструмента), што изричито забрањује већ поменути ЗЗП (чл. 16. ст. 1. т. 2. ЗЗП).

Намера ЕПС да заменом свих мерних уређаја смањи губитке у пословању, а самим тим и крађу електричне енергије, је добра, рационална и неопходно потребна, али изабрани метод свакако није. Због малог одзива потрошача да потпишу понуђени уговор од стране ЕПС, највероватније неће бити реализована предвиђена динамика замене свих мерних уређаја у наредних 10 година. Једно од могућих решења је проналажење компромиса, тј. компензација преноса власништва над мерним уређајима одговарајућом вредношћу електричне енергије, израженом у kWh, која би стајала на располагању потрошачима у одговарајућем временском периоду. Како предстоји либерализација тржишта и у домену проиводње, транспорта и дистрибуције електричне енергије, несумњиво постоји интерес ЕПС да постави јасну стратегију придобијања нових и спречи одлив старих корисника услуга ка новим предузећима, која ће се сигурно појавити на тржишту електричне енергије. Степен либерализације тржишта електричне енергије у Европи ће расти све док не постигне најмање 75% либерализованог тржишта на европском нивоу.²⁴ Посебно је значајано стварње енергетске заједнице југоисточне Европе уз либерализацију тржишта електричне енергије и усклађивања тржишних правила понашања. *Уговором о стварању регионалног тржишта југоисточне Европе*, предвиђено је да се тржиште за све потрошаче, осим за домаћинства, унутар сваке земље отвори до 1. јануара 2008. године, а за домаћинства најкасније до 1. јануара 2015. године.²⁵

²⁴ <http://www.kogeneracija.co.yu/evropa.html> од 28. 10. 2007. године.

²⁵ <http://www.une.org.yu/arhiva/arhiva45.html> од 28. 10. 2007. године.

Закључак

Крађа електричне енергије и крађе материјала и предмета који служе у дистрибутивно-преносном електроенергетском систему на територији Србије су попримиле озбиљне размере. Губици и то они нетехнички које трпи ЕПС мере се милијардама динара. Најчешћи вид нетехничких губитака настаје кроз крађе електричне енергије. Да би се спречили ови губици, ЕПС мора предузети појачану контролу потрошача, у сарадњи са МУП-ом и другим државним органима. Постојећа законска регулатива пружа довољно могућности за ефикасно сузбијање крађе електричне енергије.

Основни извор сазнања да је извршено кривично дело крађе електричне енергије је пријава оштећеног – ЕПС. Електродистрибутивна предузећа не примењују стриктно начин обрачуна електричне енергије поменут у овом раду, већ га у зависности од висине дуга за наплату и имовног стања потрошача који је крао електричну енергију, прилагађавају и скоро увек смањују укупан износ украдене електричне енергије и вансудским поравнањем покушавају да наплате своја потраживања. Ако се узме у виду да су процене годишњих нетехничких губитака ЕПС скоро 4 милијарде динара, јасно је да Електродистрибутивна предузећа покушавају да и оваквим вансудским поравнањем на своју штету смање укупне нетехничке губитке.

Намера ЕПС да заменом свих мерних уређаја смањи губитке у пословању, а самим тим и крађу електричне енергије, је неопходно потребна, уз поштовање услова да корисницима својих услуга ЕПС компензује на неки прихватљив начин пренос власништва над њиховим мерним уређајима.

Литература:

1. Алексић, Ж., Миловановић З.: *Лексикон криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1995.
2. Бошковић, М., Бановић, Б.: *Криминалистика методика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2002.
3. Водинелић, В.: *Криминалистика – откривање и доказување*, 1. том, Факултет за безбедност и општествена самозаштита, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1984.
4. Жарковић, М., Бановић Б., Ступар Љ.: *Криминалистика*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005.
5. Каисер, Д.: *Електротехнички приручник*, Техничка књига, Загреб, 1964.
6. Митровић, В., Ступар, Љ.: *Криминалистика техника*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2002.
7. Модли, Д., Корајлић, Н.: *Криминалистички рјечник*, Принт-ком, Тузла, 2002.
8. Спирић, Ј., Јањић, А.: „Коришћење „fuzzy“ логике за откривање крађа код кућа електричне енергије са једношарифним бројилом“, Зборник радова, Друго регионално саветовање о електродистрибутивним мрежама, CIREД, Златибор, 17–20. октобар 2006. године.

9. Срб, В.: *Кабелска техника*, Техничка књига, Загреб, 1970.
10. Стојановић, З.: *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2006.
11. Стојковић, В.: *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, вол. 77, бр. 9, 2005.
12. Кривични законик, Сл. гласник РС, бр. 85/05, бр. 87/05, бр. 115/05.
13. Закон о енергетици, Сл. гласник РС, бр. 84/04.
14. Закон о заштити потрошача, Сл. гласник РС, бр. 79/05.
15. Закон о конкуренцији, Сл. гласник РС, бр. 79/05.
16. Уредба о условима за испоруку електричне енергије, Службени гласник РС, бр. 107/05.

Abstract: *The paper considers the issue of stealing electric energy as a manifestation of theft, as well as legal solutions derived from the Law on Energetics. The Public Enterprise "Electric Power industry of Serbia", that is, the state budget, loses over 3 billion dinars a year from electric power thefts, so that social danger that derives from this offence is more than evident. Besides defining the offence in terms of criminal law, the paper itemizes ways of detecting the offence, describes the modus operandi of electric power theft and proposes the methodology of stolen energy audit. Efforts made by the Public Enterprise "Electric Power Industry of Serbia" to lower the technical and non-technical losses in the transportation and distribution of electric power are different and are being conducted more or less successfully. Special emphasis was given to the action of replacement of electricity meters started by the Public Enterprise "Electric Power Industry of Serbia", in order to act preventively on lowering technical and non-technical losses during the transportation and distribution of electric power.*

Key words: *electric power theft, electric counter, theft of materials and objects of electro-energetic system.*

Мр Божидар ОТАШЕВИЋ,
Полицијска управа за град Београд
ПС Вождовац

Продаја дроге на локалном нивоу – са освртом на сузбијање наркоманије на подручју ПУ за град Београд

УДК: 343.575

Апстракт: Сузбијање наркоманије на локалном нивоу је сложен полицијски посао који захтева примену сличних криминалистичких метода као код сузбијања транснационално организованог криминала. И код нарко-група које делују на једној малој територији, организациони елементи је увек присутан, свако обавља свој део посла, уз строга поштовање личних обавеза и дужности. За њихово откривање од изузетне важности је континуирано вршење криминалистичке контроле и предузимање одговарајућих оперативних мера и специјалних истражних радњи, које ће омогућити правовремени дојок информација о правцима кретања дроге, начинима њеног скривања и транспортовања, местима где се складишти и одакле се дистрибуира за продају на мало. Нова овлашћења, која произилазе из Закона о кривичном поступку, повећавају истражне могућности органа откривања, када је у питању ова врста криминалитета. У свету се криминалистичка делатност заснива на ангажовању информатора, прикривених полицијских иследника и употреби софистицираних техничких средстава праћења, снимања, прислушкивања разговора и комуникација између криминалаца и њихових заштитника. Због тога се управо намеће потреба да се, с једне стране, објасне специфичности кријумчарења дроге на локалном нивоу, а са друге, откривање и доказивање те криминалне делатности.

Кључне речи: дрога, зависност, наркокриминалитет, улична продаја, информатори.

1. Улична продаја дроге – „мравље кријумчарење“

Кријумчарење дроге не подразумева само транснационалне криминалне операције високе сложености, него и кријумчарење унутар Србије или чак унутар самог подручја Београда. У већим местима функционишу произвољне мреже локалних дилера дроге, које делују на територији једне општине. Таква дистрибуција наркотика позната је као улична продаја.

Код уличне продаје наркомани се често јављају као посебна врста трговаца „на мало“, који се продајом опојне дроге баве да би обезбедили средства за финансирање нове набавке за лично конзумирање. То доприноси веома брзом ширењу зависности од дрога и даљој криминализацији наркоманске популације. Истраживања која су спроведена у Њујорку и Флориди, показала су да већина зависника од хероина на тим подручјима долази до новца бавећи се продајом дроге. Овим истраживањима је утврђено да од укупног броја мушких зависника од хероина на Флориди, њих 69% барем једном у животу је учинило провалну крађу, а 46,9% разбојништво. Међу зависницама било је 72,6% оних које су се бавиле проституцијом. На темељу службених података и исказа испитаника дошло се до закључка да у једној години 356 наркомана изврши 118.134 кривична дела. Иако се ради о великој бројци, она ни мало не зачуђује, јер је познато да наркомани морају врло интензивно криминално да делују, како би могли да финансирају своју навик узимања дрога.¹

Дилери – наркомани, који су последњи у ланцу нарко-криминалитета, најлакше врше регрутовање нових уживалаца, тј. купаца дроге. Кад осете да пред собом имају потенцијалног зависника, спремни су да му у почетку дрогу дају бесплатно. Ако је почетник неодлучан, нуди му се да само проба дрогу па, уколико му се не допадне, не мора да је купује. Овакво „поклањање“ дроге врши се са јасном рачуницом да ће се све то врло брзо надокнадити. Кад имају финансијских средстава, наркомани настоје да купе већу количину дроге, да би смањили број одлазака код свог снабдевача, а самим тим и ризик од откривања. У почетку није лако обезбедити ни мале количине дроге, јер будући дилер-наркоман, пролази кроз много провера из страха да није доушник полиције. Дрога се никада не преузима директно од власника „главне количине“, већ од курира коме се уједно и предаје новац.

Само дилери – почетници пакетиће са дрогом чувају у свом стану. Она се обично чува на местима близу станова у тзв. „штековима“. Код себе држе само онолико пакетића, колико тог тренутка би требало експресно да испоруче конзументима. Они као препродавци дроге „на мало“ обично не знају чија је дрога коју растурају, а ипак су највише на удару органа кривичног гоњења. За разлику од њих, организатори су „чистих руку“, удаљени од робе на сигурном и њихову умешаност у ове илегалне послове тешко је доказати.

Међутим, када се говори о наркоманији, тешко је рећи шта су велике, а шта мале количине дроге или новца. То се односи и на уличну продају дроге која се у криминалистичком жаргону назива „мравље кријумчарење“, а карактеристична је за наркоманску популацију. Узмимо, на пример, једног наркомана који набави два грама хероина и помеша их са другом супстанцом (шећер, пудинг, какао, парацетамол,

¹ Више о томе у: Сингер, М.: *Криминологија*, Загреб, 1994, стр. 266.

кофеин итд.), ради добијања на количини, у размери 1:1 и тако добије 4 грама. Ако прва два грама плати 80 еура (по 40 еура по граму) остаје му још 80 еура, за личне потребе и финансирање нове набавке. Зарада од 80 еура дневно није мала и помножена са бројем дана у месецу, сигурно омогућује над просечна примања једном зависнику. На тај начин он успева барем за неко време да избегне зону секундарног криминала (разбојништва, тешке крађе, преваре, проституцију и сл.). Због тога је мрежа ситних дилера дроге веома бројна и разграната, јер је „диловање“ истовремено и најпогоднији начин да се бесплатно дође до дроге. Преко наркомана који се јављају као извршиоци кривичних дела у вези са опојним дрогама, лакше се методом тајног осматрања, специјалном опсервацијом, долази до значајнијих кријумчара.

Најчешћи начини уличне продаје који су познати нашој криминалистичкој пракси су:

- примање наруџби путем телефонских позива и директна примопредаја дрога;
- примопредаја дрога у аутомобилу који је у покрету и примопредаја у јавном превозу;
- преузимање опојних дрога, остављених на за то унапред договорено место;
- достављање опојних дрога на кућну адресу;
- достављање опојних дрога путем поштанских пошиљки и
- примопредаја опојних дрога у току разних клупских забава.

Набројане модалитете уличне продаје прате велика динамичност, разни облици камуфлажа, спремност актера на преузимање ризика од откривања, као и константно јављање нових појавних облика.

Поред својих специфичности набројани начини уличне продаје дроге имају и неке заједничке особине. У свим случајевима препродавац дроге путем телефона, који користи искључиво за остваривање криминалних активности, од конзументата прима позиве о траженој количини одређене опојне дроге, након тога обазриво одређује време и место примопредаје дроге и новца. Само код дилера почетника врши се директна размена новац-дрога. Код оних са дужим криминалним стажом прво се узима новац да би се након тога зависник позвао телефоном и обавестио где да преузме раније договорену количину дроге. У оваквим ситуацијама дрога се оставља на клупама у парку, залепљена селотејпом на спољној страни контејнера, испод напуштених возила, у паковањима од цигарета која се остављају поред зида или дрвета и другим сличним местима. Овај начин препродаје врло је тешко открити. Ретко се долази до сазнања о месту на коме се оставља дрога, а искусни дилери ова места сваком новом примопредајом мењају. У оваквим ситуацијама обично се ухвати купац, а не и препродавац.²

² Према важећем законодавству наше земље, само поседовање дроге је кривично дело, али кривични поступак против зависника се покреће са великим потешкоћама и уз минималне шансе да се изрекне кривична санкција.

Некад је уз дилера дроге укључено још неколико особа достављача – курира. Организованије групе врло често одређују и лица која прате курире и не носе дрогу са собом. Њихов задатак је да јаве уочене активности полиције, као и евентуално хватање курира са дрогом и његово понашање приликом лишења слободе. Након добијања информације да је курир ухапшен, дилер обавезно мења место скривања дроге и дрогу оставља на такозване „резервне штекове“. У том случају ни курир не зна где се главна количина дроге налази, без обзира на то какав је његов однос са дилером.

Курири се најчешће регрутују из категорије ситних криминалаца. Они достављају најмање количине опојне дроге, пакетиће обично држе у рукама, а у случају сумњиве ситуације испуштају их руком поред себе и газе. На тај начин се уништава доказ који би могао да буде употребљен у кривичном поступку, јер кад нема дроге онда нема ни кривичног дела.

Наведене начине примопредаје опојне дроге нарко-дилери сваким даном мењају и усавшавају, настојећи да прате трендове међународне нарко-сцене. Они диктирају време, место сусрета и продаје дроге, што отежава откривање и процесуирање учинилаца ових кривичних дела.

2. Паковање дроге за продају „на мало“

Мање количине дроге намењене „крајњим потрошачима“, пакују се и продају на различите начине, у зависности од врсте и количине. По начину паковања полиција може да зна да ли је реч о искусном дилеру или дилеру почетнику.

Улични кокаин долази у облику кокаин хидрохлорида, који је бели кристал горког укуса, без мириса, са анестетичким деловањем. За уличну продају најчешће се пакује у пакетиће од станиола, папир, цигарете из којих је избачен дуван, најлон кесице, фолију, мале стаклене флаше. У пакетићима који су намењени за продају „на мало“, најчешће се налази један грам праха, а немогуће је знати колико је од тога стварно кокаин (најчешће између 30 до 60%). Дилери у њега још додају скроб, пудер, шећер и стимулансе, као што су амфетамини. На београдском нарко-тржишту килограм кокаина се може купити за 25.000 до 35.000 евра.

Хероин се из изворних подручја кријумчари у чврстом облику, али до крајњег потрошача стиже као прашкаста супстанца помешана са шећером у праху, лактозом, какаом, или било којом другом супстанцом која се отапа у води приликом грејања.³ Због присуства ра-

³ Да би добили што већу масу дроге за продају, наркодилери хероин понекад миксују са врло токсичним материјама, као што је, на пример, стрихнин и арсен (мишомор). У таквим случајевима смрт може наступити тренутно, док је игла још у вени, због акутног престанка рада срца. Због тога конзумирање дроге из уличне продаје је нека врста „руског рулета“.

зних примеса на уличном нарко-тржишту његова боја варира од пр-љаво-беле до тамне браон боје са благим мирисом сирћета. Хероин је у Србији, посебно у Београду, лако доступан. Килограм се може купити за 12.000 до 15.000 евра, грам за око две хиљаде динара. За продају „на мало“ пакује се четврти део грама („квотер“) у пакетиће од станиола, обичног папира, најлон кесице, фолије, сламчице за пиће, капсуле направљене од делова балона.

ЛСД (лисергична дителаминска киселина) је кристаличан прах без мириса и укуса. Спада у халуциногене дроге, има веома снажно дејство и потребна је мала количина за постизање снажних ефеката. На уличном тржишту се налази у облику белих пилула, капсула, раствора или таблета. Такође се може наћи у облику коцки шећера које су потопљене у ЛСД, или у облику упијајућег папира (комадићи танког папира потопљеног у ЛСД), исеченог на мале квадратиће са разним сличицама – животиње, биљке, воће и слично, због чега се веома тешко открива. ЛСД може да се запакује у мале пилуле или таблете увијене у целофан, кесице, коверте, стаклене флашице. На нашим просторима није забележена масовнија употреба ове дроге.

Екстази се на нарко-тржишту продаје у дозама од 100 до 150 mg у виду таблета које могу бити различитих облика, величина и боја, са утиснутим ознакама (срце, плејбој, версаћи итд.). Поред таблета, постоји могућност производње екстазија у капсулама, за које је потребна друга врста опреме од оне за таблете. Капсуле се често пуне ручно, тако да су количина и квалитет дроге, по правилу, непознате. Такође, капсуле се лако могу неопажено отворити и затворити. Врло често се и неке друге супстанце могу ставити у капсулу (ефедрин, кофеин, аспирин), што ствара још већи ризик по уживаоца. Екстази се најчешће пакује у стаклене флашице (капсуле) и мале пластичне кесице, које могу да буду и херметички затворене. Само пре неколико година његова цена на нашем нарко-тржишту је била око десет евра, а данас је између два и пет евра.

3. Прикуљање информација

Нарко-криминалитет се испољава веома прикривено, уз одсуство сарадње жртве која не пријављује дело и учиниоца у класичном смислу. Због тога полиција мора бити офанзивна у оперативном смислу како би се пробио „зид ћутања“ који овај вид криминала чува од уплитања споља.⁴

Такође, оперативни радници органа унутрашњих послова морају остваривати свакодневне контакте са произвођачима, прерађивачима,

⁴ Више о томе: Маринковић, Д.: *Основни правци криминалистичког посматрања у сузбијању нарко-криминалиитета*, НБП, број 2/03, стр. 136–138.

продавцима, купцима ради даље продаје, посредницима и другим лицима која могу на било који начин пружити корисне податке о илегалној трговини дрогама.

Када је реч о сузбијању наркоманије на локалном нивоу занимљиви су подаци који се односе на:

- дилере и зависнике,
- особе које су умрле од дроге,
- предмете који се продају на „црно“, као што је техничка роба, злато, цигарете, пиће и многе друге ствари које су прибављене извршењем кривичних дела која су у вези са секундарним криминалитетом,
- местима становања и окупљања особа које су склоне злоупотреби дрога,
- улагање стеченог „прљавог новца“ у легалне токове.

Ове информације се прикупљају углавном од лица из криминалне средине. Њих треба проверавати и упоређивати са постојећим сазнањима са којима полиција располаже. Неопходно је проверавати и извор података и његову мотивацију, ако је то могуће. Након добијања одређених почетних сазнања важно је да полиција јасно одреди круг лица која су интересантна. О њима се мора све знати, што значи да полиција мора да познаје и има њихове изводе из казнене и оперативне евиденције, фотографије, њихово кретање, дружење, боравак у ноћним сатима и трошење новца, где станују, где су им окренути прозори стана, каква су им врата, закључавају ли се, какви су њихови контакти ван места где живе, аутомобиле које користе, односно, потребно је прикупити све релевантне информације о детаљима битним за даљу оперативну обраду.

Има много података који могу и морају да буду занимљиви полицијским службеницима који раде на пословима сузбијања наркоманије. Међутим, поставља се питање како пронаћи особу која може и хоће да пружи корисне податке и како са њом водити разговор? Није редак случај да у већим градовима, полицајци информативно испитају више стотина грађана, како би, на темељу тако прикупљених информација, ушли у траг наркодилерима. Они, због различитих разлога нерядо сами прилазе полицији како би дали потребна обавештења. Често се жели побећи од јавности и публицитета, као и од неугодности због могућег појављивања на суду. Искуства из праксе говоре да су многи грађани спремни да полицији саопште важне информације, само под условом да остану анонимни, да се њихово име нигде не спомиње у службеним списима.

Вођење оваквих разговора изискује посебно умеће, адекватну примену криминалистичких правила, познавање психологије исказа, богато стручно и животно искуство, еластичност у опхођењу са информаторима.⁵ Информаторе би требало тражити у криминалној сре-

⁵ Погрешно се сматра да информативни разговор и интервју може да води свако и да за то није потребно посебно знање. Нико се неће усудити да без потребног знања изврши вештачење или полиграфско испитивање, али за разговор са информатором,

дини, а избор би требало да буде усмерен ка лицима која су незадовољна својим статусом у том свету, то може бити разлог „пуцања“ карике у ланцу трговине и злоупотребе дрога. Међутим, такве појединце је тешко придобити за искрену сарадњу. У разговору са њима би требало бити врло обазрив и стално рачунати на могућност да се они увек прерачунавају да ли им се сарадња са полицијом исплати.

Са „оперативном везом“ не би требало контактирати на радном месту, али би јој требало омогућити да своја сазнања може да јави у било које доба дана и ноћи. Информаторе не би требало увлачити у непотребне ризике и обећавати ствари које није могуће испунити. Требало би их пажљиво проверавати, не дозвољавати им, осим изузетно, самоиницијативу. Пожељно је да поступају искључиво по инструкцијама оперативца који их држи на вези. Инструисање сарадника неопходно је у току криминалистичке обраде, и по правилу врши се приликом сваког контакта, без обзира на његова објективна и субјективна својства. Они не познају криминалистичку тактику, методе оперативног рада и важност ситуација.

Што се тиче потрошача дрога, постоје одређене специфичности према којима би полицајац требало да изгради своју стратегију вођења разговора. Када је у питању ова популација извршилаца кривичних дела полицијски службеници морају имати у виду да су то у већини случајева малолетници који могу да имају веома арогантан и непријатан став према полицији. У разговору са њима полицајци би требало да покажу да добро познају проблематику дрога, а по могућности и наркомански сленг, како би оставили утисак добро обавештених и стручних полицајаца. Разговор би требало започети и водити на посебан начин о темама које наркомана интересују, о уметности, о животу, о путовањима, о идеологији наркомана итд. У почетку наркомана би требало пустити да иде у небитну ширину, а затим би га помало требало скретати према теми злоупотребе дрога. Кроз разговор, који је тактички вођен, долази се до значајних података, а да само лице није свесно да их је пружило.

Када је у питању ангажовање информатора – наркомана, често се као противнакнада за дату информацију тражи одређена доза наркотика, како би се могло ићи даље у „раду на случају“.⁶ Таквом захтеву се тешко може удовољити, јер би се тиме угрозио углед полиције и легалност њених активности усмерених на спречавање злоупотребе дрога. Наркоману нема нико право да даје дрогу, осим лекара, а и он то мора чинити у складу са позитивним законским прописима и правилима медицинске струке (*lege artis*).

сведоком и осумњиченим сви се сматрају способним, па чак и почетници који још нису савладали теорију и праксу полицијског позива.

⁶ Harper, M. L., Cross, J. C.: *Информатор у полицији*, у: Избор чланака из страних часописа, Загреб, број 2, 3, 1985. стр. 417.

Искуства показују да је најуспешнији облик борбе против овог вида криминалитета, употреба информатора малолетника.⁷ Традиционалне методе поступања, у вези са илегалном трговином дроге, у оквиру којих су се користиле одрасле особе као информатори непримењиве су у малолетничкој средини која се бави овим послом. Сматрамо да је у таквим ситуацијама могуће ангажовање малолетника (наравно, уз његов добровољни пристанак), посебно ако су они део малолетничке средине повезане са злоупотребом дрога, било као потрошачи, или као дилери. Дакле, ангажују се само они малолетници који су део наркоманског окружења,⁸ и то ради:

- помоћи при селекцији група које су повезане са дрогом,
- за идентификацију особа које су „веза“ са групом пунолетних дилера,
- за откривање тајних места где се врши купопродаја дрога,
- за проверавање расположивих информација итд.

4. Индикативна метода

Поред оперативних информација које су фундаментално полазиште у оперативном раду и индикативна метода је веома значајна и примењива у откривању кријумчара дрога. Она произилази из чињенице да одређена лица која илегално преносе дрогу, имају специфично понашање и изглед, такође и сама превозна средства, њихова роба и правац кретања садрже одређене показатеље – индикаторе, који указују на ове незаконите делатности. Постоје три групе индикатора који указују на могућност да се ради о кријумчарењу и то: психички индикатори, индикатори аудиовизуелне природе и тактички индикатори.⁹

Психички индикатори представљају спољашње манифестације психе одређене личности. Када је реч о сусрету кријумчара дрога и полицијског службеника, код кријумчара ће се најчешће појавити симптоми страха од разоткривања и од казне (последнице). Промене које се том приликом дешавају манифестују се на неки од следећих начина:

Промене у говору и телесне промене испољавају се у виду замуцкивања, испрекиданог говора, добијања ненормалне боје гласа. Осим тога може се уочити појачани моторни немир, трљање руку, премор,

⁷ Modly, D.: *Информатори*, Загреб, 1993, стр. 2.

⁸ Када би као информатора ангажовали малолетника који није део наркоманског окружења, он би једноставно био врло брзо откривен и изложен непотребним опасностима.

⁹ Класификација по D. Modly-у, наведено према: Алексић, Ж, Шкулић, М.: *Криминалистика*, Београд, 2000. стр. 266.

знојење, црвенило у лицу, потреба за чешћим мокрењем итд. Често се запажају и други симптоми као што су: унезверен поглед, нервозно гледање лево-десно, избегавање погледа, наглашено гутање плјувачке и дрхтање браде.

Друга група индикатора је аудиовизуелне природе и тиче се одеће на којој се могу уочити ручне преправке, различит конац на шавовима, ношење претоплих одевних предмета, разна испупчења, несклад између одеће и возила (скупа одећа, старо и дотрајало возило, итд). Код возила се уочавају накнадно монтирани делови, свежа боја, трагови демонтирања и нове пресвлаке. Присуство већих количина новца у различитим валутама и апоенима је такође значајан индикатор, јер се на илегалном тржишту дрога, плаћање врши у готовом новцу.

Тактичке индикације подразумевају карактеристике особа које се професионално баве кријумчарењем. У ове индикаторе спадају нуђење поклона приликом контроле, претерана љубазност у давању података, тапшање по рамену службеника који врше контролу, привидна поспаност, нервоза или савршени мир у моментима када се мирноћа не очекује, путовање у време када је највећи промет.¹⁰

5. Обезбеђење доказа

Припадници полиције морају бити квалитетно криминалистички образовани, како би могли да обезбеде ваљане доказе за кривични поступак. Главни доказ код ових кривичних дела је дрога, коју би након проналаска, требало измерити и то констатовати у одговарајућој исправи која има процесни значај. Мерење би требало извршити на прецизној ваги, а мере навести у грамима, односно деловима грама. Неопходно је тачно фиксирати место где је дрога нађена. Оно се детаљно описује у записнику и фотографише, нарочито ако се ради о специјално изграђеним скровиштима. Након уредно издате потврде о привремено одузетим предметима, заплењени наркотици се обавезно шаљу на идентификацију (вештачење). Вештачењем се утврђује да ли је пронађена супстанца дрога.¹¹

Наша вештачења најчешће говоре о каквој се дроги ради, али потребна су квалитетнија вештачења, која ће показати одакле је дрога по свом пореклу, каква је њена чистота, колико има других примеса и којих. Ове околности могу бити драгоцене, као доказ приликом утврђивања да ли два пронађена узорка потичу из истог извора. Поред

¹⁰ Алексић, Ж, Шкулић, М.: *op. cit.*, стр. 266.

¹¹ Овде су често присутне појаве превара, да се уместо опојне дроге подмеће нешто што личи на опојну дрогу (шећер у праху уместо хероина), сав труд подносиоца пријаве ће тада да буде узалудан, јер се у том случају не ради о кривичном делу везаном за злоупотребу дрога.

дрогe требало би обезбедити и друге доказе који могу бити од значаја у кривичном поступку. Пронађени траг и његово трајно фиксирање (записником о увиђају, скицом и фотографијом), може послужити као доказ за постојање кривичних дела из ове области. Трагови се могу наћи на месту примопредаје, на лицима која учествују у примопредаји, предметима и местима где се дрога крије, као и превозним средствима којима се транспортује дрога и амбалажи у коју је упакована.

Са места где је дрога нађена, као и са самог паковања неопходно је узети отиске прстију. Њиховим упоређењем са отисцима возача или путника, може се доћи до доказа о њиховој непосредној умешаности у кријумчарење. Ово је од посебног значаја, с обзиром на чињеницу да се одбрана ових лица често заснива на тврђењу да су им наркотици у возило подметнути, да нису знали за уграђени бункер, да су кола недавно купили или да су једноставно замољени да их превезу до одређеног места. У склопу доказа, одређени криминалистички значај имају и трагови дроге и отисци прстију пронађени на заплењеним новчаницама, као и разне белешке, телефонски именици, адресе, пасоши, возачке исправе и друга документација пронађена код осумњичених лица.

Сведоци су најмање поуздан доказ код ове врсте кривичних дела. Они, по правилу, мењају исказ у току поступка, а посебан проблем са овом врстом сведока је и склоност ка честом мењању места боравка, те је тешко обезбедити њихово сведочење током кривичног поступка.

6. Ризици са којима се полицаја сусреће у раду са наркоманима

Неке врсте дрога због свог токсичног дејства могу бити извор заразе за оне који долазе у контакт са њима. Ако се нађу у прашкастом стању лако се могу удахнути због чега се препоручује да полицајци приликом предузимања службених радњи носе маске. Неке дроге, попут ЛСД-а и најмањим додиром се могу апсорбовати кроз кожу. Такође, процентуална заступљеност HIV позитивних особа међу наркоманима се значајно повећава. Према подацима Института за судску медицину у Београду, 12,6% од укупног броја обдукованих наркомана је било HIV позитивно. Упркос распрострањеном мишљењу да је већина наркомана инфицирана, као и података о епидемијском ширењу HIV инфекције у земљама транзиције, податак од 12,6% инфицираних се уклапа у европске податке да је 12 до 15% наркомана HIV позитивно.¹² Због тога постоје очигледни ризици по полицајске службенике у раду на спречавању злоупотребе дрога.

¹² Павлекић, С.: *Судско-медицинска дијагноза узрока смрти наркомана*, Београд, 2004. стр. 128.

Најчешће се један шприц користи више пута или га користи више лица, па се велики број наркомана на тај начин зарази AIDS-ом или хепатитисом „Ц“, који је врло распрострањен у тој популацији.

Корисници дроге могу имати отворене ране, које могу бити опасност за друге, као и за полицајце. Тај ризик се повећава с обзиром на то да зависници са собом носе игле, ножеве, поломљена огледала и друге оштре предмете. То полицајци треба да имају у виду приликом рада са њима, због чега морају избегавати директни контакт са отвореним ранама и прибором за дрогу. Због природе посла они се налазе под високим ризиком од заразе када предузимају следеће радње;

- претресање лица,
- претресање објеката,
- привођење и други радње које подразумевају блиски контакт са осумњиченим,
- пружање прве помоћи повређеној особи,
- руковање доказним материјалом.

Приликом предузимања ових радњи обавезноби требалио користити латекс рукавице, које су део нужног опреза. Предмете би требало што мање држати у рукама, како због сопствене, тако и због заштите могућих трагова, који се могу наћи на пронађеном предмету. За одлагање предмета најбоље би било, ако не постоји наменска кутија, користити приручне посуде. После сваке манипулације и контакта са предметима приликом претреса, обавезно је прање руку сапуном, а затим и антисептиком за руке.

7. Пракса сузбијања наркоманије на подручју Полицијске управе за град Београд

Након вишегодишње изолације за време санкција и делимичне измене путева дроге, подручје Београда последњих година поново постаје све угроженије, јер све већа количина дроге улази у земљу каналама из Бугарске, Македоније, Црне Горе и Албаније и даље се транспортује према западној Европи. Један део те дроге остаје у Београду за даљу препродају на илегалном тржишту. Ова појава је присутна на територији целог града, с тим што су централне градске општине најугроженије.

У погледу криминогене активности на подручју града, присутна је преоријентација класичних криминалаца на трговину дрогама. Истовремено, из године у годину, све је већи број зависника од дроге из редова извршилаца имовинских деликата. По нашем мишљењу, најјачи мотив за овакву активност је велика вредност дроге и релативно лак и једноставан начин уновчавања, што привлачи извршиоце имовинских кривичних дела, у чијој бити стоји похлепа за новцем.

У складу са досадашњим искуствима, али и тренутним кадровским и материјално-техничким могућностима, специјализована служба ПУ за град Београд је своју активност усмерила на сузбијању растурања наркотика на подручју града. Она је одговорна за координисање сарадње и размену информација са полицијским станицама у свом саставу.

Уз перманентно унапређење оперативно тактичког рада и примену оперативне комбинаторике, ПУ за град Београд остварује запажене резултате на сузбијању кријумчарења и растурања опојних дрога. Ови резултати се перманентно побољшавају о чему илустративно говоре подаци о реализованим запленама и одузетим количинама опојне дроге на територији града Београда.¹³

Табела бр. 1

Број реализованих заплена и количина заплењене дроге (у грамама) на територији ПУ за град Београд за период од 1996. до 2006. године¹⁴

Година	Број заплена	Хероин (gr)	Кокаин (gr)	Марихуана (gr)	Хашиш (gr)	Екстази ком.
1996	673	13.714,88	101,86	22.984,878	2.506,84	99,00
1997	910	10.881,42	290,53	59.500,23	75,13	1.140,50
1998	819	17.691,56	3.924,69	53.322,69	2,56	63,00
1999	755	12.280,08	10.861,84	60.433,11	1.004,46	99,50
2000	1014	7.055,12	2.241,01	126.114,66	9.466,17	199 ком. и 22 g
2001	1082	5.082,50	2.454,06	173.022,37	295,46	2.714 ком. и 22 g
2002	1033	14.994,71	626,83	384.979,33	2.338,04	5.039,00
2003	1307	62.085,69	3.531,89	176.069,33	118,05	17.664,00
2004	2077	25.009,78	1.392,25	80.823,69	3.147,03	2.189,50
2005	2655	44.738,68	4.526,22	143.937,00	4.948,79	2.139,00
2006	2786	21.891,56	3.429,45	288.829,66	560,02	9.331,00

Сагласно са појачаним активностима на откривању неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога и реализованих заплена, перманентно се повећао и број пријављених кривичних дела и учинилаца због извршења кривичних дела неовлашћене производње и стављања у промет дрога и омогућавања уживања дрога.

¹³ У Полицијској управи за град Београд се у просеку годишње реализује половина од укупног броја реализованих заплена у нашој земљи

¹⁴ Подаци Управе за аналитику Полицијске управе за град Београд.

Табела бр. 2

Број пријављених кривичних дела и учинилаца чл. 246 и 247 КЗРС на територији ПУ Београд, за период од 1996. до 2006. године¹⁵

Година	Члан 246 КЗРС			Члан 247 КЗРС		
	Укупан број КД	Укупан број КП	Пријављена лица	Укупан број КД	Укупан број КП	Пријављена лица
1996	98	90	90	9	8	9
1997	180	124	166	17	14	17
1998	200	124	190	13	11	13
1999	85	59	84	3	3	3
2000	129	83	128	5	4	5
2001	179	122	175	10	8	10
2002	220	151	214	26	22	26
2003	899	681	831	60	47	54
2004	1618	1344	1502	98	78	94
2005	2206	1880	1998	88	79	87
2006	2284	2041	1102	67	56	63

Из табеле бр. 2 се види да у целокупном посматраном периоду је приближно исти број поднетих кривичних пријава, пријављених кривичних дела и лица. То значи да надлежни органи сваку заплону дрога посматрају као изоловани криминални догађај. Не утврђује се веза наркодилера са криминалном организацијом, тако да код извршења ових кривичних дела нема доказаног саучесништва. Сматрамо да ће нова овлашћења која произилазе из Закона о кривичном поступку из 2006. године, пре свега примена специјалних истражних техника олакшати рад полицији и тужилаштвима у поступку доказивања ових кривичних дела.

Међу лицима која су се бавила недозвољеним активностима највише је лица старости од 19 до 30 година, али се повећао и број малолетних лица откривених у вршењу ових кривичних дела. Међутим, у последње четири године посматраног периода, како показују подаци из следеће табеле, као извршиоци кривичних дела из члана 246 и 247 КЗРС, појављују се и деца, што посебно забрињава.

¹⁵ Ibid.

Табела бр. 3
Старосна структура извршилаца кривичних дела из чл. 246 КЗРС на територији ПУ за град Београд у периоду од 1996. до 2006. године¹⁶

Година	Старост			
	До 14 година	Од 15 до 18 година	Од 19 до 30 година	Преко 31 године
1996			57	33
1997		5	108	53
1998		6	115	69
1999		1	50	33
2000		2	97	29
2001	1	4	143	27
2002		9	181	24
2003	4	53	665	111
2004	1	69	1250	185
2005	7	76	1679	240
2006	7	86	1795	264

Табела бр. 4
Старосна структура извршилаца кривичних дела из чл. 247 КЗРС на територији ПУ за град Београд у периоду од 1996. до 2006. године¹⁷

Година	Старост			
	До 14 година	Од 15 до 18 година	Од 19 до 30 година	Преко 31 године
1996			6	3
1997			14	3
1998			7	6
1999			2	1
2000			4	1
2001			9	1
2002		2	21	3
2003		2	46	6
2004		3	81	10
2005	1	3	66	17
2006		2	52	9

О обиму и распрострањености дрога на територији града Београда може се само индиректно закључивати, на основу броја и количине заплена од стране државних органа. У том смислу, уколико је број заплена и број извршилаца ових кривичних дела у одређеној средини висок, са тенденцијом сталног раста, то несумњиво указује на чињеницу и да су незаконите могућности доласка до наркотика велике, а тиме и димензије криминалитета које се тичу илегалне производње и промета дрога.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

Основни проблеми са којима се сусреће ПУ за град Београд у борби против нарко-криминалитета јесте недостатак материјалних средстава, неадекватна опрема за обављање квалитетних истрага, као и блага казна-на политика и све присутнија корупција. Оно што је сигурно, то је да борба против нарко-трговаца захтева све веће потенцијале у људству и опреми. Чини се да је број полицијских службеника који су задужени за сузбијање ситне трговине недовољан, а број специјализованих полицајаца још увек мали. Неопходно је да се у Министарству унутрашњих послова одобре финансијска средства у циљу повећања ефикасности у сузбијању трговине наркотицима. Била би то врло рентабилна инвестиција, имајући у виду колико дрога кошта друштвену заједницу.

Литература:

1. Алексић, Ж., Шкулић, М. *Криминалистика*, Београд, 2000.
2. Васић, Т.: *Кријумчарење ојојних дрога и наркоманија у Србији*, Безбедност, број 4/2001.
3. Darke, S., Ross, J., Hall, W.: *Overdose among heroin users in Sidney, Australia: I Prevalence and correlated of non-fatal overdose*. *Addiction* 1996.
4. Кларић, Д.: *Црни трај дроге*, Загреб, 2002.
5. Lee, D. Gregory.: *Global Drug Enforcement*, London, New York, Washington, D.C. CRC PRESS, 2004.
6. Маринковић, Д.: *Основни правци криминалистичког посматрања у сузбијању нарко-криминалиитета*, НБП, број 2/2003.
7. Modly, D.: *Информатори*, Загреб, 1993.
8. Николић, Д.: *Наркоманија злочин или казна*, Београд, 2001.
9. Оташевић, Б.: *Сузбијање злоупотребе ојојних дрога – Кривично процесни и криминалистички аспекти*, магистарска теза, Правни факултет Универзитета Унион, Београд, 2007.
10. Павлекић, С.: *Судскомедицинска дијагноза узрока смрти наркомана*, Београд, 2004.
11. Сингер, М.: *Криминологија*, Загреб, 1994.
12. Harper, M.L., Cross, J. S.: *Информатор у полицији*, у: Избор чланака из страних часописа, Загреб, 1985. број 2, 3.

Abstract: *Suppression of drug – addiction on a local level is a very complex police task, which requires the same criminalistic and tactical methods as when dealing with transnational organized crime. An organizational issue is always present even with those drug-trafficking groups operating in a small area: everyone is responsible for their part of work, strictly respecting obligations and duties. In order to detect this type of crime it is very important to keep undertaking continuous criminalistic control, adequate operational tactical measures and special investigative actions, which will provide adequate information flow in real time about locations for drugs production, routes of trafficking, hiding and transportation of drugs, locations where drugs are stored and then distributed to the end users.*

Key words: *drug, addiction, narco-crime, street distribution of drug*

Вељко ПОПАРА,
Управа криминалистичке полиције
МУП-а Републике Србије

Тактика тајног праћења

УДК: 343.98

Апстракт: Тактике које се користе у тајном праћењу варирају од ситуације до ситуације и временом се модификују и прилађавају сходно условима које одређује пракса. Фазе неопходне за извршавање ове радње, као што су: припрема, примена метода тајног праћења, документовање и извешавање, у мноштву одређују квалитет оперативних података који се на овај начин прикупљају. Тајно праћење, као оперативна тактичка мера и радња, временом је еволуирала од „отворене“, коју је на терену сироводио ишито сваки оперативац по сојственом нахођењу, до веома сложене и захтевне, која, да би се сировела, захтева ангажовање специјализованих јимова који се у свом раду користе софистицираним тактикама и средствима.

Кључне речи: објект, веза, пешачко праћење, праћење возилима, документовање

Увод

Ступањем на снагу новог Закона о кривичном поступку умногоме је измењен начин рада криминалистичке полиције у фази преткривичног поступка и истрази. Значај тајног праћења, као оперативнотактичке мере и радње репресивног карактера у новонасталој ситуацији је од енормног значаја, првенствено се мисли на преткривични поступак, тј. процес прикупљања оперативних података (о кривичном делу, траговима кривичног дела и његовим извршиоцима).

Према Владимиру Кривокапићу и др. „тајно праћење је у основи тајна операција одређених личности или групе лица и објекта који се налазе под оперативном обрадом и састоји се у тајном слеђењу и осматрању лица са циљем да се зајаве одређене криминалистичке и кривично процесно релевантне чињенице“.¹

Основ тајног праћења је непосредно запажање које се постиже слеђењем лица у кретању или посматрањем места и зграда, како би се сазнале чињенице које су од значаја за органе гоњења и, углавном, се спроводи од стране криминалистичких оперативаца који су ангажова-

¹ Кривокапић, В., Жарковић, М., Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, ВШУП, Београд, 2003, стр. 183.

ни по различитим линијама рада. Веома често пракса захтева и ангажовање специјализованих служби за тајно праћење, које се у свом раду користе искључиво овом оперативно-тактичком мером и радњом. Специјализоване службе које се баве тајним праћењем у Србији су до недавно биле концентрисане у Београду (УКП Полицијске управе за град Београд и у СБПОК), да би током 2006. године сличне јединице формиране у саставу Службе за специјалне истражне методе УКП МУП и ОКП у подручним полицијским управама Краљево, Ниш и Нови Сад.

Радници у поменутиим организационим јединицама су на првом месту професионалци који су непознати у криминогеним круговима, неупадљивог изгледа (просечне висине, тежине, боје и изгледа косе, начина одевања и понашања). Идентитет ових оперативаца до сада је био строго чувана тајна организационих јединица у којима су радили, на првом месту због поштовања начела конспиративности.

Циљеви тајног праћења су:

– *Стпшцање основних података.* Фаза карактеристична за преткривични поступак, којој се приступа уколико се не расположе сарадничком мрежом или другим изворима оперативних података. Обично се утврђује место боравка одређених објеката,² возила која користе итд.

- *ушврђивање веза и контакаца праћеног објекта са другим лицима,*
- *уочавање примопредаје предмета кривичног дела,*
- *проналажење лица за којима се трага,*
- *откривање склоница и скривених објекта,*
- *откривање појединих момената из личног живота објекта, на пример склоности, навика, порока, утрошка новца, тешкоћа и сл.*
- *проверавање добијених података за објекта,*
- *проверавање сарадника,*
- *проверавање анонимне пријаве,*
- *ушврђивање идентитета одређеног лица,*
- *проналажење предмета који пошчу из кривичног дела*
- *сречавање извршења кривичног дела, односно хватање извршилаца на делу код крађе, разбојништва, трговине наркотицима, изнуда и др.*

Флексибилност примене ове мере је у томе што тајно праћење представља фазу у оперативном раду и као таква може да се комбинује са другим оперативно-тактичким мерама и радњама и као таква представља значајан инструмент у борби против свих појавних облика криминала.

² Лице које је под оперативно-тактичком мером и радњом тајним праћењем у оперативном раду се назива **објектом**. Термин је преузет из граматике српског језика и представља онога ко трпи радњу (тајног праћења). У западној литератури која обрађује ову материју користи се енглески термин *subject* што у слободном преводу значи „тема рада“.

Да би се успешно спроводила, ова оперативно-тактичка мера и радња, оперативци морају да се придржавају четири основне фазе у свом раду: **припрему тајног праћења, примену метода тајног праћења, идентификовање веза и документовање и извештавање.**

1. Припрема тајног праћења

Успешност тајног праћења нарочито зависи од добре припреме без које се не може ни замислити успех целокупне оперативне акције. Стога се посебна пажња поклања планирању тајног праћења, као и идентификовању објеката и њиховом прихвату.

1.1. Планирање тајног праћења

Планирање тајног праћења претпоставља писани или усмени налог за ангажовање јединице за опсервацију упућен од стране оперативца који води оперативну обраду односно од организационе јединице МУП-а у којој он ради. Налог за тајно праћење треба по правилу да садржи:

- *генералије објекта које би требало тајно праћење, адресу стана, занимање и место рада,*
- *опис његовог уобичајеног начина кретања (објашњава са да ли се ради о пешаку или о објекту које има своје возило и какво; дају се подаци о начину живота, склоностима и сл.),*
- *разлог праћења, такође и циљ праћења, тј. објашњење шта се праћењем жели открити и постићи; да се не би расипале снаге, требало би у захтеву изнети и оно што је већ познато заинтересованом оперативном раднику, као на пример, везе, занимљиви објекти и сл.*
- *временски период у којем ће се примењивати тајно праћење, посебно који су периоди времена од изузетног значаја, уколико се о томе нешто зна,*
- *ако објекат није познат оперативцима који врше праћење и ако нема могућности да му се он покаже, уз захтев би требало приложити и његову фотографију са личним описом,*
- *име оперативца који непосредно води акцију, његов број телефона и сл., ради консултовања пре и у току успостављене праћења,*
- *захтев за надзор зграде који би требало да садржи назив, адресу и остале неопходне податке, циљ праћења, време у које треба извршити праћење.*

Налог се обично подноси у писаном облику. По правилу га потписује старешина организационе јединице која захтева тајно праћење и старешина организационе јединице у којој се налази јединица за тајно

праћење. Налог за ангажовање у овом облику не искључује усмена објашњења и договор.

Када добију налог за ангажовање, оперативци јединице која се бави тајним праћењем предузимају планирање праћења. Одређује се број оперативаца који ће вршити праћење, возила и средства која ће се користити на терену, начин на који ће се прихватити објекат, ко ће покривати који правац и сл. Међутим, потребно је предвидети и резерву, нарочито ако је објекат који се прати упућен у тајно праћење (бивши радници МУП-а, припадници страних обавештајних служби и сл.), има већи број веза, ако акција траје дуже и сл. Важно је знати да у погледу кадрова, техничке опреме, времена итд., нису увек испуњени сви услови, с тога је неопходно тежити и инсистирати на што квалитетнијем нивоу рада, како се не би у раду са рутинираним и препређеним објектима, претрпео неуспех. Међутим и са основним оперативним средствима, уз умешан рад, праћење се може успешно обавити.

1.2. Упознавања објекта праћења

Упознавање се врши помоћу видео записа, фотографије, на основу описа, и непосредно, лично. Документи на основу којих се врши упознавање са објектом би требало да садрже што више детаља, нарочито објектова специфична обележја. Упознавање помоћу фотографије је доста често, али тај начин није увек ефикасан. Фотографија може бити старијег датума и слабијег квалитета. Поред тога, често се сем *an-face* главе не виде други делови тела, те је са такве фотографије отежано упознавање објекта. Лични опис такође пружа елементе за упознавање објекта који се прати, али овде може бити тешкоћа у случајевима када су личним описом дати само штурни подаци. Због тога је значајно да, за тактички савршено праћење, оперативци морају да овладају учењем о личном опису („*portrait parle*“), нарочито они који ангажују јединицу за тајно праћење.

Оперативац који прати, требало би да узме у обзир све особине наведене у личном опису објекта, датом од стране заинтересованог оперативног радника. Да би се избегле тешкоће, користи се комбинација фотографије и личног описа, уз објашњавање осталих потребних елемената у погледу кретања, радног места и сл. Лично упознавање објекта, где је то могуће, представља најбољи начин упознавања. У том случају оперативцима који се баве тајним праћењем објекта, показује неко од лица која га добро познају: колега оперативац директно ангажован на предмету, сарадничка веза, портир у хотелу, службеник у предузећу, установи, и сл. За показивање објекта није препоручљиво ангажовати лице које овај објекат познаје или за које зна да ради у полицији, јер су, у том случају, могућности за деконспирацију веће.

Упознавање се врши веома пажљиво, јер ће у противном, околина, па и објекат о коме се ради, открити интересовање за себе, пре него што је праћење почело. Требало би се на сваки начин клонити ситуација где оперативци којима је поверено праћење, улазе на адресу тог објекта и врше нека распитивања о њему и околини. Ако је то велика зграда, са много станара, могуће је преко организационе јединице МУП-а која се бави управним пословима, увидом у њихове евиденције, наћи фотографије и податке свих лица приближне старости и занимања, па анализом тих података утврдити идентитет објекта. Оперативци овде морају бити веома стрпљиви, јер поступак провере података може да траје и неколико дана.

2. Методе тајног праћења

2.1. Праћење пешице

Према Владимиру Кривокапићу, разликујемо две методе тајног праћења: праћење пешице и праћење возилима.³ Тајно праћење пешице је основни вид праћења и примењује се најчешће, јер се и објекти који су праћени, најчешће тако крећу. Код праћења пешице, оперативац који прати иде на извесном одстојању за објектом. Објекат би требало да му је стално у видокругу, да би могао да уочи и фиксира његов однос према околини у којој се креће, његове поступке, контакте, интересовање итд. Пажња мора да буде нарочито појачана у моментима који омогућавају објекту да се изгуби, или када настоји да неопажено врши неку радњу или поступак, који може да буде од интереса за оперативце који прате.

Методe тајног праћења условљене су: циљем који се жели постићи (утврђивање веза, скровишта, хватање учиниоца на делу, утврђивање оперативно занимљивих детаља итд.), специфичностима објекта (било да се ради о лицу или згради), да ли се тајно праћење врши дану или ноћу, у центру града или на периферији и сл. Од значаја је и бројност оперативаца, њихово искуство и средства којима се користе у раду. Приликом праћења објекта који се креће пешицама, могу да се користе и превозним средствима, нарочито у ситуацијама када се објекат служи јавним превозом.

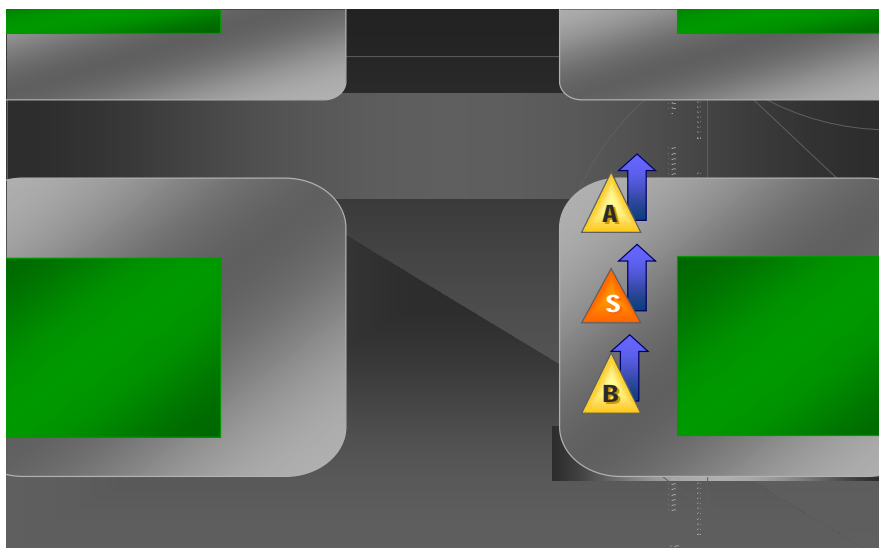
На самом почетку тајног праћења корисно је да се оперативци краће време задрже што је могуће ближе објекту како би га добро осмотрили и запамтили му лик, висину, држање, начин хода и сл, а затим да заузму потребно одстојање.

³ Кривокапић, В.: *Криминалистичка тактика I*, Полицијска академија, Београд, 2000, стр. 376–388.

2.2. Поредак и врсте праћења пешаке

Разликује се више поредака и врста праћења пешаке. Најчешћи облици су ланчани поредак, паралелни поредак, систем паралелних улица, унакрсни поредак, поредак пресретања и пресецања, праћење по релеју, праћење у прометној улици, праћење у непрометној улици, праћење по парковима и шумама.

Ланчани поредак праћења је праћење кад два или више оперативаца следе објекат на извесном, међусобно видљивом, одстојању, обично 3–5 m један од другог, тако да сви заједно са објектом чине ланац (објекат – први оперативац – други оперативац – трећи оперативац итд.), чије кретање зависи у првом реду од самог објекта. Оперативци често мењају места у разним комбинацијама, на пример трећи постаје други, први трећи, а други први. Уколико је објекат обзрив и открије првог оперативца, онда се он повлачи на крај колоне и поново прати само у изузетним ситуацијама, а може бити искоришћен и за праћење и установљавање веза.

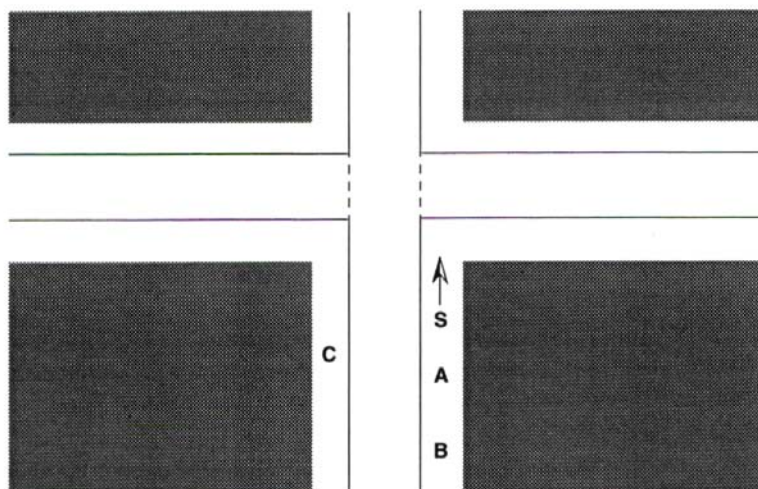
Слика 1 – Праћење применом ланчаног поретка када је објекат у средини

У неким случајевима оперативац може да прође испред објекта (слика бр. 1). То се најчешће примењује на прометним раскрсницама или када се зна правац кретања објекта. Оперативци међусобну везу одржавају радио уређајима. Предност овог поретка је у томе што су оперативци стално за објектом и што лако могу одржавати комуникацију један са другим. Зато се овај поредак често примењује у пракси.

Овај поредак се нужно примењује код праћења у прометној улици, са једним тротоаром, кад пролазници чине веома добар заклон. Недостатак овог поретка је у томе што се праћење лако може открити, уколико се не комбинује са другим начинима праћења.

П а р а л е л н и   п о р е д а к праћења назива се праћење у ком оперативци иду паралелно са објектом, са супротне стране улице. У градовима се примењује у прометној улици, на 5 до 20 m раздаљине. Оперативци се крећу по ивици тротоара, да им пролазници не би заклањали видик. По истој страни улице препоручује се праћење само ако би видик био заклоњен стално или на дуге (поворке, мимоилажење, закрчен саобраћај итд). Предност овог поретка је у томе што објекат не може да запази оперативце непосредно за њим, ма колико се окретао, уколико скреће у улицу, одмах се види шта у њој ради, уколико се нагло враћа, избећи ће сусрет са њим итд. Овај поредак је најпогоднији за праћења на брисаном простору (рурални предели, на пољу, шуми итд.).

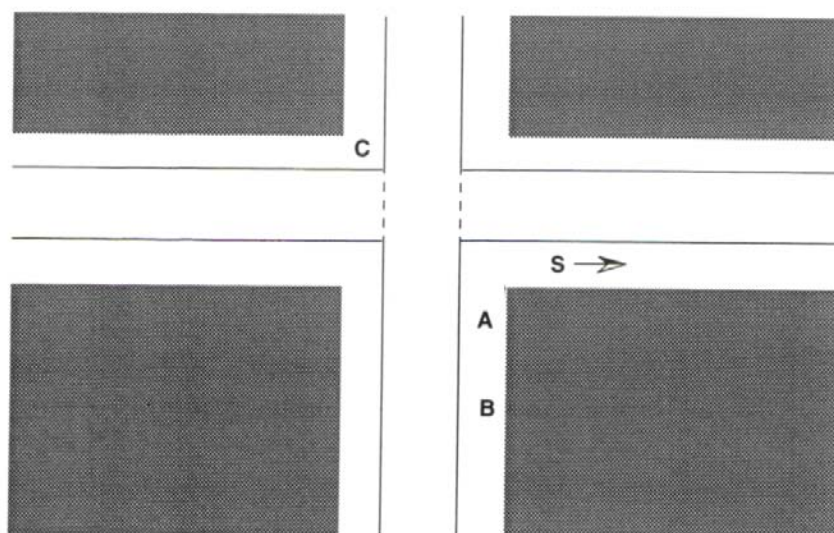
М о д и ф и к о в а н и   л а н ч а н и поредак састоји се у додавању једног или двојице оперативца, оперативцима који прате ланчано, да прате са суседног тротоара. Ово је уствари комбинација ланчаног и паралелног поретка и у раду наших организационих јединица, које се баве тајним праћењем, је највише експлоатисан метод. У пракси је познат као АБЦ систем тајног праћења. А (најближи - оперативац који је задужен за скупљање оперативних података и за одржавање везе са осталим оперативцима), Б (оперативац који пружа подршку оперативцу на позицији А) и Ц (оперативац који у исто време контролише објекат и оперативце на позицијама А и Б) су кључни чланови пешачког тима. У пешачком праћењу, флексибилност је кључна реч и оперативци би требало да избегавају стриктно придржавање АБЦ система када то налаже конкретна ситуација. Унутар АБЦ система, Ц представља контролу и у већини случајева то јесте тако, ипак, визуални контакт може да се препусти у сваком тренутку А или Б. Идеално, Ц ће да контролише ситуацију из позиције која омогућава панорамски видик. Оперативац на А позицији ће бити, нормално, иза објекта и биће му доступно брзо прикупљање оперативних података. Уобичајено би било очекивати да оперативац Ц може да види оперативца А, тако да на време може да да инструкције, осталим оперативцима који су на терену, о томе ко има визуелни контакт, да ли је потребно да се замени А, да ли су прикупљени оперативни подаци итд. Оперативац на Б позицији ће бити иза А, уз могућност да преузме обавезе оперативца А, када се то буде захтевало. Оперативац на Ц позицији ће да узме место са највише предности када је у питању прегледност (често преко пута објекта, са друге стране улице) и испред оперативца А, али иза објектовог видног поља (слика 2).

Слика 2 – АБЦ поредак

На прилазу одређеном скретању, оперативац Ц би требало да пожури да дође до најбоље тачке, како би помогао екипи да се претерано не експонира. Избор ове тачке као и брзина којом ће се овај маневар извести имаће позитивног ефекта за читав тим јер ће смањити ризик сумње и експонирања.

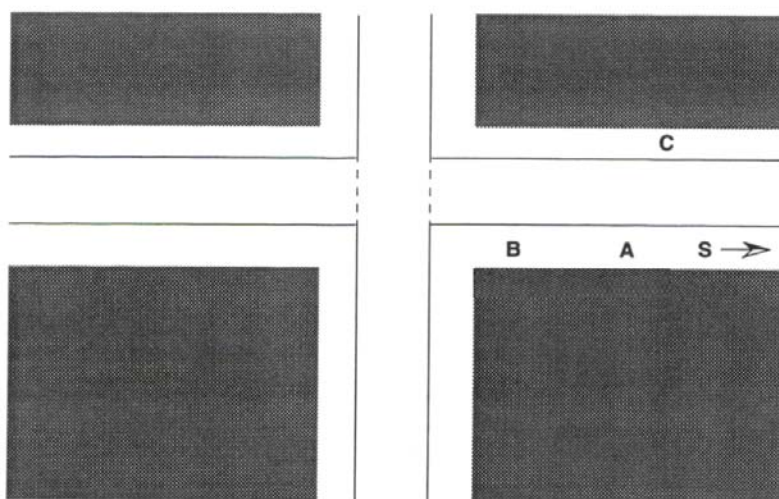
У ситуацији на слици бр. 3 оперативац Ц је изабрао угао директно насупротив објекту, и тако је у могућности да покрије сваки могући правац којим би објекат кренуо.

Слика 3 – АБЦ поредак

Важно је да када се укаже прилика, а објекат нестане са видног поља оперативца А, да се оперативцу А и Б јави када да изађу иза ћошка зграде и наставе са даљом контролом објекта. Ову потврду требало би да да оперативац Ц, тако да остали не би продужили иза ћошка и сударили се са објектом који је стао. Оперативци би требало да искористе могућности и да ротирају позиције у АБЦ систему, како би продужили трајања тајног праћења са истим људством. Раздаљине и позиције ће се ротирати, у зависности од објектових акција, топографских чинилаца, улица, опасности и циљева. Овде је у питању блиски тимски рад тако да ниједан појединац не дође у ситуацију да се експонира пред објектом. Блиска контрола објекта увек је на оперативцу који се налази на А позицији. Управо у овом тренутку, оперативци су искористили прилику и ротирали се, након што су елиминисали све опасности (слика 4).

Слика 4 – АБЦ поредак

Систем паралелних улица. Овај поредак је исти као и паралелни, с тим што се не иде паралелним тротоаром, већ паралелним улицама. Док један или два оперативца иду за објектом, најчешће један оперативац иде паралелном улицом. Ако објекат скрене у споредну улицу, биће тамо прихваћен од стране оперативца који је ишао паралелном улицом. Не би требало посебно наглашавати да паралелни систем прелази у ланчани и обрнуто. Систем паралелних улица најчешће се користи код праћења аутомобилом и код праћења лица која су обазрива (стално се окрећу, застајкују, убрзавају итд.), или се крећу непрометним улицама и ноћу.

У н а к р с н и п о р е д а к. Овај поредак састоји се у томе што се оперативци налазе са свих страна објекта праћења (испред, позади и са стране) и у његовој непосредној близини. Примењује се када објекат застајкује, стоји или се полако креће у гужвама, на трговима, јавним скуповима, отвореним приредбама итд. Предност овог поретка је у томе што се има сталан увид над објектом, а недостатак му је у разбацаности оперативаца и отежане могућности споразумевања и координације.

П о р е д а к п р е с е ц а њ а и п р е с р е т а њ а. Овај поредак састоји се у томе што оперативци непрекидно круже око објекта. Не следе га у буквалном смислу речи, него се крећу околним улицама, „секу“, сустижу и сусрећу. Праћење у оваквом поретку је физички најнапорније, с најмањом контролом, тешким координирањем, али и прилично сигурно од откривања праћења. У пракси се показао као добар, али напоран и компликован начин рада.

П р а ћ е њ е п о р е л е ј у. Овакав начин праћења употребљив је само у извесним ситуацијама, ако се зна када ће, куда и којим путем објекат ићи, а то је веома ретко. У том случају, на правцу кретања објекта могу се поставити оперативци који га неће следити, већ ће само преко радио везе један другоме јављати о наиласку објекта. Праћење по релеју захтева велики број људи и зато се ретко примењује. Слично овом начину је и праћење по секторима. Објекат прати једна екипа оперативаца која се повлачи чим наиђе на другу екипу, која преузима даље праћење итд.

П р а ћ е њ е н а п р о м е т н о ј у л и ц и. Ако објекат иде прометном улицом, где има много пролазника, онда му се оперативци морају приближити (налазе му се иза леђа на одређеном одстојању или са стране). Разликује се праћење на прометној улици са два и са једним тротоаром. Код праћења на прометној улици са два тротоара оперативци следе објекат по другој страни улице, на 5 до 20 m раздаљине. Иду по ивици тротоара да им пролазници не би заклонили објекат. По истој страни улице препоручује се праћење само ако би видик био заклоњен трајно или на дуже (поворке, мимоилажења, закрчен саобраћај итд.). Праћење на прометној улици са једног тротоара, врши се у непосредној близини објекта, нешто по страни, на удаљености од 5 до 10 m, при чему гужва може представљати најбољи заклон. Ако објекат улази у гужву на неком тргу, онда се оперативци постављају са свих страна, у непосредној близини објекта.

П р а ћ е њ е н а н е п р о м е т н о ј у л и ц и. Ако се објекат креће непрометним улицама, нарочито осветљеним улицама ноћу, онда растојање између објекта и оперативаца мора бити знатно веће (100 - 150 m). Ако је објекат обазрив и стално се окреће и осматра, онда оперативци морају да иду паралелним улицама, да га сустижу на раскрсницама, да се налазе са свих страна око њега, да га имају на оку, али тада на знатно већем растојању. У таквим ситуацијама треба да користе разне заклоне у току праћења (зграде, киосци, дрвореди).

Праћење по парковима и шумама. Овде је потребно одржавање већег одстојања. Требало би ићи по путељку који ментално не користи објекат. У парку или шуми свако добро одмери пролазника, због чега је за оперативца важно да се не сретне са објектом. Ако неким незгодним стицајем околности ипак дође до нежељеног сусрета, оперативац не сме да фиксира објекат. Таква пракса била би исто толико штетна као и упадљиво гледање на страну (сакривање лица). Када оперативац у празном парку или шуми сретне човека, психолошки је потпуно природно да га погледа, наравно овлаш, равнодушним погледом и одмах настави да гледа даље у свом правцу. Не сме се никада при тајном праћењу посматрати правим погледом. Окретање после сусрета представља почетничку грешку. Праћење ове врсте корисно је вршити под маском љубавног пара.

Слика 4 – Карактеристике возила требало би да буду такве, да омогућавају лако сисањање у саобраћајну гужву

2.3. Праћење возилима

Ова врста праћења примењује се над објектом који се вози аутомобилом, аутобусом, трамвајем, тролејбусом, железницом и сл. Путнички аутомобил се, као средство за тајно праћење, користи у свим случајевима када се прати објекат који поседује моторно возило и као подршка пешачком праћењу. Аутомобили пружају одличну помоћ оперативцима који се крећу пешице, јер у њима може да се обави прерушавање, одмарање и сл. Требало би да се нагласи и то да се, чим објекат напусти возило, наставља праћење пешице од стране оперативаца који су то радили до објектовог уласка у возило. Праћење аутомобилом је много теже и сложеније од праћења пешице, јер захтева велику сналажљивост

и координацију возила која учествују у праћењу. Могућности откривања тајног праћења далеко су веће. Аутомобил не може да се окрене брзо и на сваком месту, не може да се закљони ни стане на сваком месту због саобраћајних прописа. Аутомобилски саобраћај у мањим местима није густ, што повећава могућност откривања праћења, нарочито уз брзу вожњу и маневрисање колима, лако се уоче марка, тип, регистарска ознака и боја кола која учествују у праћењу. Због тога кола (боја и регистарске ознаке) морају да се комбинују за сваку нову акцију. С обзиром на сложеност праћења колима, захтева се посебна стручност и опремљеност оперативаца. Оперативци морају да буду веома вешти и оспособљени за овај начин праћења. С обзиром на услове рада и веће могућности откривања, овде су потребни одређени квалитети оперативаца, нарочито способност брзог реаговања – рефлекс. Ако се оперативац збунује у критичном тренутку и не зна куда да крене и шта да уради (праћена кола су нагло стала или су скренула у другу улицу), лако ће се дезоријентисати, а објекат ће побећи. Ово ће се нарочито догодити, ако у праћењу користимо једно возило. С тога се користе најмање три возила, а пожељно је да их буде и више. Ако се праћење врши са више аутомобила, у сваком возилу поред возача мора да буде један или два оперативца-пешака. При праћењу аутомобилом, увек би требало имати у резерви један број оперативаца, како би се на време интервенирало у случају потребе да се неки од оперативаца или возила замене. Неопходно је да је сваки оперативац – возач прошао обуку за тајно праћење пешаке.

Возила предвиђена за тајно праћење, би требало да су одговарајућег квалитета, мотора високе стартности и снаге, не би смела да буду упадљиве марке, модела и облика, возила такође не смеју да буду упадљиве боје (пожељно је да су то возила црне, сиве или теget боје), без неких специфичних ознака. Разумљиво да би увек требало да имају довољну резерву горива, гума и других делова. У свим случајевима тајног праћења, потребно је да сва возила имају радио везу. Сматра се да у савременим условима, а с обзиром на специфичност овог праћења, без одговарајућих средстава везе обично није могуће успешно праћење, нарочито у акцијама, када оперативци користе више кола, када се врши праћење координирано са другим организационим јединицама МУП-а и сл.

Успешно праћење захтева и одређену тактику оперативаца. Поступци оперативаца, у сваком конкретном случају, зависе од карактеристика објекта и конкретне ситуације на терену. Да би могле да се изврше одговарајуће припреме, потребно је још приликом организовања праћења имати приближне податке каквим возилом објекат управља (стари, нови), какву брзину развија, евентуално у ком се правцу и ради каквог циља креће. Оперативци, како при самом прихвату тако и током праћења објекта, би требало да остану неопажени. С друге стране, контрола над објектом мора да буде обезбеђена. Уко-

лико постоји и најмања индиција да је објекат нешто посумњао, целокупно праћење мора бити обустављено.

При праћењу возилом у граду, препоручљиво је да се објекат држи на кратком одстојању, обично на раздаљини једног блока кућа (због саобраћајних прописа, сигнализације). Ако се прати паралелним улицама, требало би да буде увек у истој висини, како би могао да се пресретне или сачека објекат, уколико скрене у неку од попречних улица.

Распоред возила зависи од величине места и распореда улица, густине саобраћаја итд. Изван града, на отвореним путевима, заузима се веће одстојање од објекта. Препоручљиво је да се, с времена на време, пропусти неколико других возила – маски, како се пратиоци не би налазили непосредно иза објекта. Правило је да на отвореном терену би требало пратити са више возила, јер је једно возило лако уочити и побећи му. Ако оперативци знају правац кретања објекта, онда могу проћи и испред њега, држећи га у видокругу, помоћу ретровизора. Ако објекат застане и окрене возило или се искључи са главног пута, онда прво возило које је било иза њега, би требало да продужи, а истовремено да јави другим возилима, како би на време стала и окренула се.

Оперативци возилима би требало да следе објекат истом брзином и на истом растојању, међутим, једно од главних правила у тајном праћењу возилима, је да се води рачуна да оперативац не дође у ситуацију принудног претицања. Сигурна и неупадљива возња један је од услова за успешно праћење возилима.

Координација возила са оперативним центром путем радио-станице је важан услов за успешно праћење. Тим путем може да се коригује распоред око објекта, да се на време сигнализира правац кретања, застајкивање, скретање и други поступци објекта, како би остала возила заузела најбољи положај, брзо реаговала и пресреле објекат. При коришћењу радио-станица би требало увек бити дисциплинован. Разговор мора да буде што краћи и прецизнији (нарочито када се говори о одређеном објекту и уопште именима) обавезно на заштићеној фреквенцији. Неопходно је повести рачуна да се возила из следеће смене не постављају на исто место где су била возила из претходне смене, јер то може да буде уочљиво за околину.

Пошто објекти користе возила у разне сврхе (за пребацивање на неко место, извиђање, контакте у колима, контра праћење и др.), они се служе разним триковима да би оперативце открили или им побегли. Маневри који се користе, често су врло ефикасни, с обзиром на релативно лаку могућност да се праћење возилима открије.

Најчешћи маневри, које користе објекти су:

- возња возила једносмерном улицом у контра смеру,
- повремено нагло убрзавање и успоравање,
- полукружно окретање возила на улици или на трговима, некада и више пута и осматрање у циљу откривања возила које га прате,

- случајеви када објекат вози главном улицом и изненада скрене у споредну улицу и стане,
- случајеви када се објекат одвезе у „слепу“ улицу где сачекује намамљене оперативце,
- бесциљна возња улицама ради евентуалне дезоријентације оперативца, а затим долазак на планирано место,
- комбинована возња (штафетни систем) са више возила, при чему се објекти пребацују из једног возила у друга,
- глуми се квар и застаје на сред улице, при чему се осматрају кола која пролазе,
- возња увече по пустим улицама на периферији,
- такође и возња ноћу, по мрачним улицама без упаљених фарова,
- застајкивање на врху неког узвишења, на кривини или раскршћу и осматрање возила која наилазе.

При оваквом маневрисању, успешно праћење може да се спроведе само са више возила. Коришћење више возила у тим случајевима омогућава бољи распоред и више комбинација.

3. Идентификовање везе

У току праћења оперативци уочавају да објекат контактира са низом лица или да лица долазе у зграде које су под надзором јединица за тајно праћење. Уколико су таква лица непозната, што је веома често случај, потребно је да се утврди њихов идентитет и прикупи о њима што више оперативних података. Ради установљавања идентитета веза објекта, неопходно је да оперативци установе оперативне податке, који ће да послуже за идентификовање везе, пожељно је да се утврди лични опис, где веза станује, где ради итд.

Подаци о личном опису, месту становања и радном месту за везу која је контактирала са објектом прибављају се самим праћењем, а прате се само непознати контакти, односно везе за које се претпоставља да су сумњивог карактера, а јављају се први пут током обраде. Ову процену доноси сваки оперативац на основу личног запажања детаља који говоре о објекту и његовој вези. Од значаја за процену је нарочито начин контактирања. Утврђује се природност контакта (да ли је случајан или уговорен), расположење лица при контакту (обзривост и нервоза), маневри у циљу откривања праћења и сл. Процењује се и место и дужина трајања састанка, садржај разговора, ако може да се чује, понашање непосредно по састанку и сл. Требало би обратити пажњу да ли је објекат нешто дао или примио (писмо, пакетић, цедуљице, новац), и на који начин (видљиво – прикривено). На основу свих ових елемената донеће се одлука и пратиће се само оне везе које су по било чему занимљиве.

При праћењу веза, важе сви принципи и методе као и при праћењу објеката уопште (пешице, возилима и др.). Једина специфичност код праћења везе је то што му обично не претходи никаква припрема, јер се не зна где и када ће се веза појавити, тако да се упознавање и прихват везе врше истовремено.

4. Документовање и извештавање

Слика 6 – Документовање фото-камером је један од најчешћих видова документовања

4.1. Документовање

Оперативци су дужни да током праћења обаве фото и видео документовање и да заинтересованим оперативним радницима подносе писане извештаје, свакодневно или на крају целокупне акције тајног праћења. Документовање је неопходно да би се илустровале појаве и догађаји који се запажају при тајном праћењу, поготово када је праћење предузето ради документовања делатности извесних објеката, на чију се криминалну активност сумња и требало би је потврдити. Извештај о састанку објекта са неким лицем може да се пориче, али видео снимак или фотографија, не може.⁴

4.2. Видео и фото документовање

Квалитетно направљени снимци су реалан показатељ одређеног момента (о састанку два лица, о уласку у одређену зграду, боравку на одређеном месту при извршењу кривичног дела итд.). Кад год дозво-

⁴ Кривокапић, В., Кретић, О.: *Криминалистичка тактика II*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 355–366.

љава ситуација, обавља се снимање онога што може бити од значаја за илустровање криминалне активности објекта и његових веза. Оперативац који обавља снимање, морао би да буде обучен за рад са фото и видео опремом, смирен и концентрисан. Исувише емотивни људи не могу адекватно да се ангажују у оваквим ситуацијама (дрхте им руке, очигледно су збуњени, упадљиво се постављају испред објекта итд.). Њихови снимци неће бити добри или ће, што је још опасније, њихов рад да буде деконспиран.

Да снимање не би било упадљиво, очигледно је да се оперативци не могу служити видео и фото – камерама уобичајеног изгледа. Тајне камере би требало да имају спољни изглед предмета свакодневне употребе, на који нико не обраћа пажњу, требало би их адаптирати и прилагодити предметима којима се људи служе и обично их носе у рукама (ташне, торбице, кутије за ципеле или пакети, капути или мантили, паклица цигарета, штапови, часовници итд.). У овоме би, свакако, требало имати меру. Не би требало да се користе увек исти облици, на пример, ташне, него стално тражити и примењивати боља решења. Разуме се да ће се при снимању објекта из осматрачнице, која је обично удаљенија, користити уобичајена средства (телеобјектив). У том случају, фото-камера мора да буде учвршћен на сталак и фиксирана – усмерена у правцу одакле ће се у моменту изласка објекта, брзо извршити снимање. Које ће камере и када да се употребе, зависи од задатка тајног праћења, од броја и врсте камера, од услова где се ради (периферија, центар, неки јавни скуп, приредба, затворена просторија и сл), од броја оперативаца који учествују у праћењу и др. Видео камера може да сними читав низ активности, па самим тим и да пружи сликовиту репродукцију важних чињеница и момената (долазак објекта на састанак, сам састанак, примопредају предмета и низ других детаља). Важно је да се сниме они моменти који ће да дају слику стварне делатности објекта и њихових веза. При томе би требало настојати да се снимком обухвате и детаљи у позадини, да би могло да се установи место на ком је предузета одређена активност (број куће, натпис крај улаза итд.). Уколико неко улази у склониште, снимак тог момента је драгоцен докуменат за даљи поступак. Важно је да на снимку могу да се препознају снимљена лица, јер ће само у том случају да буде од користи.

4.3. Извештавање

По извршеном задатку, оперативци који су радили на тајном праћењу, подносе исцрпан писани извештај заинтересованом оперативном раднику тј. организационој јединици у којој он ради. Извештај би требало да пружи слику о процесу рада, као и о резултатима до којих се дошло. Извештај је оперативни документ и служи у оперативне

сврхе. С обзиром на чињеницу да се на основу података у извештају доносе оперативне одлуке, мора да му се поклони посебна пажња. Увод извештаја морао би да садржи заглавље организационе јединице која је извршила меру тајног праћења, списак радника који су учествовали у акцији, временски период у коме је акција извршена и на крају, сваки извештај мора да буде потписан од стране радника који га је сачинио. Главни део извештаја би требало да обухвати низ података који се односе на објекат и његове активности. Из њега би требало да се види где се све објекат налазио у времену за који се пише извештај, шта је контролом постигнуто, односно утврђено. Морао би да садржи све оно што је уочено у току праћења, на пример, како и где је извршен прихват, кретање објекта од изласка из куће до повратка, временско трајање задржавања на локацијама, контакт са везама, затим начин контактирања и друге околности. У извештају се обавезно наводи да ли су објекат или његова веза снимани. Уколико веза није идентификована, требало би дати што више елемената, који ће допринети бржем и сигурнијем утврђивању идентитета везе. Поред основних података, уносе се и други подаци до којих се може доћи (на пример, раније и садашње држање) чиме се уноси више светла и у карактер везе и доприноси даљим одлукама.

Поред извештаја који се подноси након извршеног задатка или периодично, практикује се и подношење дневних извештаја, па чак и више извештаја у току дана. Ово се нарочито примењује у случајевима када је потребно хитно извештавање, на пример, кад се под праћењем налази објекат које се спрема на бекство, на извршење кривичног дела итд. У оваквим случајевима, може да се прибегне и телефонском извештавању, којим путем се често добијају и инструкције за рад. Међутим, и у овим случајевима је потребно да се касније подносе писани извештај.

За форму извештаја важе уобичајена начела: објективност, јасност, исцрпност и читкост. Оперативци у извештај уносе чињенице онакве какве су их они запазили, уколико уносе и своје оцене и мишљење, морају изричито да нагласе да су то њихова гледишта и одвоје их од чињеница. Оно што је запажено, мора да буде написано тако да не може да се схвати двосмислено и да не може доћи до забуне. Мора се јасно разликовати шта су чињенице, шта претпоставке, а шта су закључци. Ако се у извештај уносе претпоставке у које оперативци нису сигурни, онда би то требало назначити, како би се примиле са резервом и у даљем раду проверавале.

Сви оперативци, који су учествовали у праћењу истог објекта, пишу један заједнички извештај. Извештај се пише одмах, по истеку смене или по извршеном задатку, и то још истог дана док је памћење свеже. Уколико има разлике међу оперативцима у запажању чињеница и различитих оцена, они би требало то јасно да наведу у извештају. Ове разлике могу доћи услед различите способности запажања, услед

осматрања са више страна, различитих одстојања од објекта и сл. Таквих разлика се не би требало бојати и зато у извештају би требало да се избегава да се гледишта по сваку цену уједначе.

5. Закључак

Као што може да се закључи из претходног текста, оперативна тактичка мера и радња тајно праћење, наизглед крајње једноставна, у суштини то није. До пар година уназад имала је префикс „општа” што је углавном, и одговарало тадашњим условима рада и проблематици послова криминалистичке полиције. Као општа оперативна-тактичка мера и радња тајно праћење је примењивано од стране криминалистичко-оперативних радника на начин који су они сами сматрали као најбољи у конкретној ситуацији, а на основу њиховог претходно стеченог знања и практичних искустава из сличних ситуација. Специјализоване организационе јединице МУП-а које су се бавиле овом врстом оперативно-криминалистичке активности, су углавном радиле у тајности, тако да ни већина оперативаца није знала за постојање и делокруг рада тих служби, па самим тим нису могли ни да их адекватно ангажују. Временом, како се криминална активност мењала, прилагођавала мерама репресије, јавила се потреба за адекватнијим законским решењима која ће моћи да се супротставе новонасталим проблемима. Ступањем на снагу новог *Законика о кривичном процесу*, у многоме је измењен начин рада криминалистичке полиције у фази преткривичног поступка и истрази. Значај тајног праћења у новонасталој ситуацији је од непроцењиве вредности.

Тактике које се користе у тајном праћењу варирају од ситуације до ситуације и временом се модификују и прилагођавају, сходно условима које одређује пракса. Фазе неопходне за извршавање ове радње: припрема, примена метода тајног праћења, документовање и извештавање, у многоме одређују квалитет оперативних података који се на овај начин прикупљају. Тајно праћење, као оперативна тактичка мера и радња, је временом еволуирала од „опште“ коју је на терену спроводио готово сваки оперативац по сопственом нахођењу до веома сложене и захтевне, која, да би се спровела, захтева ангажовање специјализованих јединица, који се у свом раду користе софистицираним тактикама и средствима. Модификовање представља крајњи продукт настао под утицајима и захтевима које је одређивала пракса и законодавац.

Настанак нових специјализованих организационих јединица Министарства унутрашњих послова (Служба специјалних истражних метода, ОКП Ниш, Краљево и Нови Сад) које као основну методу у раду користе тајно праћење, представља јасан показатељ потреба које на-

меће пракса. Тактика која се користи у раду временом мењана и прилагођавана и даље остаје као основни начин рада специјализованих служби. Напретком науке, софистицирана техничка средства (пајлери, ГПС и сл.) налазе своју примену и у тајном праћењу, чинећи ову оперативну тактичку меру и радњу ефикаснијом и умногоме олакшавају рад оперативаца на терену.

Литература:

1. Бошковић, М.: *Криминалистичка методика I*, Полицијска академија, Београд, 1998.
2. Федерални Истражни Биро, Министарства правде САД, *Курс најредне технике праћења – приручник*, Washington D.C. 2005.
3. Кривокапић, В., Крстић, О.: *Криминалистичка тактика II*, Полицијска академија, Београд, 1999.
4. Кривокапић, В.: *Криминалистичка тактика I*, Полицијска академија, Београд, 2000.
5. Кривокапић, В., Жарковић, М., Симоновић, Б.: *Криминалистичка тактика*, ВШУП, Београд 2003.
6. Маринковић, Д.: *Криминалистичка стратегија сузбијања организованог криминалиитета - Основни конститутивни елементи*, Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета I – Зборник радова, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2006.
7. Милошевић, М., Матић, Г.: *Нормирање специјалних истражних метода у демократском друштву – Ефекти и последице*, Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета II – зборник радова, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
8. Training and development centre Bishopgarth, Technical surveillance course, Bishopgarth, 2002.
9. West Yorkshire police, Surveillance notes for guidance, London, 2000.

Интернет:

1. <http://www.homeoffice.gov.uk/security/surveillance/>
2. <http://www.intelsecurity.co.uk/>
3. <http://www.fbi.gov/publications/leb/2004/may2004/may04leb.htm>
4. <http://www.blackwaterusa.com/btw2004/articles/0628detect.html>
5. http://findarticles.com/p/articles/mi_m2194/is_5_73/ai_n6232005
6. <http://www.eyespy.com/>
7. http://www.fas.org/irp/world/para/manualpart1_4.pdf
8. <http://www.intelnetwork.org/members/2003DefiningMoments.htm>
9. <http://www.apsu.edu/oconnort/3220/3220lect02c.htm>
10. <http://exitthematrix.dod.net/books/SpyCounterspy/fs017.html>
11. http://www.totse.com/en/politics/federal_bureau_of_investigation/166421.html
12. <http://www.ncmilitia.org/spycounterspy/fs024.html>
13. <http://www.stangrist.com/surveillance.htm>
14. <http://www.abcinvestigators.com/Surveillance.htm>

Abstract: *Tactics that are in use in surveillance operations were adopted and modified through diversity of situations and conditions defined by practice. The phases that we necessarily have to follow in accomplishing this activity in a proper way are: preparation, appliance of surveillance methods, documenting and reporting, are mostly responsible for quality of the intelligence gathered this way. Surveillance as police tactics is evolving through time from common and simple act performed by almost every police officer to very complex one, efficient only if it is performed by special teams provided with knowledge, sophisticated tactics and means.*

Key words: *subject, connection, foot surveillance, vehicle surveillance, documenting.*

кривице. И у најразвијенијим европским земљама, оно је укинато тек у IX веку. Поред тога, наношење бола и понижавања, били су кривичне санкције или њихов саставни део. На пример, смртна казна се извршавала тако да осуђеник издахне у најтежим патњама, а имајући у виду да су смакнута била јавна, веровало се да се тако појачава њихово застрашујуће дејство. Наравно, оваквом поступању били су, и остали, нарочито привржени тоталитарни и диктаторски режими. На тај начин су желели да што више обесхрабре своје противнике и све људе, који држе до своје слободe и достојанства. Некадашње справе за мучење, сведочанство су наопаке стране људске инвентивности. Њима се данас придружују методи, које је омогућио напредак науке и технике у виду електричних справа или психофарматика.

Борба против мучења захтева од свих државних органа да се маше и за штит и за мач закона. Штит који би требало да обезбеде, подразумева поштовање националних и међународних механизма заштите, како би се они који се нађу у рукама органа реда заштитили од тога да буду подвргнути мучењу или каквим другим забрањеним поступањима. Мач којим би требало да замахну, подразумева да носиоце таквог понашања, позову на одговорност због кршења закона.

Мучење је апсолутно забрањено на основу међународног права и ни у каквим околностима не може да буде оправдано. Организација Уједињених Нација је осудила мучење као противно сврси своје *Повеље* и као кршење људских права и основних слобода, прокламованих *Универзалном декларацијом о људским правима*. У већини правних система у свету мучење је забрањено. Чак и тамо, где домаћи закон не идентификује мучење као посебно кривично дело, обично постоје други закони на основу којих се починиоци могу позвати на одговорност. Мучење и други облици нечовечног или понижавајућег поступања могу да се догоде, практично на сваком месту. Спречавање мучења и других облика нехуманих поступања превасходно је акт политичке и професионалне воље, а одговорност за борбу против мучења имају сви носиоци власти у друштву. Представницима државе је строго забрањено да врше, подстичу, толеришу или прикривају мучење и друге видове суровог, нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања било ког лица. Наредба надређеног лица или органа јавне власти не може да послужи као оправдање за мучење. Од држава се такође тражи да обезбеде да се сви акти мучења третирају као кривично дело, да се таква дела гоне и истраже по службеној дужности, као и да се починиоци позову на одговорност. Апсолутна забрана мучења и злостављања људи, посебно је наглашена чињеницом да је њен статус у законима који се односе на људска права, такав да се од ње ни у ком случају не може одступити. Не постоје никакве околности у којима би државе могле да се оглуше о ту обавезу или да је огрениче, чак ни у време рата или у другим ванредним ситуацијама

које угрожавају живот нације и које могу да оправдају суспензију или ограничења неких других права.

Са историјом ропства, инквизиције, колонијализма, фашизма и комунизма, Европа, на жалост, има пребогат репертоар ауторитарног и нехуманог понашања. Постоји значајан број пресуда Европског суда за људска права које потврђују истинитост ове тезе и то не само у погледу земаља које се сматрају „новим демократијама“, већ и у земљама западне Европе за које је Европски суд за људска права утврдио да су прекршиле члан 3. *Европске конвенције о људским правима*, који изричито забрањује мучење и слична поступања.²

Који друштвени услови доводе до оваквих појава? Које су сличности и заједнички именитељи разних друштвених система и режима који су практиковали мучење? У првом реду, ради се о необразованости људи који су позвани да примењују закон. Изненађујуће велики број људи задужених за спровођење закона, те исте законе не познаје. Најчешће се ради о полицијским органима који прибегавају мучењу, како би извукли признања за кривична дела која се стављају на терет одређеним лицима лишеним слободе. На тај начин, ова лица су принуђена да признају извршење кривичних дела, често и оних која нису извршили. Органи за спровођење закона тако „откривају“ извршиоце кривичних дела, испуњавају своју друштвену улогу, и „штите“ друштво од преступника. Стопа откривеног криминалитета тако расте, али се ипак ради само о привиду ефикасне борбе против криминала. Овај начин „прикупљања доказа“ је без икакве сумње погрешан, и на дуге стазе ствара климу некажњивости извршилаца најтежих кривичних дела као што је мучење. Европски комитет за спречавање мучења је у многим приликама истакао да је „најбоља гаранција против злостављања да његова употреба буде недвосмислено одбачена од стране самих полицајаца“.

2. Међународно правни извори забране мучења

Забрана мучења је једна од најстаријих норми у корпусу људских права. Међународна заједница је развила стандарде за заштиту људи од мучења, који се примењују у свим правним системима света. Ти стандарди узимају у обзир разноврсност постојећих правних система и утврђују минималне гаранције које сваки систем мора да обезбеди.

² Rod, M., Evans, M.: *Protecting Prisoners: The Standards of the European Committee for the Prevention of Torture in Context*, Oxford University Press, Oxford, 1999, p. 85–102.

Тако Појкерт (Wolfgang Peukert) сматра да постоји значајна несразмера између броја утврђених, неприхватљивих поступања држава од стране Европског комитета и малог броја случајева у којима је Европски суд утврдио да се радило о повредама члана 3. *Европске конвенције о људским правима*.

Чак и ако земља није ратификовала одређени уговор о забрани мучења, она је у сваком случају дужна да ту забрану поштује на темељу међународнога права, с обзиром на фундаментални значај забране мучења.³

У многим земљама од судова се очекује да примењују уговоре које су њихове државе ратификовале или опште (односно обичајно) међународно право, или и једно и друго. Чак и у оним земљама где судови нису у обавези да непосредно примењују међународно право, препоручује се да правосудни органи не доводе државу у позицију да крши своје међународне обавезе, укључујући ту и забрану мучења. Разлог лежи у чињеници да се ниједна држава не може позвати на устав или домаће законе у намери да оправда кршење међународног права.

Стандарди за заштиту људи од мучења имају различити правни статус. Неки од њих садржани су у уговорима, који су правно обавезујући за све државе које су их потписале и ратификовале, или које су им приступиле.

Многе од детаљнијих мера заштите од мучења садржане су у ткз. „меким законским“ инструментима, као што су декларације, резолуције или скупови начела, или у извештајима међународних надзорних тела и институција. Мада нису директно обавезујући, ови стандарди су довољно убедљиви с обзиром на то да су се о њима договориле владе, односно да су усвојени у политичким телима као што је Генерална скупштина Уједињених Нација. Они понекад афирмишу начела која се већ сматрају законски обавезујућима, као начело општег или обичајног међународног права. Ти стандарди, такође, често само детаљније разрађују неопходне кораке које ваља предузети, како би се обезбедило основно право свих људи да буду заштићени од мучења.

Ради надзора над поштовањем тих стандарда и давања смерница о томе како стандарде ваља тумачити, формирано је неколико тела Уједињених Нација, на основу посебних конвенција, која по правилу, дају опште коментаре и препоруке разматрајући извештаје држава-потписница конвенција, као и закључне ставове о томе у којој мери одређена држава поштује релевантне конвенције. Нека оваква тела разматрају и представке лица, која тврде да су жртве тих повреда. На тај начин она могу дати стручно тумачење одредаба уговора и обавеза које из тих одредби проистичу за државе потписнице. Уједињене Нације су такође успоставиле извештајни број механизма, који нису у не-

³ Члан 38. *Статута Међународног суда правде*, садржи средства за утврђивање правила међународног права: међународне конвенције које успостављају правила, међународни обичаји, као доказ уобичајене праксе која је прихваћена као закон, општа правна начела која признају цивилизоване земље и судске одлуке и учење еминентних научника. Опште међународно право (обичајно међународно право), састоји се од норми које потичу из различитих комбинација наведених извора.

посредној вези са конвенцијама, како би размотриле конкретна питања од посебне важности за међународну заједницу или ситуацију у конкретним земљама. Те институције надзиру све државе, без обзира на то да ли су ратификовале одређену конвенцију и могу да укажу на њихово непоштовање.

3. Универзални међународни акти о забрани мучења

Забрана мучења садржана је у многобројним међународним актима о људским правима и хуманитарним питањима и тумачи се као начело општег међународног права. Такође се сматра да забрана мучења има специјални статус у општем међународном праву, те се третира као *jus cogens*, односно „императивна норма“ општег међународног права.⁴ Опште међународно право обавезује је за све државе чак и уколико нису ратификовале дати уговор. Правила *jus cogens* не могу да буду оспорена, ни укинута било каквим уговорним законом, нити којим другим правилом међународног права. Забрана мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, представља вредност која је прихваћена и инкорпорирана у међународно право, како на универзалном, тако и на регионалном плану. У циљу јачања механизма заштите лица лишених слободе, међународна заједница је после II светског рата, приступила изради разних међународних споразума.

Забрана мучења је предвиђена у члану 5. *Универзалне декларације о људским правима* (1948)⁵ и једном броју међународних и регионалних уговора о људским правима. Огромна већина држава ратификовала је уговоре који садрже одредбе којима се забрањује мучење и други облици злостављања људи. Међу првима је *Европска конвенција за заштити људских права и основних слобода* из 1950. године,⁶ која садржи исту одредбу о забрани мучења, као и *Универзална декларација о људским правима* из 1948. године. *Европска конвенција о људским правима (ECHR)* је прва забрану мучења поставила у ранг апсолутних

⁴ Комитет за људска права, Општи коментар 24 (52) о питањима у вези са резервама израженим приликом ратификације конвенције или опционих протокола или приступања конвенцији и протоколима или у вези са декларацијама садржаним у члану 41. Конвенције, УН Doc.CCPR/C/21/Rev. 1/Add.6 (1994), став 10. Видети такође, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, *Тужилац против Делалића и других*, Случај IT-96-21-T, пресуда од 16. новембра 1998. године, параграфи 452 и 454; *Тужилац против Фурунџије*, случај IT-95-17/1-T, пресуда од 10. децембра 1998. године, параграфи 139 и 143; *Тужилац против Кунарца и других*, случај IT-96-23-T & IT-96-23/I-T, параграф 466.

⁵ Усвојена 10. децембра 1948. године, ступила на снагу 1962, а СФРЈ је ратификовала 1964. године.

⁶ СРЈ је ратификовала дана 26.12.2003. године; члан 3.

права, оних права чије се поштовање мора да обезбеди и у време рата или других околности које угрожавају живот нације.⁷ *Конвенција о њеноциду* из 1948. године и *Женевске конвенције* из 1949. године са својим додатним протоколима, такође забрањују мучење. *Међународни пакт о грађанским и политичким правима* из 1966. године,⁸ понавља забрану мучења. Велики корак у овом смислу представља и *Декларација против мучења*,⁹ усвојена од стране Генералне скупштине УН 1975. године, *Америчка конвенција о људским правима* из 1978. године¹⁰ и *Афричка повеља о људским правима и правима народа* из 1981. године.¹¹

Најважније конвенције у области међународног права које забрањују мучење јесу:

– *Међуамеричка конвенција о сиречавању и кажњавању мучења*, усвојена на Генералној скупштини Организације Америчких Држава 1985. године;

– *Европска конвенција о сиречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или постојања*, усвојена 1987. године;¹²

– *Конвенција УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступања или кажњавања* (Конвенција против мучења) је усвојена консензусом у Генералној скупштини УН 1984. године, а ступила је на снагу 1987. године.¹³

На регионалном плану, забрану мучења предвиђају и: а) *Америчка конвенција о људским правима* и б) *Афричка повеља о људским правима и правима народа*. На европском нивоу, Европска конвенција о људским правима једина има субстантивну норму о забрани мучења инкорпорисану у обавезујући међународни уговор; њен члан 3. је много ширег обима него *Европска конвенција о сиречавању мучења и нечовечној или понижавајућој постојања или кажњавања*. Државе су, такође, подвргнуте ограничењима када је реч о таквом дерогирању права, које би могло да угрози појединце у том смислу да их подвргне опасности од мучења или злостављања – на пример, тако што допуштају дуготрајан притвор у коме притвореник нема могућност кому-

⁷ Члан 15. *Европске конвенције о људским правима*, члан 4. *Међународног пакта о грађанским и политичким правима* и члан 27. *Америчке конвенције о људским правима*. У овом контексту, Европски комитет истиче да је управо у ванредном стању забрана мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања посебно значајна.

⁸ СФРЈ је ратификовала дана 20. 1. 1970. године „Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, број 7/1971; МПГПП члан 7. и 10. (1)

⁹ „Мучење представља тежак и намеран вид суровог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања“.

¹⁰ АКЉП члан 5. (2)

¹¹ Афричка повеља (African Charter) члан 5.

¹² „Службени лист СФРЈ“ – Међународни уговори бр. 9/91.

¹³ Члан 1. *Конвенције ОУН-а о сиречавању мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступања или кажњавања*.

никације са спољним светом и тако што притворенику онемогућују брзо извођење пред судију.¹⁴

Ова забрана важи без обзира на околности или својства, као што је статус жртве или то да ли је он или она осумњичена за кривично дело, без обзира на врсту дела за које се сумња да га је жртва учинила.¹⁵ Представницима државе строго је забрањено да врше, подстичу или толеришу мучење и друге видове суровог, нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања било ког лица. Наредба надређеног лица или органа јавне власти не може послужити као оправдање за мучење.¹⁶

Од држава се такође тражи да обезбеде да се сви акти мучења третирају као кривично дело, да се таква дела гоне и истраже по службеној дужности, као и да се учиниоци позову на одговорност.¹⁷

Мучење и сви други облици нечовечног или понижавајућег поступања према било ком лицу које је у власти друге стране, такође су забрањени као ратни злочин на основу Међународног хуманитарног права.¹⁸ Забрана мучења у хуманитарном праву прецизно је назначена

¹⁴ Комитет за људска права, општи коментар број 29, ванредна стања (члан 4.) усвојен на заседању 24. јула 2001. године, параграф 16; *Аксој иројив Турске*, ЕСЉП, пресуда од 18. децембра 1996. године; *Брајан и Мекбрајд иројив Велике Британије*, ЕСЉП, пресуда од 26. маја 1993; *Бројан иројив Велике Британије*, ЕСЉП, пресуда од 29. новембра 1988. године; „*Habeas Corpus in Emergency Situations*“, саветодавно мишљење ОС-8/87 од 30. јануара 1987. године, годишњи извештај Међуамеричког суда, 1987. године; годишњи извештај Међуамеричког суда 1988, ОАС/Ser.1./V/III.19 doc. 13,1988. године.

¹⁵ Члан 2. *Конвенција УН иројив мучења и друјих свирејих, нечовечних или понижавајућих иосиујања или кажњавања*. Видети такође извештаје Комитета против тортуре *Мушамбо иројив Швајцарске* (13/1993) ГАОР, 49. заседање. Додатак број 44 (1994) *Кан иројив Канге* (15/1994), ГАОР, 50. заседање, додатак број 44 (1995), *Ирска иројив Велике Британије*, ЕСЉП, Series A 25, (1978); *Цахал иројив Велике Британије*, ЕСЉП, пресуда од 15. новембра 1996. године; *Томаси иројив Француске*, ЕСЉП, Series A, број 241-а (1993); *Селмоуни иројив Француске*, ЕСЉП, пресуда од 28. јула 1999. године.

¹⁶ Члан 2. *Конвенција УН иројив мучења и друјих свирејих, нечовечних или понижавајућих иосиујања или кажњавања*. Ово начело је унето и у Повељу трибунала у Нирнбергу и Токију 1946. године, а потом је потврђено на Генералној скупштини УН. Оно се такође може наћи у статутима међународних кривичних судова за Руанду и бившу Југославију, и уз неке мање модификације, у Статуту Међународног кривичног суда.

¹⁷ Чланови 4, 5, 7, 12. и 13. *Конвенције УН иројив мучења и друјих свирејих, нечовечних или понижавајућих иосиујања или казни*. Видети такође у Општем коментару 20, ставови 13. и 14. Комитета за људска права.

¹⁸ Ратни злочини обухватају „тешка кршења“ *Женевских конвенција из 1949. године*, учињени за време међународног оружаног сукоба против лица или имовине који су заштићени конвенцијама, и, као што је то потврдио Међународни кривични трибунал за бившу Југославију (ИСТУ), кршења заједничког члана 3. *Женевских конвенција (Тужилац иројив Тадића*, одлука о захтеву одбране изнетом током жалбеног поступка на пресуду да се оспори надлежност, случај број ИТ-94-I-AR72, 2. октобра 1995. године, параграф 134). Злочини против човечности су дела почињена у оквиру широког и систематског напада на цивилно становништво, без обзира да ли су учињени током оружаног сукоба.

у заједничком члану 3. и различитим одредбама све четири *Женевске конвенције*, укључујући и одредбе о тешким кршењима Хуманитарног права¹⁹ и у додатним протоколима из 1997. године.²⁰

У жижи интересовања налазе се мучење и забрањено поступање коме прибегавају органи задужени за одржавање јавног реда и мира, и уочава се значај пружања заштите од сличног поступања коме би могли прибећи приватне групе или појединци против лица које су практично под њиховом контролом. Државе су одговорне за заштиту права сваког лица у њиховој јурисдикцији и могу бити позване на одговорност због аката приватних лица, уколико их државе подржавају или толеришу или на неки други начин пропусти да пруже ефикасну законску заштиту од њих.²¹

Право појединца на заштиту од мучења или злостављања укључује и право да не буде враћен у земљу где постоји основана бојазан да би то лице могло да буде подвргнуто таквом поступању.²² Исто тако, он има право да не буде враћен тамо где постоји ризик да може бити жртва мучења, чак и у ситуацијама када му још увек није признат статус избеглице. Држава која одговара на захтев за екстрадицију мора да се увери да земља која тражи екстрадицију поштује међународне стандарде у вези са мучењем и злостављањем, пре него што тражено лице изручи.²³

Скуп принципа за заштиту свих притворених или затворених лица сматра да појам суровог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања требало би тумачити у „оквиру најшире могуће заштите против угрожавања, физичког или менталног, обухватајући и држање притвореника или затвореника у условима којима се лишавају, привремено или трајно, употребе природних чула, као што су вид или слух, или свести о простору и времену“.²⁴

Европски кодекс полицијске етике из 2001. године, изричито прописује да полиција неће ни под каквим околностима извршавати, подстицати или толерисати било какав акт мучења или нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања.²⁵ У оквиру Савета Европе, такође би требало поменути *Смернице о тероризму и људским правима*, које мире захтеве за оштром реакцијом друштва према тероризму

¹⁹ Члан 12. и 50. *Женевске конвенције I*; члан 12. и 51. *Женевске конвенције II*; члан 13, 14, 87. и 130. *Женевске конвенције III*; члан 27, 32. и 147. *Женевске конвенције IV*.

²⁰ Члан 75. *Додатног протокола 1* и члан 4. *Додатног протокола 2*.

²¹ Предмет *Velasquez Rodriguez*, пресуда од 29. јула 1988. године, Међуамерички суд, HR Series C, број 4; *НННН.L.R. v France*, СЈП, пресуда од 29. априла 1997. године; *Д. иројив Велике Британије*; ЕСЈП пресуда од 2. маја 1997. године.

²² Члан 13, ибид.

²³ Члан 16, ибид.

²⁴ Скуп принципа, фуснота уз Принцип 6.

²⁵ Препорука Rec(2001)10 Комитета министара државама чланицама, усвојена на 765. састанку заменика министара 19. септембра 2001. године. Видети члан 36.

са обавезом поштовања људских права лица осумњичених за ове акте уз понављање забране мучења.

Од великог значаја су и *Европска затворска правила*, које је усвојио Комитет министара Савета Европе, из 1987. године.²⁶ Ова правила нису правно обавезујуће снаге, али пружају врло јасан путоказ за поступање са притвореним и затвореним особама и изричито забрањују мучење и слична поступања.²⁷ Ревидирана су 2005. године. Што се тиче међународног хуманитарног права, заједнички члан 3. и разне одредбе *Женевских конвенција*, забрањују мучење. Злочини мучења представљају злочине против човечности и ратне злочине, те су укључени у статуте Међународног кривичног суда,²⁸ Међународног кривичног суда за бившу Југославију²⁹ и Међународног кривичног суда за Руанду.³⁰

3.1. *Конвенција Уједињених Нација против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих поступања или кажњавања* (*Конвенција УН против мучења*)

Конвенција УН против мучења усвојена је на Генералној скупштини УН 1984. године и до августа 2002. потписале су је 143 земље. У члану 1. ове *Конвенције*, наведена је међународно договорена дефиниција аката који представљају „мучење“. Према тој дефиницији, појам „мучење“ се дефинише као „*Било који чин намерној nanoшења великој боли или патиње, било физичкој или менталној, са циљем да се од њој или њој лице добију информације или признање, да се казни збој дела које је оно или њој лице извршило, или се сумња да је извршило, или застрашивањем или принудом над њим или њој лицем, или из ма кој разлоја заснованој на дискриминацији било које врсте, када се бол или патиња наносе од стране или на подстрекивање, или уз сагласност, или уз присиљанак службеној лица или групе овлашћене особе. Ово не обухвата бол или патињу који су проистекли, или су део или узредна последица законитих санкције.*“³¹

²⁶ Препорука R(87) усвојена од стране Комитета министара 12. фебруара 1987. године.

²⁷ Европска затворска правила су усвојена 12. фебруара 1987. године, и део су Препоруке Комитета министара број (87) .

²⁸ Чланови 7. и 8.

²⁹ Члан 5.

³⁰ Члан 3.

³¹ Текст Конвенције видети у Службеном листу СФРЈ бр. 9/91. Југославија је Конвенцију ратификовала 20. јуна 1991. године.

Овде се у првом реду мисли на поступке који се могу приписати државним органима, било зато што су их сами извршили или су пропустили да их спрече. Држава онда крши забрану мучења ако не забрани, не спречава и не кажњава такво понашање приватних лица. Важно је да се има у виду да се забрана мучења и сличног поступања крши и онда када су патње искључиво психичке. Ако је реч о затвореницима, физички и психички бол обично иду заједно, али се може знати који је више испољен. Тако је, на пример, са лажним погубљењима, када се затвореник припрема за стрелаштво и изводи пред стрелачки вод, да би се у њега на крају пуцало маневарском муницијом. Саме душевне патње постоје онда када се трпи због поступака према блиским особама. Познати су мучитељи који приморавају затворенике да присуствују силовању њихових супруга и кћери. Душевне патње постоје и онда када се жртва налази ван домашаја власти, али је погођена поступцима према блиској особи. Суштински елементи онога што чини мучење садржани у члану 1. *Конвенције против мучења* обухватају: 1) наношење тешког менталног или физичког бола или патње, 2) акт службених лица или акт који је учињен уз њихову сагласност или одобравање и 3) акт учињен с конкретним циљем, као што је изнуда исказа, казна или застрашивање.

У оквиру универзалне надлежности, државе су дужне да одреде притвор учиниоцима мучења, да покрену истражни поступак у вези са тврдњом, односно пријавом да је мучење почињено и да осумњичене за мучење предају органима гоњења.³² Државе морају међусобно да сарађују, како би учиниоци мучења били изведени пред правосудне органе.³³ Изјаве изнуђене мучењем не могу да се користе као доказ у неком поступку, осим против лица оптуженог за мучење, као доказ како је та изјава дата.³⁴ Жртве мучења, такође имају право на рехабилитацију и адекватну надокнаду.³⁵ За припаднике органа јавног реда и мира, медицинско особље, као и за сва друга службена лица која могу да буду ангажована у држању лица у притвору, ислеђивању или каквом другом третману, државе организују обуку, да би их упознале за забраном мучења.³⁶ Правилима истражног поступка и условима притвора мора да буде непрестано посвећивана пажња, како би се спречили било какви акти мучења и злостављања.³⁷ Државе морају активно да истражују акте мучења или злостављања, чак и када нема формалне пријаве да је мучење почињено.³⁸ Лица имају право да поднесу пријаву због мучења или злостављања, право да се поводом те прија-

³² Чланови 6-8, ибид.

³³ Члан 9, ибид.

³⁴ Члан 15, ибид.

³⁵ Члан 14, ибид.

³⁶ Члан 10, ибид.

³⁷ Члан 11, ибид.

³⁸ Члан 12, ибид.

ве спроведе истрага и да им се пружи заштита од даљег застрашивања или злостављања.³⁹ Облици свирепог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања који не представљају акт мучења, такође су забрањени и на њих се исто тако односе одредбе *Конвенције против мучења*.⁴⁰

3.1.1. Правно одређење свирепог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања

Често је тешко утврдити прецизне границе између „мучења“ и других облика „свирепог, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања“. Те границе могу да зависе од специфичних околности датог случаја и од карактеристика жртве о којој је реч. Оба термина подразумевају ментално и физичко злостављање, коме хотимично прибегавају службена лица или му се прибегава уз пристанак и одобравање службених лица. Свирепост поступање, као и нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање, се односе на забрањено поступање које не мора да буде извршено у специфичне сврхе, али мора постојати *намера* да се појединци изложе условима који се свде на забрањено поступање или су само резултат забрањеног поступања. Са друге стране, осим мучења, остали забрањени поступци и казне нису прецизно описани. Они су исте природе као и мучење, али је нанет бол мањег интензитета, а када је понижавање у питању, нагласак је више на психичком трпљењу због повреда достојанства, него на физичкој патњи.⁴¹

Излагање једног лица условима за које се разумно верује да представљају забрањено поступање, подразумева одговорност учиниоца. Понижавајуће поступање може да обухвата патњу или бол који нису онолико тешки колико су тешки у случају мучења или свирепог и нечовечног поступања и обично обухватају понижавање и ниподаштавање жртве. Суштински елементи који чине *забрањено постојање*, које није исто што и

³⁹ Члан 13, ибид.

⁴⁰ Члан 16, ибид.

⁴¹ Ирска је покренула поступак против Уједињеног Краљевства због понашања полиције у Северној Ирској према осумњиченима за припадност оружаним покретима за њено отцепљење од Уједињеног Краљевства. Радило се о интензивном саслушању уз примену тзв. „пет техника дезоријентације и лишавања чулних надражаја“, стављања капуљача на главу, излагању дуготрајним непријатним звуковима, лишавању сна, ограничавању исхране и приморавању осумњичених да сатима стоје уза зид. Европски суд за људска права је нашао да је у питању нечовечно и понижавајуће поступање, али да се не може говорити о мучењу, јер изазване патње нису биле толико јаке и сурове, какве се подразумевају под мучењем. Остаје, међутим, спорно где је граница између оваквог поступања и мучења (*Ирска против Уједињеног Краљевства, 1978*).

мучење, односиће се на: а) намерно подвргавање значајном менталном или физичком болу или патњи и б) акт коме прибегавају службена лица или акт учињен уз њихов пристанак или одобравање.

Често је веома тешко прецизно одредити границе између различитих облика забрањеног поступања, будући да је за то потребна процена степена патњи, што може да зависи од специфичних околности датог случаја, као и од особина саме жртве. У неким случајевима, извесни облици забрањеног поступања или извесни аспекти притвора који сами по себи не би представљали мучење, у комбинацији један са другим, представљају мучење.

Злоостављање је, међутим, забрањено по међународном праву. Чак и када такво поступање не садржи елемент сврсисходности или се, када је реч о понижавајућем поступању, не сматра да је оно довољно озбиљно (у правном смислу) да би било једнако мучењу, оно ипак може представљати забрањено поступање.⁴²

Поступак је понижавајући не само када вређа достојанство човека у очима његове околине, него и пред њим самим. Нису, дакле, понижавајуће само казне излагања јавној порузи, какве су биле стављање уз стуб срама, шишање, осмуђивање или, у кинеској „културној револуцији“, ношење самооптужујућих плаката или натписа, већ и оне које се извршавају у затвореном простору. Ово се односи и на најблаже телесне казне, које се најчешће примењују према малолетницима.⁴³ Наравно, понижавајућа природа поступка или казне мора се просуђивати према културним мерилима дате средине, али се у томе не може ићи до потпуне релативизације. Патње и неугодности које су саставни део извршавања законитих и прихваћених кривичних санкција, нису обухваћене забраном мучења и сличних поступака. То важи и за смртну казну, тамо где је она дозвољена, и за друге, па и доживотне временске казне. Међутим, у последње време се инсистира на строжем испитивању ових мерила: јесу ли уобичајена ограничења, која иду уз извршење казни, стварно и потребна? Затвореник не мора да изгуби сва права, довољно је што је лишен слободе у најужем смислу речи.

⁴² Једино се у пракси Европског суда за људска права експлицитно користи појам релативна озбиљност патњи, као нешто што је релевантно за утврђивање границе између „мучења“ и „нечовечног поступања“. Уобичајени приступ јесте да се користи постојање елемента сврсисходности, како би се утврдило да ли неко поступање представља или не представља мучење.

⁴³ Због туче са друговима, Суд за малолетнике острва Ман у Уједињеном Краљевству, осудио је једног петнаестогодишњака на три удараца шибом „али тако да се не изазову телесне повреде“. Европски суд за људска права је нашао да примена овакве казне није ни мучитељска ни човечна, али да је понижавајућа, иако је извршена без присуства јавности, између осталог и зато што се људско биће излаже насиљу од стране другог и третира као „предмет у рукама власти“. Суд није прихватио тврдњу представника Уједињеног Краљевства да становништво острва Ман одобрава овакву санкцију за малолетнике и не сматра је понижавајућом (*Турер њројшв Уједињеној Краљевства, 1978*).

Свако јавно извршење смртне казне нечовечно је и понижавајуће. Посебан случај представља феномен „ходника смрти“ (*death row phenomenon*). У неким државама, нарочито онима које примењују англосаксонско обичајно право (*common law*), као на пример САД и Јамајка, осуђеници на смрт годинама, па и деценијама, у посебним затворским крилима (ходницима смрти), чекају на извршење казне, која се одлаже из разних разлога, укључујући и коришћење разноврсних правних лекова.

Овакво непрекидно ишчекивање смрти је психички неподношљиво и све се чешће сматра повредом људских права осуђеника.⁴⁴ Проблеми који настају због дугог одлагања извршења смртне казне тешко су решиви, јер се може доћи у ситуацију да се ради скраћења мука осуђеника инсистира на његовом што бржем погубљењу, што би ограничавало његово право да користи правне лекове. Ову дилему је покушао да оконча Судски комитет Приватног савета у Великој Британији, тиме што је поставио правило да се смртна казна мора извршити за пет година или заменити блажом казном. Међутим и ово решење изгледа произвољно. Најбољи начин да се избегне феномен „ходника смрти“, јесте укидање смртне казне.

Сходно напред наведеном, Комитет за људска права је саопштио да „Конвенција о сиречавању мучења, свирејих, нечовечних или понижавајућих поступања не садржи ниједну дефиницију појмова обухваћених чланом 7, нити Комитет сматра да је неопходно да сачини списак забрањених аката, нити да успостави јасну дистинкцију између различитих врста кажњавања или поступања; дистинкције зависе од природе, сврхе и озбиљности примењеног поступка“.⁴⁵ Комитет је, међутим, саопштио да се забрана изречена у члану 7. не односи само на акте који изазивају физички бол, већ и на акте који изазивају душевну патњу жртве.⁴⁶ Европски суд за људска права, такође је конста-

⁴⁴ Према оптужници органа америчке савезне државе Вирџиније, један осамнаестогодишњи немачки држављанин учествовао је, боравећи у САД, у суровом убиству родитеља своје девојке, након чега је побегао у Уједињено Краљевство. САД су затражиле екстрадицију, коју су британски органи одобрили. Захтев за екстрадицију, поднела је затим и Савезна Република Немачка на основу држављанства осумњиченог. Овај се обратио европским органима, тврдећи да му према законима Вирџиније прети смртна казна и њено дугогодишње ишчекивање у „ходнику смрти“, које тамо у просеку траје шест до осам година. Европски суд за људска права је једногласно закључио да би извршење одлуке о екстрадицији осумњиченог у САД, представљало повреду чл. 3. *Европске конвенције*, јер би он био изложен описаним психичким патњама. Суд се у приличној мери ослањао и на специфичност овога случаја: младост осумњиченог и његову вероватну смањену урачуљивост у тренутку извршења дела и, што је још најважније, могућност да правда буде задовољена изручивањем Немачкој, која је укинула смртну казну (*Соерини ирошив Уједињеној Краљевствима*, 1989).

⁴⁵ Комитет за људска права, Општи коментар 20, члан 7. (44. заседање, 1992), зборник општих коментара и општих препорука које су усвојила тела за надзор спровођења *Уговора о људским правима*, U.M. Doc. HRI\GEN\1\Rev.1 at 30(1994), став 4.

⁴⁶ Став 5. Ибид.

товао у случају *Selmouni v France* (Селмуни против Француске): „Извесни акти који су у прошлости класификовани као „нечовечни или понижавајући поступак“ насупрот „мучењу“, могу се у будућности класификовати другачије... У области заштите људских права и основних слобода, постављају се све виши стандарди што, неминовно захтева већу чврстину и одлучност у процени кршења основних вредности демократских друштава“.⁴⁷

Творци *Женевских конвенција*, такође су избегли детаљно набрајање забрањених аката. У своме коментару *Женевских конвенција*, Међународни комитет Црвеног крста је саопштио: „Увек је тежко износити превише детаља, посебно у овој области. Колико год да се иако не посвећују бројавању најразличитијих облика одвртавања мучењу, никада неће бити могуће досићи машићу будућних учинилаца који буду желели да задовоље своје бесцијалне инстинкте; што је сипак конкретнији и што је више сачињен у жељи да буде комплеан, он заправо постаје рескриптивнији. Зато су овде усвојене формулације које су флексибилне, а у исто време прецизне“.⁴⁸

3.2. Европска конвенција о сиречавању мучења, нечовечних или понижавајућих поступака или кажњавања

Као што је већ истакнуто, значајан број међународних правних инструмената је после II Светског рата формално забранио **мучење и нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање**. На жалост, овим инструментима су недостајали механизми за осигуравање њихове примене.⁴⁹ Овако успостављена контрола је била *post facto* природе, и тиме од мале практичне вредности.

Сходно томе, све више је јачала идеја превентивне заштите која је коначно кулминирала предлогом пензионисаног женевског банкара **Жан-Жак Готијеа** (Jean-Jacques Gautier) 1976. године за припрему конвенције која би успоставила систем посета независних експерата свим местима у којима се налазе лица лишена слободе. Ова места, где се лица држе скривена далеко од очију јавности, су често представљала локацију на којој су се дешавала најгора мучења.

Жан-Жак Готије је очигледно био инспириран радом Међународног комитета Црвеног крста на основу Женевског хуманитарног права.⁵⁰ Међународни комитет Црвеног крста је био први заговорник идеје за-

⁴⁷ Селмуни против Француске, ЕСЉП пресуда од 28. јула 1999. г., став 101.

⁴⁸ Pictet, J. : *Commentary IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (Коментар – IV Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата) ICRC, 1958, стр. 39.

⁴⁹ Једини изузетак представља већ наведена Европска конвенција о људским правима.

⁵⁰ Видети члан 126. треће Женевске конвенције и члан 143. четврте Конвенције.

штите притворених лица кроз систем посета местима притвора од стране стручног и непристрасног тела. Овај систем установљава посете представника или делегата Сила заштитница⁵¹ и делегата Међународног комитета Црвеног крста местима у којима се држе ратни заробљеници. Међутим, *конвенција* коју је Готије предложио била је много ширег обима, јер је обухватала све остале особе лишене слободе.

Готијеова организација Швајцарски комитет против мучења (сада Удружење за спречавање мучења)⁵² је, заједно са Међународном комисијом правника, израдила *нацрт конвенције*, коју је Костарика формално предложила **Комисији за људска права Уједињених Нација** 1980. године као *Нацрт протокола уз Конвенцију Уједињених Нација против мучења*. Нажалост, предлог је био неприхватљив на универзалном нивоу, па су предлагачи покушали да идеју реализују на регионалном, европском нивоу. Окренули су се, логично, **Савету Европе**, најстаријој европској организацији која се бави људским правима, демократијом и владавином права,⁵³ у оквиру које су убрзо започели припремни радови на тексту *Европске конвенције*.

На основу *нацрта Европске конвенције* који су саставили Међународни комитет правника и Швајцарски комитет против мучења, **Консултативна скупштина Савета Европе** је израдила нацрт текста *Конвенције*. И заиста, после извештаја француског сенатора **Ноел Берријеа (Noel Berrier)**, Саветодавна Скупштина Савета Европе је 1983. године једногласно усвојила *Прејоруку бр. 971 о заштити затворених лица од мучења и окрутној, нечовечној или понижавајућој посипујања или кажњавања*.⁵⁴

У прилогу ове препоруке налазио се *Нацрт конвенције о спречавању мучења и нечовечној или понижавајућој посипујања или кажњавања*. Коначно, после четири године дебате на међувладино нивоу, текст *Конвенције* је усаглашен и она је отворена за потпис 26. новембра 1987. године, да би ступила на снагу већ 9. новембра 1989. године, када ју је ратификовало седам држава.

Комитет је одржао свој први састанак новембра 1989. године, а прве посете је државама чланицама извршио 1990. Жребом је било одређено да прва посећена држава буде Аустрија.⁵⁵ Кад се остави по страни мукотрпан рад на доношењу ове *Конвенције*, може се основано

⁵¹ Више о томе: Обрадовић, К.: *Силе заштитнице*, докторска дисертација, Правни факултет у Београду, 1977. година.

⁵² Више о томе: www.apr.ch

⁵³ У окриљу Савета Европе делује и Европски комитет за сарадњу у затворским питањима, задужен за надзор Европских затворских правила, која су новелирана 2005. године. Сама ова чињеница указује да је систем заштите лица лишених слободе изванредно еволуирао у последње две деценије.

⁵⁴ За обимне припремне радове видети ставове 1–11 Објашњења *Конвенције*.

⁵⁵ Извештај о овој посети може се консултовати на WEB страници Комитета www.cpt.coe.int., и носи ознаку CPT/Inf(91) 10.

поставити питање како је уопште дошло до тога да државе отворе врата својих најбоље чуваних установа једном међународном телу.

Професор Антонио Касезе (Antonio Cassese),⁵⁶ изнео је став да многи представници држава у припремним радовима на тексту конвенције нису схватили далекосежност овлашћења тела које су створили, те да ће њихове државе морати да једној групи међународних експерата широм отворе врата својих установа у којима држе лица лишена слободе. Гледано из уско егзистенцијског угла, био је то храбар, али не много мудар потез, који су неке од посећених држава вероватно зажалиле. У овом погледу, важно је додати да стране уговорнице не могу изнети било какве резерве у односу на текст *Конвенције*.⁵⁷

Следећи важан елемент у прилог прихватања ове идеје је садржан у чињеници да у многим западно-европским земљама није постојао систем за инспекцију затвора као ни других места за лишење слободе, па је идеја била тим пре прихватљива. Осим Велике Британије, ни једна друга европска земља нема систем свеобухватне инспекције затвора од стране независног тела. Слично томе, мали је број земаља у којима невладине организације посећују затворе и друга места лишења слободе. Коначно, може се основано претпоставити да су европске државе осетиле извесну међународну одговорност у односу на остатак света у којем је, као што смо већ видели, предлог наишао на хладан пријем, те су желеле да дају својеврстан пример. У прилог ове тврдње јасно сведочи *меморандум* Ноел Беријеа, који наводи да „...евројске земље моћу да дају пример и да усвојене ипак сисџем у оквиру Савешја Евроје, без чекања да иредлој буде иприхваћен на свешском нивоу“.⁵⁸ Не сме се изгубити из вида да се рад на усвајању *Конвенције* дешавао осамдесетих година прошлог века, у време биполарног, хладноратовског света. Мислим да се овде ради о одговорности сличној оној које су одређене западно-европске земље демонстрирале у многобројним избегличким кризама, или у актуелној дискусији око мучења у бази Гвантанамо или у ирачком затвору Абу Греиб. Сам Комитет је закључио да су државе чланице Савета Европе направиле подухват који служи за пример осталим државама света, прихватајући значајно задирање у изузетно деликатну област, која се традиционално налази под искључивом јурисдикцијом држава.⁵⁹

⁵⁶ Ради се о једном је од највећих светских ауторитета за међународно право, првом председнику Европског комитета за спречавање мучења и нечовечног и понижавајућег поступања или кажњавања, а потом и првом председнику Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију. Видети „*Imprisonment, Detention and Torture in Europe Today*“, Polity Press, Cambridge, 1996.

⁵⁷ Члан 21. *Конвенције*.

⁵⁸ Документ AS/Jur(33)18, пара 13.

⁵⁹ Пара 97, СРТ/Inf(91)3, наведено према Крстић, И.: *Забрана мучења и других облика злостављања у међународном праву, са посебним осврћом на евројске сшангарде*, Правни факултет, Београд, 2004, стр. 159.

Зато се ратификовање ове Конвенције поставља као неизбежан услов при пријему земље у Савет Европе. По пријему Летоније 1994. године, од свих нових држава чланица тражено је да се обавезу да ће ратификовати *Европску конвенцију за сиречавање мучења, нечовечних и понижавајућих поступања или кажњавања*.⁶⁰ Такав је био случај и са Руском Федерацијом, Хрватском, Грузијом, Јерменијом, Азербејџаном, Босном и Херцеговином, Србијом и Црном Гором, и Монаком. Све ове земље су имале обавезу да приступе Конвенцији у року од годину дана по пријему у организацију.⁶¹

4. Међународни надзорни механизми за забрану мучења

У оквиру међународне заједнице постоји више органа (тела), који имају задатак да прате примену међународних стандарда о забрани мучења. То су следећи органи:

1. Комитет за људска права,
2. Комитет УН за борбу против мучења,
3. Специјални извештач УН о мучењу и другим свирепим, нечовечним или понижавајућим поступањима или кажњавањима,
4. Међународни кривични судови и трибунали и
5. Међународни комитет Црвеног крста.

4.1. Комитет за људска права

Комитет за људска права основан је као надзорно тело основано *Међународним пактом о грађанским и политичким правима* (МПГП). Комитет се састоји од 18 независних експерата које су изабрале државе-уговорнице. Он анализира извештаје које су државе-уговорнице дужне да периодично подносе и објављује закључне опсервације у којима скреће пажњу на тачке које изазивају забринутост и даје конкретне препоруке држави. Комитет такође може размотрити пријаве појединаца који тврде да су били жртве кршења *Пакта* коме је прибегла нека од држава-уговорница. Да би се овај поступак могао применити на појединце, држава такође мора потписати и ратификовати и Први опциони протокол Пакта. Комитет је такође објавио и читав низ *Општих коментара* како би темељније образложио значење различитих чланова *Пакта* и захтеве који из њиховог садржаја проистичу за државе-уговорнице.

⁶⁰ Ђерић, В.: *Чланство државе у Савету Европе*, Београдски центар за људска права, Београд, 2001, стр. 36.

⁶¹ Једино је Литванија више година каснила са ратификовањем *Конвенције* (пет и по година).

4.2. Комитет Уједињених Нација за борбу против мучења

Комитет Уједињених Нација за борбу против мучења је тело од 10 независних експерата основано на темељу *Конвенције за борбу против мучења*. Он разматра извештаје које подносе државе-уговорнице о томе како примењују одредбе *Конвенције* и истовремено објављује закључне опсервације.

Он може размотрити поднеске појединаца, уколико је држава-уговорница пристала на овај поступак, давањем изјаве на основу члана 22. *Конвенције*.⁶² Постоји и поступак, на основу члана 20. у склопу кога Комитет може покренути истрагу, уколико сматра да постоје „основане индиције да се мучење систематски примењује на територији државе-уговорнице“.

Комисија Уједињених Нација за људска права, разрадила је и извештај број других механизма задужених за посебне типове кршења људских права, било где у свету да до њих дође. Ти механизми, који су специфични за поједине земље и који су тематски по својој природи, обухватају специјалне известиоце, представнике и независне стручњаке или радне групе. Успостављају се на основу резолуције, као одговор на ситуацију за коју се сматра да је у довољној мери забрињавајућа, па јој је потребна подробнија анализа. Извештаји се сваке године јавно подносе Комисији за људска права, а неки се подносе и Генералној скупштини Уједињених Нација.

У главне надзорне механизме који имају велики значај спадају:

- 1) Специјални извештај о мучењу,
- 2) Специјални извештај о насиљу над женама,
- 3) Специјални извештај о независности судија и адвоката,
- 4) Радна група за присилно нестала лица, као и
- 5) Радна група за произвољно лишавање слободе.

Постоје и бројни други тематски механизми. Та тела се у свом раду узајамно не искључују, тако да могу заједнички или одвојено интервенисати у вези са истим тврдњама о почињеном акту мучења.

⁶² У члану 22. ставу 2. *Конвенције против мучења*, написано је да: „Комитет проглашава неприхватљивим сва саопштења поднета у складу са овим чланом ако су анонимна или ако сматра да представљају злоупотребу права да се подносе таква саопштења, или ако нису у складу са одредбама ове Конвенције“. Такође, у члану 22. ставу 5. стоји да: „Комитет неће приступити испитивању ниједног саопштења поднетог од стране појединца у складу са овим чланом док се претходно не увери у следеће:

- а) да се исто питање не преиспитује у том тренутку од стране неке друге међународне инстанце за истрагу или решавање таквих питања;
- б) да је појединац исцрпео све расположиве интерне позиве; то правило се не примењује ако процедуре призива превазилазе разумне рокове или ако је мало вероватно да ће пружити задовољење појединцу који је жртва кршења ове *Конвенције*.“

4.3. Специјални извештач УН о мучењу и другим свирепим, нечовечним или понижавајућим поступањима или кажњавањима

Овај мандат успоставила је Комисија Уједињених Нација за људска права 1985. године. То је тело које се не темељи на уговору, већ на *Повељи Уједињених Нација* и циљ му је да испитује међународну праксу у вези са мучењем у свим земљама, без обзира на уговоре којима су те државе можда везане. На основу добијених информација, Специјални извештач може да комуницира са владама и да захтева њихове коментаре о покренутих случајевима. Он или она такође могу искористити поступак „хитне акције“, захтевајући од владе да осигура поступање на хуман начин према некој конкретној особи или према групи особа. Специјални извештач такође може, уколико буде позван или уколико добије дозволу од државе, да организује своје посете. Извештаји из тих мисија обично се објављују као додатак главном извештају Специјалног извештаоца Комисије Уједињених Нација за људска права.

Специјални извештач подноси извештаје, годишње и јавно, Комисији Уједињених Нација за људска права и Генералној скупштини Уједињених Нација. У извештајима који се подносе Комисији, садржани су резимеи целокупне кореспонденције коју је извештач обавио са владама – писма која су му послата и писма која је сам послао. Ти извештаји могу да садрже и опште опсервације у вези са проблемом мучења у конкретним земљама, али у њима нема закључака о тврдњама појединаца да је било мучења. Извештаји се могу бавити посебним питањима или догађајима који утичу на мучење или доприносе мучењу у свету, нудећи опште закључке и препоруке.

4.4. Међународни кривични судови и трибунали

Национални кривични судови превасходно су одговорни за истрагу и гоњење кривичних дела са елементима мучења и других криминалних облика забрањеног поступања. Последњих година 20. века, основан је један број *ad hoc* међународних кривичних трибунала – укључујући ту Међународни кривични трибунал за бившу Југославију (МКТЈ) и Међународни кривични трибунал за Руанду (МКТР). Кривична дела мучења, као и кривична дела против човечности и ратни злочини укључени су у *Статуту* МКТЈ⁶³ и МКТР⁶⁴ и *Римски уговор – Статуту Међународног кривичног суда (МКС)*.⁶⁵ *Статуту* МКС уса-

⁶³ Члан 5. ККТЈ.

⁶⁴ Члан 3. МКТР.

⁶⁵ Чланови 7. и 8. МКС.

глашен је 1998. године и добио је 60 ратификација неопходних да би ступио на снагу 2002. године. МКС ће, у будућности, моћи кривично да гони неке злочине мучења, кад национални судови не буду у могућности или нису вољни то да учине.

2.5. Међународни комитет Црвеног крста (МКЦК)

Међународни комитет Црвеног крста је независно и непристрасно хуманитарно тело које има специфичан мандат. Тај мандат је добио на основу међународног хуманитарног права, посебно на основу *четири Женевске конвенције*. Он је активан у пружању многих видова заштите и помоћи жртвама оружаних сукоба, као и ситуација унутрашњих немира. У случајевима међународних оружаних сукоба између држава-уговорница *Женевских конвенција*, МКЦК је овлашћен да посећује сва места интернације, заточења или радне логоре у којима се држе ратни заробљеници или цивилна интернирана лица. У случајевима оружаних сукоба који нису међународни по својој природи, или у ситуацијама унутрашњих немира и напетости, МКЦК може понудити своје услуге сукобљеним странама и, уз њихов пристанак, добити приступ местима на којима се држе заробљеници. Делегати посећују заробљенике како би проценили и, ако је то потребно, побољшали материјалне и психолошке услове заточеништва и спречили мучење и забрањено поступање. Поступак посете је такав да захтева приступ свим притвореницима и свим местима на којима се држе лица лишена слободе, да се не постављају никаква ограничења у погледу дужине и учесталости посета и захтева да се делегатима омогући да слободно и насамо разговарају са сваким притвореником. Појединачне потраге за затвореницима, такође су део стандардног поступка посете МКЦК. Те посете и извештаји су поверљиве природе – мада МКЦК може објавити властите коментаре, уколико држава јавно коментарише извештај или посету.

5. Регионални надзорни механизми за забрану мучења

Известан број регионалних уједно о људским правима такође је разрађен у оквиру Савета Европе (СЕ), Организације Америчких Држава (ОАД) и Афричке Уније (АУ).⁶⁶ Права која су заштићена тим уговорима, проистичу из права садржаних у *Универзалној деклараци-*

⁶⁶ Раније Организација Афричког Јединства (ОАЈ).

ји о људским правима или су им слична, али су у сваком уговору развијени јединствени приступи начину остваривања тих права. Основни инструменти о којима овде говоримо јесу следећи:

- Евројска конвенција о људским правима,
- Евројска конвенција о спречавању мучења, нечовечној или понижавајућеј посипујања или кажњавања,
- Америчка конвенција о људским правима,
- Међуамеричка конвенција о спречавању и кажњавању мучења и
- Афричка Повеља о људским правима и правима народа.

Европски суд за људска права, Међуамерички суд за људска права, Афричка комисија за људска права и Афрички суд за људска права, одговорни су за праћење поштовања тих уговора од стране држава. Та тела испитују тврдње, односно пријаве о мучењу на истом нивоу, као и друга наводна кршења људских права. Међутим, Савет Европе је основао и посебно тело за спречавање мучења у земљама-чланицама. То су дакле, регионални надзорни механизми који прате поштовање одредби о забрани мучења.

Европски комитет за спречавање мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака, установљен је 1987. године с намером да путем посета лицима лишеним слободе, испитује како се према њима поступа и да, уколико је потребно, повећа њихову заштиту од мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака. Он је састављен од онолико независних и непристрасних чланова колико има земаља-уговорница *Конвенције*, а могу му помагати и *ad hoc* стручњаци. Тренутно су све земље – чланице Савета Европе ратификовале и *Евројску конвенцију о спречавању мучења*. Комитет организује периодичне *ad hoc* посете разним местима која су под надлежношћу државе-уговорнице, а у којима су смештене особе које су службена лица лишила слободе.

Државе-уговорнице дужне су да омогуће Комитету: приступ својој територији и право на путовање без икаквих ограничења; комплетне информације о местима у којима су смештена лица лишена слободе; неограничени приступ сваком месту у коме су смештена лица лишена слободе, укључујући и право на неометано кретање унутар тих места; као и све остале информације неопходне да би Комитет обавио свој задатак.⁶⁷ Чланови поменутог Комитета приликом

⁶⁷ Члан 8. *Евројске конвенције о спречавању мучења, нечовечних или понижавајућих посипујања или кажњавања из 1987. године*.

Рад Комитета за спречавање мучења Савета Европе представља саставни део система заштите људских права Савета Европе, чији је Република Србија члан од 2003. године, а 2007. године је била и председавајућа у трајању од 6 месеци. До сада је Комитет у оквиру свог мандата, извршио две посете Републици Србији: прва је организована 2004, а друга 2007. године.

посета имају широка овлашћења, као што су: приступ читавој територији земље чланице Савета Европе и путовања без ограничења, неограничени приступ сваком месту где се налазе лица лишене слободе, приступ потпуним информацијама о местима где се налазе ова лица.

Посете се могу обавити на сваком месту у коме се налазе лица лишена слободе, односно, како у полицијским станицама, тако и психијатријским установама, притворским јединицама у касарнама и сличном. После сваке посете, Комитет саставља извештај у коме износи своје налази и који садржи препоруке и друге савете. Извештај о посети и детаљне препоруке упућене влади су поверљиви, уколико сама влада не закључи да их може објавити. У пракси је јавност била упозната са већином ових извештаја.

Представнике Комитета нарочито занимају јасна правила у погледу начина полицијског испитивања: дужина трајања, присутна лица, периоди одмора, вођење евиденције (снимање). Чланови Комитета, зато: 1) захтевају да им се ставе на увид записници о сваком лицу и воде рачуна о свим детаљима постављајући надлежнима питања, којима покушавају да ближе одреде стање и положај појединаца, због чега полицијски службеници морају бити потпуно информисани о сваком лицу, које се налази у притвору, и имати одговоре на сва отворена питања чланова Комитета; 2) истовремено, они могу одвојено разговарати са лицима лишеним слободе и то им се мора омогућити у прикладној просторији без присуства званичних и других лица; 3) методи и средства испитивања се такође утврђују током ових посета у разговорима и са затвореним лицима и са службеницима полиције различитих рангова (није неуобичајено да се проналазе сумњиви предмети, као што су палице и шипке и да се практикује везивање очију и застрашивање).

Жалбе и улагања жалби су још једна од тема интересовања представника Комитета. Када је реч о смештају – просторије морају бити разумних димензија у односу на број лица која у њој бораве, бити проветрене и да, по могућности, имају природно светло, систем за грејање и да се постелина редовно мења. Неопходно је да постоје услови за одржавање личне хигијене и чистоће одеће. Храна би им требало да буде сервирана у прикладно време и мора подразумевати један пуни оброк. Ову материју чланови Комитета проверавају непосредно (визуелно) и увидом у документацију, па су полицијски службеници обавезни да им отворе сваку просторију, коју они затраже (поготово ону намењену за непосредно испитивање) и покажу захтевану документацију. Полицијски службеник мора да познаје основе сопствених права и обавеза, нарочито оних из домена радног права и професионалних стандарда. Уредност униформе и општи изглед се такође процењују.

6. Улога и значај Комисије МУП-а Републике Србије за праћење спровођења Европске конвенције о спречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака

Полазећи од значаја Европске конвенције о спречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака, а посебно Комитета за спречавање мучења Савета Европе, чије извештаје веома често међународни субјекти користе приликом доношења важних одлука од интереса за неку земљу, у складу с обавезама које је наша земља преузела са њеним потписивањем, на нивоу Министарства унутрашњих послова Републике Србије, 2005. године, решењем министра формирана је **„Комисија за праћење спровођења Европске конвенције о спречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака“** (у даљем тексту Комисија), која има мандат сличан Комитету за спречавање мучења Савета Европе.

Комисија има укупно пет чланова и састављена је од представника: Сектора унутрашње контроле полиције, Сектора финансија, људских ресурса и заједничких послова, Управе криминалистичке полиције и Управе полиције у седишту Министарства. Два члана Комисије су припаднице женског пола од којих је једна дипломирани психолог, а друга је стручњак из области малолетничке делинквенције.

6.1. Задачи Комисије

Основни задаци Комисије односе се на:

- обилазак просторија за смештај лица лишених слободе у организационим јединицама Министарства,
- остваривање непосредног увида у стање објеката и просторија која се користе за смештај лица лишених слободе, за привођење и задржавање,
- остваривање непосредног увида у документацију приведених и задржаних лица,
- контролу хигијенских услова у просторијама за смештај лица лишених слободе,
- контролу материјалних услова притвора, који би требало да задовоље основна својства: ћелију „разумне“ величине, одговарајуће светло и вентилацију, опрему за одмор (кревет, душек и ћебад), могућност да се физиолошке потребе задовоље у пристојним хигијенским условима и обезбеђивање хране, укључујући један комплетан оброк дневно,

– едукацију полицијских службеника МУП-а Републике Србије о поштовању основних људских права (о праву на медицинску помоћ, браниоца, обавештавање чланова породице и др.) и спречавању појава мучења, и

– обављање осталих активности усмерених на појачану заштиту лица приведених у просторије које се налазе у надлежности Министарства од лошег поступања и мучења од стране полицијских службеника.

6.2. Овлашћења Комисије

Овлашћења Комисије су садржана у решењу министра и односе се на следеће:

– Комисија има слободан приступ свим местима и објектима који се налазе у надлежности Министарства, као и свој потребној документацији,

– може разговарати и чути мишљење полицијских службеника који су непосредно ангажовани на пословима обезбеђења лица смештених у просторијама за лишење слободе,

– на лицу места Комисија може захтевати од старешина организационе јединице отклањање недостатака због нехуманог или нечовечног поступања полицијских службеника и отклањање недостатака у просторијама за смештај лица лишених слободе,

– све организационе јединице Министарства и старешине дужне су да у потпуности сарађују са Комисијом, и

– Комисија је дужна да записнички констатује затечено стање у свим просторијама за лишавање слободе у надлежности Министарства и да подноси извештај искључиво министру унутрашњих послова и помоћнику министра-начелнику Сектора унутрашње контроле полиције о налазима до којих је дошла током посете одређеној организационој јединици са предлогом мера за отклањање уочених неправилности и недостатака.

6.3. Методологија рада и посטיцања Комисије

Приликом обиласка просторија за задржавање у којима су смештена лица лишена слободе, Комисија има прецизно дефинисан начин рада и поступања у таквим ситуацијама. Пре свега, снима стање тих просторија тј, затечено стање констатује најпре записнички, а потом видео-записом и фото-документацијом. Уколико се приликом посете неке организационе јединице у просторији за задржавање затекне лице, Комисија разговара са истим, уколико оно то жели, о односу

полицијских службеника према њему, да ли су испоштована основна законска права на браниоца, лекарску помоћ, да ли је обавештена породица и др. Важно је истаћи чињеницу да је Комисија у сарадњи са представницима Мисије ОЕБС-а у Србији и уз помоћ чланова Комитета Савета Европе за спречавање мучења, направила оригиналан образац (анкетни упитник), усклађен са европским стандардима и стандардима Комитета, који у себи садржи питања која се постављају како задржаним лицима, тако и полицијским службеницима.

На основу свих прикупљених података (видео записа, фото-документације и одговора добијених на основу интервјуа са задржаним лицима и полицијским службеницима и др.), Комисија након завршетка посете некој организационој јединици Министарства (подручне полицијске управе, полицијске станице, полицијске испоставе и полицијско одељење), сачињава детаљан елаборат са предлогом мера, који се доставља министру на упознавање.

6.4. Досадашње активности комисије

Комисија је поступајући по конкретним задацима садржаним у решењу о свом формирању, али и у складу са препорукама Комитета за спречавање мучења Савета Европе, који је боравио у званичној првој посети Републици Србији у септембру 2004. године, у свом досадашњем раду, реализовала следеће активности:

1) Извршила је обилазак свих **27** подручних полицијских управа (ППУ) у оквиру којих је посетила укупно **108** полицијских станица и полицијских испостава. Том приликом је детаљно остварила увид у евиденције задржаних лица (Преглед задржаних лица – образац бр. 24 и Преглед примењених овлашћења – образац бр. 22) као и њихове предмете, где је констатовала чињенично стање, које је детаљно објашњено у елаборатима ППУ у сваком појединачном случају (укупно 1189 страна). Такође је обавила и разговор са **730** полицијских службеника на околности познавања процедуре поштовања основних људских права и слобода задржаних лица;

2) У циљу проналаска нестандартних средстава (бејзбол палица, штангли и сл.), Комисија је оквиру ППУ и њихових организационих јединица, извршила и обилазак просторија управа (одн. одељења и одсека) криминалистичке полиције;

3) Испитивала је неколико случајева у којима је било елемената прекомерне употребе средстава принуде;

4) У сарадњи са Управом полиције у седишту Министарства, Комисија је активно учествовала у изради пројекта „*Дојрадња и агај-шација просторија за задржавање*“, који је конкурисао за донацију Владе Краљевине Норвешке;

5) Направила је „Програм стручног образовања, осposобљавања и усавршавања полицајских службеника МУП-а Републике Србије у сиречавању мучења и вештинама комуникације у односима са јавношћу“, који је након добијених сагласности и сугестија од стране Управе криминалистичке полиције и Управе полиције у седишту Министарства, прослеђен Управи за стручно образовање, осposобљавање, усавршавање и науку, како би се уврстио у План и програм стручног образовања и усавршавања полицајских службеника МУП-а;

6) У циљу контроле отклањања уочених недостатака које је Комисија констатовала за време своје прве посете (2006/2007. године), у току 2008. године, извршила је изненадни и ненајављени обилазак ПУ за град Београд, ППУ Ниш, ППУ Сремска Митровица, ППУ Бор, ППУ Зајечар и ППУ Крагујевац и свих њихових организационих јединица (полицајских станица и полицајских испостава). Посебну контролу је извршила у области поступања полицајских службеника према малолетним лицима.

Комисија ће у циљу сагледавања спровођења наложених мера за отклањање уочених недостатака приликом њене прве посете (период 2006/2007. година), као и поступања у складу са препорукама Комитета за спречавање мучења Савета Европе, и у наредном периоду своје активности усмерити на обилазак свих подручних полицајских управа и њихових организационих јединица, израду одговарајућих приручника из области спречавања мучења, који ће се користити као допунски материјал за едукацију полицајских службеника, организације семинара и др.

7. Закључна разматрања

Све претходно изнете констатације јасно указују на то да је мучење неопходно поклонити већу пажњу и да оно заслужује да буде предмет повећаног интересовања науке, која својим анализама и запажањима може с једне стране, да формулише јасан „путоказ“ судској пракси у погледу решавања таквих сложених животних ситуација, док с друге стране, сваким евентуалним предлогом *de lega ferenda*, може да укаже законодавцу на потребу промене или нормативног модификовања законских правила која се односе на мучење.

Полазећи од обавеза које су настале прихватањем *Европске конвенције о сиречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или постојења*, али и од нарастале потребе да се ефикасно разоткрију, изолују и сузбију разни облици нехуманог понашања, веома је важно истаћи потребу активног учешће свих субјеката и носилаца власти у друштву који учествују у обезбеђивању владавине права. Основни циљ који се жели постићи је поштовање законитости и поштен однос

према грађанима, како би се очувало њихово поверење у органе власти као заштитнике, а не повредиоце права и слобода човека и грађанина.

Порука коју *Комисија за праћење спровођења Европске конвенције о спречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака*, шаље свим полицијским службеницима МУП-а Републике Србије, односи се на њихову законску обавезу да својим ауторитетом обезбеде да интегритет њихове професије и саме правде не буду подривени толерантним односом према појединачним случајевима тортуре или другим облицима нечовечног или понижавајућег поступања.

Њеним формирањем и конкретним активностима (обиласци подручних полицијских управа, израда приручника на тему заштите људских права задржаних лица, организовање семинара из области спречавања појава мучења од стране полицијских службеника и др.), у многоме ће се допринети побољшању поштовања људских права и слобода, у складу са међународним конвенцијама које је ратификовала наша земља, Уставом, законима и прихваћеним демократским стандардима.

Литература

1. Alston, P.: *The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal*, Clarendon Press, Oxford, 1992.
2. Bernath, V.: *The Prevention of Torture in Europe*, The CPT: History, Mandate and Composition, Geneva: Association for the Prevention of Torture, 1999.
3. Byrnes, A.: *The Committee against Torture*, in Alston Philip The United Nations and Human Rights, Oxford, Clarendon Press, 1992.
4. Groom, D.: *The Handbook of Human Rights Investigation*, Human Rights Press, Northborough, Massachusetts, USA, 2001.
5. Giffard, C.: *The Torture Reporting Handbook*, Центар за људска права Универзитета у Есексу, Велика Британија, 2000.
6. Ђерић, В.: *Чланство државе у Савезу Европске*, Београдски центар за људска права, Београд, 2001.
7. Извештај о раду Комисије за праћење спровођења Европске конвенције о спречавању мучења, нечовечних или понижавајућих казни или поступака, МУП Републике Србије, 2007. године.
8. *Кривични законик Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 85/2005.
9. Кодекс полицијске етике, Службени Гласник РС, бр. 92, 2006.
10. Pictet, J.: *Commentary IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (Коментар – IV Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата) ICRC, 1958.
11. Rod, M., Evans, M.: *Protecting Prisoners: The Standards of the European Committee for the Prevention of Torture in Context*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
12. Закон о полицији, Службени гласник РС, бр. 101/2005.
13. Закон о прекршајима, Службени гласник РС, бр. 101/2005.
14. Законик о кривичном поступку, Службени лист СРЈ бр. 70/2001. и бр. 68/2002, Службени гласник РС бр. 58/2004. и 85/2005.

15. Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 46/2006.
16. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 98/2006.
-

Abstract: *Despite the fact that it is forbidden according to universal and regional acts of international law and also according to legislation of the majority, if not all, countries of the world, torture is still applied. Although it is publicly condemned, it is secretly used all over the world. As a rule, torture is used by those state authorities who are accountable for protection and law enforcement. This paper will discuss the definition of the notion of torture in universal international documents, international and regional monitoring mechanisms for the prohibition of torture and also the significance of the Commission of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia for monitoring the implementation of the European Convention for Prevention of Torture, Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, whose goal is to protect human rights and prevent acts of torture committed by certain police officers.*

Key words: *torture, international documents, Convention, Commission.*

Доц. др Драган МЛАЂАН,
Криминалистичко-полицијска академија

Драган Вићовић, дипл. ел. инж.
Зоран Хацић, дипл. ел. инж.

Електричне инсталације ниског напона

Заштита од пожара и експлозија подразумева систем мера којима се елиминише настанак догађаја и стварају потребни услови за безбедну евакуацију и спасавање људи имовине и омогућава ефикасна интервенција гашења насталих пожара.

Систем заштите од пожара и експлозија представља и целину функционалних елемената међусобно повезаних, међу којима значајно место заузима превентивна делатност као и разјашњавање и утврђивање узрока настанка догађаја, па је нова литература у тој области пожељна. Како су међу узроцима насталих експлозија и пожара и неспровођење законских и других прописа који се тичу електричних инсталација, као и недовољно развијена превентивна делатност у објектима по питању избора, постављања и одржавања електричних инсталација, те можемо рећи да књига о којој је овде реч, даје велики допринос, како би се утицало на смањење броја ситуација где је квар на електричним инсталацијама узрок пожара или експлозије. Исто тако, књига је веома корисна и у ситуацијама вештачења, када би требало дати оцену узрока насталог пожара или експлозије, када је у питању квар или недостатак на електричним инсталацијама.

Електричне инсталације ниског напона представљају пут којим се напајају стамбени и индустријски објекти као и потрошачи у тим објектима. Поред основне намене, електричне инсталације морају да испуне и низ других услова:

- да снабдевање потрошача буде безбедно по човека и околину;
- да губици енергије буду што мањи;
- да снабдевање буде поуздано итд.

Пратећи претходно изнете циљеве аутори књиге, (руководиоци у Сектору за заштиту и спасавање МУП-а Републике Србије), одлучили су да тим циљевима дају стручни допринос тако што су дугогодишње стечена искуства у области електричних инсталација ниског напона, систематизовали и објавили. Намера аутора је била, а у чему су у потпуности и успели, да у књизи изложе најважније прописе и стандарде из којих би читаоци могли једноставно да дођу до података неопходних за израду пројеката, извођење електричних инсталација и њихово одржавање, или да одлуче да ли је можда неки квар или недостатак био од важности за настанак пожара на електро-инсталацијама. Пошто ће књигу, поред осталих, да користе и млади стручњаци без много искуства, аутори су се постарали да дају потребна тумачења техничких прописа и стандарда, уносећи у њих своја дугогодишња искуства у овој области. Основни технички пропис – *Правилник о техничким нормативима за електричне инсталације ниског напона*, заједно са низом домаћих стандарда, чини целину прописа којима се регулише област инсталација ниског напона. Да би се боље разумеле одредбе садржане у *Правилнику*, оне су у књизи опширно објашњене, уз препоруке за примену у пракси. *Правилник* прате стандарди који су неопходни за примену његових појединих одредби, па су зато у књизи одабрани изводи из стандарда интерпретирани на начин који читаоцу омогућава њихову лакшу примену и пуно разумевање. Званично тумачење прописа и стандарда даје њихов доносилац, а аутори ове књиге су желели да својим коментарима и објашњењима приближе читаоцима материју садржану у оним њиховим деловима који би могли бити нејасни.

Користећи информације из ове књиге, стручњаци из области електро-технике не излажу се ризику да при пројектовању, извођењу и контроли и вештачењу електричних инсталација ниског напона, одступе од одредби техничких прописа и стандарда који су назначени као извор.

Књига садржи и низ препорука и процедура које могу бити корисне при пројектовању и одржавању електричних инсталација. У њој је избор из Техничких препорука које је сачинила Електропривреда Србије (организациони део који се раније називао „Електродистрибуција Србије“) и то ТПЗ, ТП5 и ТП13. Те препоруке су низ година представљале грански стандард у области дистрибуције електричне енергије у Републици Србији. Осим тога, овде је и извод из препорука за извођење електричних инсталација у системима за пренос топлотне енергије, које је сачинило ЈКП „Београдске електране“. Ове препоруке могу да користе пројектантима и извођачима електричних инсталаци-

ја и у градовима где постоје системи даљинског грејања, пошто су оне дефинисане на основу техничких прописа, стандарда и препорука ЕД. Аутори су се потрудили да ова књига помогне стручњацима из области електро-технике да сагледају целокупну проблематику електричних инсталација ниског напона и нађу адекватна решења при изради пројеката, извођењу радова и контроли тих инсталација или код вештачења на електричним инсталацијама. И на крају, требало би рећи да је књига изашла у издању Савеза машинских и електро-техничких инжењера и техничара Србије, као и да има седамнаест тематски систематизованих поглавља која су обрађена на 422 стране.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије „Безбедност“ објављује радове из подручја наука о безбедности, који претходно нису објављивани. Часопис излази четири пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 12 pt, 65 словних знакова у једном реду, на једној страници 26 до 30 редова, стандардне маргине). Теоријски и стручни радови, као одраз најбољег полицијског поступања у пракси, могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова). Радови који се баве историјом органа и служби безбедности као и преводи радова из стране литературе из области наука о безбедности могу да буду обима највише до 16 страница, док прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до 3 стране. Изузетно, могуће је објављивање већих текстова у наставцима, уколико се ради о веома актуелној и неизстраженој проблематици, као и тематских и јубиларних бројева часописа.

Рукописи се достављају Уредништву у два примерка, одштампана на папиру и у електронском облику. Имена аутора, наставна, научна и друга звања и институције у којима раде, наводе се пре наслова рада, затим, требало би да се доставе резимеи (до 200 речи), кључне речи (до 5) и списак коришћене литературе на српском и на енглеском језику. У случају да рад садржи илустрације, графиконе, фотографије и сл., неопходно је Уредништву доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику.

Фусноте користити само за пропратне коментаре и објашњења. Цитате у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата, или при позивању на нечије дело. Препоручујемо да се приликом цитирања аутора, њихова имена пишу у оригиналу са годином објављеног рада и бројем странице у загради, а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. Зarezом се одваја аутор од године издања, а тачка-зarezом (;) различити аутори различитих дела. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абecedна слова поред године (на пример: 1998а, 1998б, итд.). Приликом цитирања извора са Интернета наводи се Интернет адреса (<http://www....>) и због сталне измене www окружења и датум када је текст скинут са мреже.

У списку литературе радови се наводе у оригиналу са нумерацијом, абecedним редом по презименима аутора и то: презиме аутора, почетно слово имена, година рада, наслов рада, назив часописа или зборника, број тома, странице (од-до), а када је реч о називима књига, име издавача и место издавања. Страна имена у тексту би требало писати у оригиналу или транскрибовати на српски језик, с тим што се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Рукописи подлежу рецензији. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да ли, када и у ком обиму ће рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а необјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије уредника и рецензента достављају се аутору.

Аутори, уз рад би требало да Уредништву доставе: пуно име и презиме, звање, адресу, е mail, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне картице.

Позивамо све досадашње и нове ауторе, да својим стручним, научним прилозима обогате садржај нашег, у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са дугогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, подигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних достигнућа у безбедносној проблематици.

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Бобан Милојковић